

ป่าครอบครัว

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง

เทวินทร์ อัครศิลากุล

สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม

ASSOCIATION FOR COMMUNITY AND ECOLOGY DEVELOPMENT
(ACED)

รายงานการวิจัย

โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชน
เพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมืองภายในบริเวณบ้าน

จังหวัดเชียงราย

ป่าครอบครัว

BRT 340003

องค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง

โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืช
และไม้พื้นเมืองภายในบริเวณบ้าน จังหวัดเชียงราย

เทวินทร์ อัครศิลากุล

สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม(เอเสด)

และโรงเรียนธรรมชาติม่อนแสงดาว

ศูนย์ธรรมชาติศึกษาและศิลปวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำโขง จังหวัดเชียงราย

ผลงานการศึกษานี้

ได้รับทุนจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการ
ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ซึ่งร่วมจัดตั้งโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย

และศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ

รหัสโครงการ BRT 340003

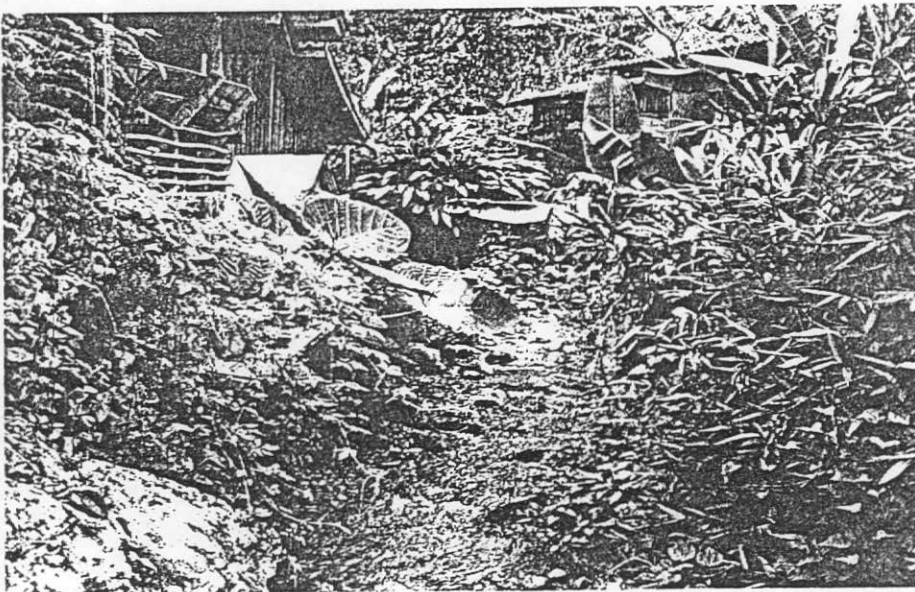
บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง "องค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมืองภายในบริเวณบ้านจังหวัดเชียงราย" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกรณีของชนเมืองพื้นราบภาคเหนือตอนบน พื้นที่จังหวัดเชียงราย ในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับระบบคิดความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวบ้านในการพึ่งพาอาศัย และเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพึ่งตนเอง

ผลการวิจัยพบว่าคนภาคเหนือตอนบน (ล้านนา) มีองค์ความรู้ในการคัดเลือกพันธุ์พืชจากป่าธรรมชาติเพื่อนำมาปลูกไว้ภายในบริเวณบ้าน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการ "ปลูกป่าครอบครัว" ที่มีจำนวนถึง 183 ชนิด โดยมีองค์ความรู้ในการปลูกและการดูแลรักษาทั้ง 4 ทิศ และสามารถจำแนกการใช้ประโยชน์จากพืชได้ครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน คือ อาหาร ยาสมุนไพร วัสดุ และพืชมงคล ที่ให้คุณค่าทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบนยึดถือสืบทอดกันมาอย่างยาวนานด้วย

ในช่วงปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันนี้ เชียงรายถูกผลักดันให้เป็นเมืองการค้าชายแดน และการท่องเที่ยวตามนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง 4 ประเทศคือ จีน พม่า ไทย ลาว ส่งผลให้วิถีการผลิต และวิถีชีวิตของคนชนบท ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีภายนอกชุมชนมากกว่าการพึ่งพาตนเอง ซึ่งสิ่งนี้คือต้นเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้ในการปลูกพืช การดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ต้นไม้ ที่ปลูกภายในบริเวณบ้าน ควรได้รับการฟื้นฟู และควรได้รับความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมของประเทศโดยรวม รวมทั้งการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแผนนโยบายการปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของเกษตรกรในระดับครัวเรือนได้อย่างแท้จริง

ป่าครอบครัวกับป่าชุมชนลมหายใจของระบบนิเวศชุมชน

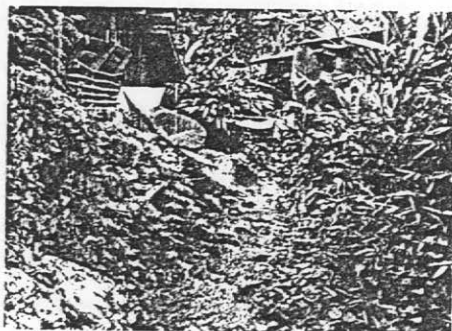
Abstract

The objective of research on "Community Knowledge on Recovering and Developing Genetic Plants and Local Plants in the Dwelling Land in Chiangrai Province" is to study on local wisdom of the Northern People living in the flat land, especially their thinking system, their believe, and their custom to help one another and the sue of natural resources for self reliant.

The finding of the research indicates that the Northern local people have body of knowledge to select 183 kinds of plants from forest to grow on their land which is called "Family Forest." The body of knowledge on planting, maintaining and using the plants has been transferred into cultural belief, which are in accordance with the biological principles of the plants. The plants were grown in four directions of their land and average four categories namely food plants, herbs, useful trees, and auspicious trees.

Since 1989, Chiangrai province have been promoted as trading and tourist area according to the economic development policy of sub-region in Maekhong basin, composing of China, Mynmar, Thailand and Laos PDR. This policy has officiated the mean of production as well as way of life of rural people. Eventually, the people have to depend on technology rather than being self-reliant. This causes the social problems in the communities at present.

The researcher recommends that the local wisdom especially the body of knowledge on planting, maintaining and the use of plants in the dwelling land should be promoted in economic and social development including community development, bio-diversity development, and community curriculum development in every areas. This will eventually support the self. Reliant of small farmers in Thai society in the future.

กิตติกรรมประกาศ

“ป่าครอบครัว : ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง” เป็นผลงานจากการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการตามโครงการศึกษาศักยภาพชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมืองภายในบริเวณบ้านจังหวัดเชียงราย (BRT340003) โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT) ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ ศ.วิสุทธิ์ ไบไม่ หัวหน้าโครงการ BRT ที่ให้โอกาสแก่สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม (ACED) และผู้วิจัยในการดำเนินโครงการจนสำเร็จลุล่วงทุกประการ

โครงการงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ คงไม่อาจจะก่อเกิดและดำเนินการไปได้ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคล และองค์กรต่างๆ นับตั้งแต่คุณกรวิภา บุญเชื้อ ผู้เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้รู้จักโครงการ BRT อาจารย์ ดร.อาพันธ์ กาญจนพันธ์ ในฐานะนายกสมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม (ACED) ที่ให้ความไว้วางใจมอบหมายให้ผู้วิจัยได้รับผิดชอบโครงการ และยังเป็นอาจารย์ที่คอยสั่งสอนชี้แนะในวิธีคิดและวิธีการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนา รวมทั้งยังเป็นแบบอย่างของ “ครู” ผู้ซึ่งมีจิตยืนอยู่กับประชาชน ผู้ยากไร้เสมอด้วย เช่นเดียวกับ อาจารย์จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร อุปนายกสมาคม และอาจารย์จากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติที่ช่วยเติมข้อมูลความรู้ใหม่ ๆ แก่ผู้วิจัยและทีมงานอย่างใกล้ชิด

ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ ผศ.ดร.บึงบง เทาประเสริฐ อาจารย์วรรณะ รัตนพงศ์ อาจารย์วิทยา วรณศิริ นักวิชาการจากสถาบันราชภัฏเชียงราย ที่ให้คำปรึกษาทางด้านข้อมูล ความรู้ที่เกี่ยวข้องทางด้านวัฒนธรรมการวิจัย และวิธีการมองประเด็นปัญหาชุมชน อาจารย์แปลก เตชะบุญ จากวิทยาลัยเกษตรกรรมและเทคโนโลยีเชียงราย ที่ให้ข้อมูลความรู้ทางด้านชีววิทยาพันธุ์พืชพื้นเมืองต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ มาผสมผสานกับองค์ความรู้ท้องถิ่นอย่างถูกต้องเหมาะสม รวมทั้งทีมอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ได้แก่ อาจารย์เลื่อน ธนะเพศท์ อาจารย์บุญยัง ชุมศรี อาจารย์ชรินทร์ แจ่มจิตต์ อาจารย์ประครองศรี ธนะเพศท์ ที่คอยให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม คนเมืองล้านนา และยังคงเอื้ออำนวยในการประสานงานกับผู้ทรงคุณวุฒิประจำท้องถิ่น และแต่ละชาติพันธุ์ให้ผู้วิจัยและทีมงานในการปฏิบัติงานโครงการด้วย

หนังสือเล่มนี้กล่าวจะสำเร็จออกมาได้นั้นมิใช่เป็นผลงานของคนเพียงคนเดียว หากแต่เป็นความสำเร็จจากพลังกายพลังใจ และพลังสมองที่ทุ่มเทปฏิบัติงานร่วมกัน ของผู้คนมากมายผู้วิจัยต้องขอขอบคุณผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ อาสาสมัครชาวบ้านที่คอยช่วยประสานงานให้ที่พักและช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลให้ผู้วิจัยและชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ที่คอยให้ข้อมูล ตอบคำถาม และร่วมปฏิบัติงานตามแผนงานโครงการอย่างอดทน และเสียสละเป็นอย่างมาก ตลอดจนถึงเจ้าหน้าที่สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม (ACED) มานิตย์ พรหมเสน กิตติ ดิวิราช ทัดพงษ์ วงศ์พุ่ม ประนอม เข็มชัยภูมิ นัฏวัลย์ บั้งเงิน วิไล คำเงิน กนกวรรณ เตชะติ ที่ทำให้ผู้วิจัยนอกจากจะได้เรียนรู้ศักยภาพและข้อจำกัดของตนเองแล้ว ยังได้เรียนรู้ว่าการเดินทางเมื่อมีจุดเริ่มต้น ก็ควรต้องมีจุดสิ้นสุดด้วย รวมทั้งนักศึกษาฝึกงานจากสถาบันราชภัฏเชียงรายเอกพัฒนาชุมชน วันวิสาข์ ทิมนัน วิจิญา คำไหว นุชจรี ศรีวิชัย และอีกมากมายหลายคน ที่คอยช่วยให้การเดินทางของโครงการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ถึงจุดสุดท้ายได้อย่างราบรื่นและรวดเร็วขึ้น

ขอขอบพระคุณทุกๆ ท่านมา ณ ที่นี้อีกครั้ง

เทวินทร์ อัครศิลากุล

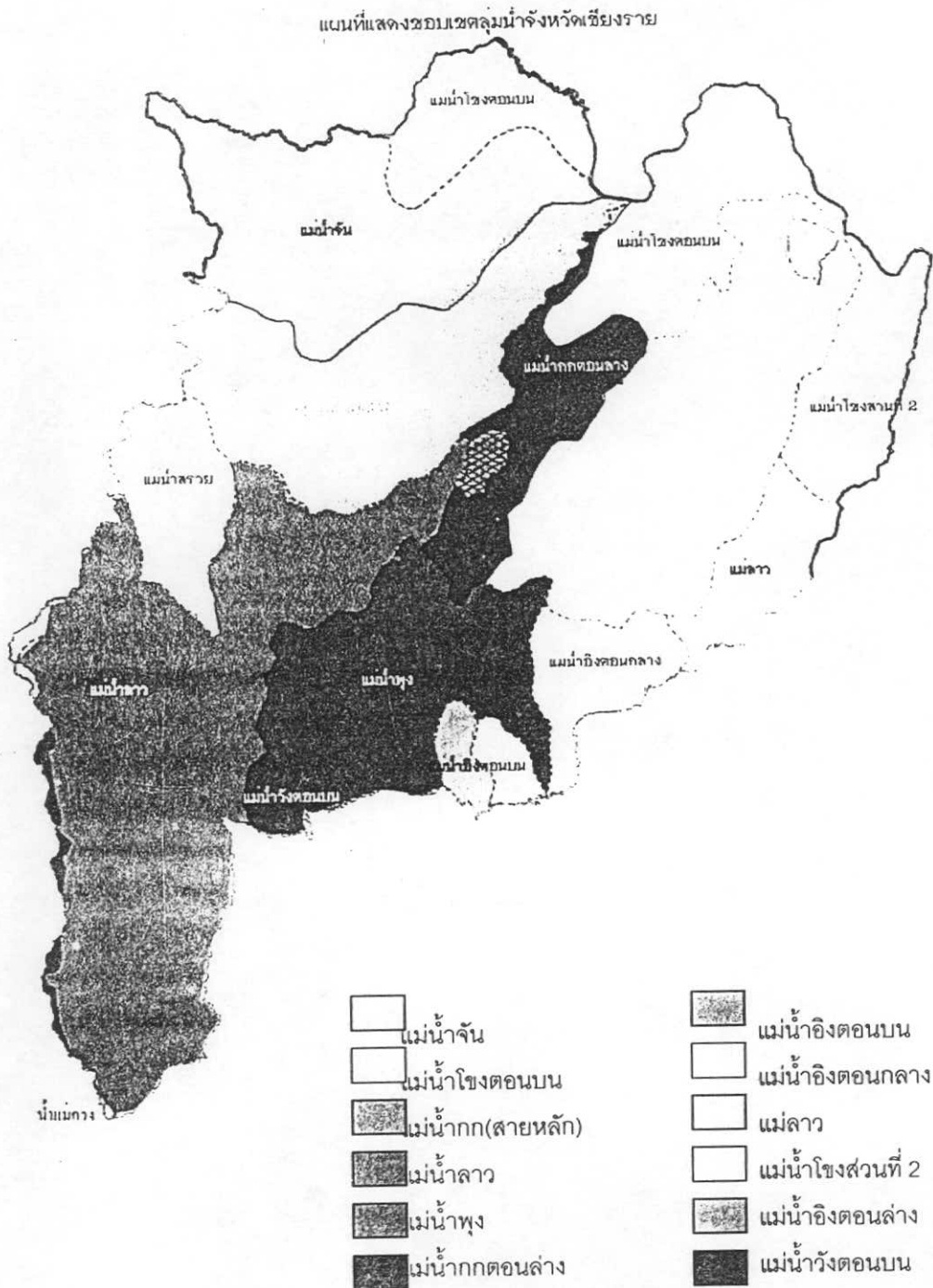
ผู้อำนวยการสมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม (ACED)

หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมือง

ภายในบริเวณบ้านจังหวัดเชียงราย

ธันวาคม 2545

คำนำ

เป็นที่ประจักษ์ว่าภาคเหนือตอนบนประเทศไทย นอกจากจะเป็นพื้นที่นิเวศป่าเขตร้อน อีกแห่งหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่ทรงคุณค่า ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์มากมายแล้ว ในพื้นที่แห่งนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าพื้นเมืองหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น ไทลื้อ ไทเขิน ไทยวน ไทใหญ่ อาข่า ม้ง เมี่ยน ปกาเกอะญอ ลาหู่ ลีซู เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่ามาโดยตลอด จนกลายเป็นวัฒนธรรมในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และเป็นการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าอย่างเหมาะสม โดยตามความเชื่อดั้งเดิมของสังคมล้านนาเวลาที่มองดูพื้นดิน แม่น้ำ ธรรมชาติ เขาไม่ได้เห็นพื้นดินแม่น้ำหรือธรรมชาติว่าเป็นเพียงธรรมชาติ ในลักษณะที่เป็นกายภาพ หรือเป็นธรรมชาติที่มนุษย์ใช้ประโยชน์อย่างเดียว แต่เขาจะมองอย่างให้คุณค่ากับสิ่งเหล่านั้น (อานันท์, 2544) นอกจากนี้ตลอดระยะเวลาดังกล่าวชาวบ้านได้ทำการคัดเลือกและพัฒนาสายพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ โดยได้สั่งสมองค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพ และพันธุกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานของอาหาร และยาสมุนไพรอันเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพ และสั่งสมความรู้เกี่ยวกับวิถีการใช้ การปรับปรุงสายพันธุ์พืช ในคุณสมบัติของพืชอาหารและยามาโดยตลอด (ยศ, 2542)

ต่อมาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ในพื้นที่ป่าธรรมชาติ และในพื้นที่สวนไร่ นาแปลงเกษตรกรรมต่าง ๆ ได้พัฒนาการมาสู่การรู้จักคัดเลือกพันธุ์พืชจากป่าธรรมชาติ และในสวนไร่นามาปลูกไว้ภายในบริเวณบ้าน ซึ่งเป็นการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับระบบนิเวศภายในบริเวณบ้าน ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในปริมาณและความมั่นคงปลอดภัยของบ้านพักอาศัย อาหาร และยารักษาโรค ตลอดจนถึงความอบอุ่นทางจิตใจที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และความเชื่อทางศาสนา ซึ่งชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานผ่านการค้นหาค้นคว้าเพื่อความอยู่รอด ย่อมมีความรอบรู้ หรือมีภูมิปัญญาที่จะสังเคราะห์ จากประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา การสังเกต ทดลอง คัดเลือก สั่งสม และสืบทอดวิถีการพึ่งตนเอง จากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่งมาอย่างต่อเนื่อง

แต่ในช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา การพัฒนาประเทศได้ผลักดันให้วิถีการผลิต และการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในชนบท มีการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ และการบริโภคตามระบบทุนนิยมตะวันตก จนกลายเป็นวิกฤติการณ์ของปัญหาต่างๆ อย่างซับซ้อนจนถึงปัจจุบันโดยผลกระทบจากปัญหานโยบายการพัฒนาที่ผ่านมาดังกล่าว นอกจากจะส่งผลให้ทรัพยากรทางชีวภาพในพื้นที่ป่าและพื้นที่เกษตรกรรมเสื่อมโทรมลงแล้ว โครงสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้ทำลายระบบการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร และชุมชนลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน ดังเช่นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนพื้นเมืองล้านนา ที่มีองค์ความรู้ในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านเพื่อการพึ่งตนเองโดยการสร้างความมั่นคง และหลักประกันในการดำรงชีพของครอบครัว ไว้ภายในบริเวณบ้านอย่างยั่งยืนและยังเป็นการหลีกเลี่ยงการใช้ประโยชน์จากป่าธรรมชาติโดยไม่จำเป็นอีกด้วย ซึ่งปรากฏว่าได้สูญหายกระจัดกระจาย ไม่มีการสืบทอดและเรียนรู้ใหม่อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน

โครงการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหวัง ที่จะรวบรวมความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการศึกษาและเรียนรู้ใหม่พร้อมๆ กับการส่งเสริมปฏิบัติจริงในระดับชุมชนด้วย ดังนั้นรายงานการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชพื้นเมืองภายในบริเวณบ้านจังหวัดเชียงราย หรือที่เรียกเป็นภาษาง่ายๆ ว่า "ปลูกป่าครอบครัว : ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง" ขึ้นนี้คงจะเป็นประโยชน์แก่นักวิชาการ องค์กร หน่วยงาน สถาบันการศึกษา และองค์กรชุมชนต่างๆ บ้างไม่มากนัก

สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม(ACED)

สารบัญ

แผนที่จังหวัดเชียงราย	1
แผนที่ลุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย	2
คำนำ	3
แผนผังการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านของคนเมืองภาคเหนือตอนบน	
บทนำ : ปลูกป่าครอบครัวยุคปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง	6
หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์โครงการ แนวทางในการดำเนินงานโครงการ การเก็บข้อมูลและกิจกรรมโครงการ ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ขอบเขตและเนื้อหาของรายงานการวิจัย	
บทที่ 1 : จังหวัดเชียงราย :	12
บริบททางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ บริบททางกายภาพและการตั้งถิ่นฐานของชาติพันธุ์คนเมืองในเชียงราย ข้อเหมือนและข้อแตกต่างของชาติพันธุ์คนเมือง (ไทวน ไทลื้อ ไทเขิน) ความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานกับระบบการผลิต	
บทที่ 2 : ยุคปัญญาท้องถิ่น : มิติตามความสัมพันธ์วัฒนธรรมกับธรรมชาติ	15
วัฒนธรรมความเชื่อของคนเมืองกับธรรมชาติ วัฒนธรรมความเชื่อของคนเมืองในการตัดไม้จากป่าธรรมชาติ วัฒนธรรมความเชื่อในการสร้างบ้านเรือน วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับปัจจัยชีวิต และปัจจัยการผลิต	
บทที่ 3 : ยุคปัญญาท้องถิ่นคนเมืองในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน	21
กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงด้านอาหาร กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงปลอดภัยด้านสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงทางด้านจิตใจและพิธีกรรมทางศาสนา ชนิดของพืชจำแนกตามการใช้ประโยชน์และตำแหน่งที่ปลูก ปลูกพืชภายในบ้านยุคปัญญาท้องถิ่นวิถีแห่งการพึ่งตนเอง	

บทที่ 4 : การปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน :

31

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองกับการเปลี่ยนแปลง

ระบบการเกษตรแผนใหม่กับผลกระทบต่อการพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิต
 ระบบตลาดแบบใหม่กับผลกระทบต่อการพึ่งตนเองด้านอาหาร
 ระบบสาธารณสุขแผนใหม่กับผลกระทบต่อการพึ่งตนเองด้านยาสมุนไพร
 วัฒนธรรมการบริโภคนิยมผลกระทบต่อการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น
 และระบบการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

บทสรุป : วิธีคิดและบทเรียนจากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นคนเมือง

35

ในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน

ป่าครอบครัวกับป่าชุมชนลมหายใจของระบบนิเวศชุมชน
 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นศึกษา
 ปลูกป่าครอบครัวปลูกความมั่นคงภายในบ้าน :
 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน
 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและงานวิจัย

บรรณานุกรม

38

ภาคผนวก รายละเอียดของพืชที่ปลูกภายในบริเวณบ้านตาม

39

ภูมิปัญญาท้องถิ่นคนเมืองล้านนา

ครอบครัวกับป่าชุมชนลมหายใจของระบบนิเวศชุมชน

บทนำ

ปลูกป่าครอบครัว: ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชพื้นเมือง ภายในบริเวณบ้าน จังหวัดเชียงราย

1. หลักการและเหตุผล

เป็นที่ประจักษ์ชัดและยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า [✓] ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำภาคเหนือตอนบนประเทศไทยเป็นปัญหาวิกฤติการณ์ที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากความเป็นพื้นที่ต้นน้ำของประเทศ ซึ่งทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็ให้ความสนใจที่จะต้องเร่งหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยหาแนวทางที่จะต้องฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อย่างเต็มที่ โดยจะเห็นได้ว่านอกจากในกฎหมายรัฐธรรมนูญจะบัญญัติเอาไว้อย่างชัดเจนแล้วในนโยบายการปฏิบัติในปัจจุบัน ก็เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นด้วย

แต่ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่สำคัญไม่น้อยและยังเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิกฤติทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนด้วยก็คือ "วิกฤติทางวัฒนธรรม" ซึ่งได้แก่วิถีคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นองค์ความรู้ของการรู้จักพึ่งพาตนเองได้ถูกทำลายลง โดยสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ตัดขาดจากรากเหง้าและความเป็นไทยเข้าสู่กระแสของวิถีชีวิต แบบบริโภคนิยม และสุดท้ายก็นำไปสู่วิถีคิดของการใช้อำนาจและความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาในทุกระดับ (ยศ, 2542) อย่างน่าวิตก

ดังนั้น ความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการศึกษาและพัฒนาวิธีการการฟื้นฟูอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าต้นน้ำ และในพื้นที่เกษตรกรรมของภาคเหนือตอนบนก็คือ การศึกษาวิจัยและฟื้นฟูพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบนในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่นล้านนา ที่รู้จักการพึ่งพาตนเองโดยการคัดเลือกพันธุ์พืช และต้นไม้จากธรรมชาตินำมาปลูกไว้ภายในบริเวณบ้าน ที่ให้ประโยชน์สร้างหลักประกันแก่ครอบครัว ทั้งในเรื่องอาหาร ยารักษาโรค บ้านพักอาศัย เครื่องมือทางการผลิต และคุณค่าทางจิตใจตามพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนาด้วย

ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน ซึ่งเป็นระบบคิดของการพึ่งตนเองของคนล้านนา ได้ถูกระบบหรือโครงสร้างการพัฒนาประเทศแบบใหม่ ตามลัทธิทุนนิยมตะวันตกกลดทอนและทำลายศักยภาพลง ส่งผลให้ความรู้ซึ่งที่เคยเป็นวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนพื้นเมืองล้านนาแตกสลาย กระจัดกระจาย และขาดพลังที่จะผลักดันให้เป็นทางเลือกการพัฒนาให้กับสังคมได้

ด้วยเหตุนี้ เพื่อให้ฐานคิดเกี่ยวกับการวางแผนการพัฒนา ระบบการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ตลอดจนถึงนโยบายและแผนการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของประเทศ ในทุกระดับมีความกระฉับกระช่าย ในแนวทางรูปธรรมของการพัฒนาที่นำไปสู่ทิศทางการพึ่งตนเองของเกษตรกรและชุมชนอย่างแท้จริง จึงได้เริ่มต้นการศึกษาวินิจฉัยองค์ความรู้ชุมชนในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน ที่มีกระแสสืบสืบทอดมาช้านานแต่ปัจจุบันได้กระจัดกระจายและขาดการศึกษาทำความเข้าใจใหม่อย่างลึกซึ้ง และเพื่อความชัดเจนจึงเลือกศึกษากรณีชุมชนพื้นเมือง

ล้านนาพื้นที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ยังมีวัฒนธรรมความเชื่อของการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน
อย่างมากมาน่าสนใจ โดยมีเป้าหมายหลักดังต่อไปนี้:-

2. วัตถุประสงค์โครงการ

โครงการศึกษาวิจัยเรื่อง "องค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมือง
ภายในบริเวณบ้านจังหวัดเชียงราย" นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาวิจัย รวบรวม ส่งเสริม และเผยแพร่
ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น เกี่ยวกับการปลูกพืชพันธุ์ต้นไม้ภายในบริเวณบ้าน ซึ่งเป็น
วัฒนธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างพันธุ์พืชกับวิถีชีวิต เพื่อความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีพ และ
ความศรัทธาความเชื่อในพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ

โดยงานศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ มีความพยายามที่จะแสวงหาความรู้ความเข้าใจ เพื่อเรียน
รู้ใหม่เกี่ยวกับระบบคิด หรือภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นพื้นเมืองล้านนา ในการรู้จักพึ่งพาตนเองที่มีวิธีการ
เลือกพันธุ์พืชพันธุ์ไม้ในป่าธรรมชาติ และในแปลงเกษตรกรรมเรือกสวน ไร่ นา มาปลูกไว้ภายในบริเวณ
บ้าน โดยมีการส่งสมถายทอดเป็นวัฒนธรรมประเพณี ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนมาโดยตลอด และ
จากการที่ภาคเกษตรกรรม และชุมชนในชนบทได้รับผลกระทบอย่างแรง จากวิกฤติทางเศรษฐกิจและ
วิกฤติทางวัฒนธรรม ดังนั้นเพื่อเป็นการนำเสนอข้อมูลรูปธรรมและรูปแบบของการพึ่งพาตนเองในระดับ
ครอบครัวเกษตรกรและชุมชนเกษตรกรรมในชนบท ด้วยการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านหรือการปลูกป่า
ครอบครัวซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ :-

2.1 การศึกษาภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับระบบคิดวัฒนธรรม
ประเพณีและความเชื่อในการปลูก การดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์พืชพันธุ์ต้นไม้ภายในบริเวณบ้าน
ของกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองล้านนา คือ ไทยวน ไทลื้อ และไทเขิน เขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย

2.2 การสำรวจศึกษาเชิงปฏิบัติการ เพื่อการพัฒนาร่วมกับเกษตรกรในการเพาะและขยาย
พันธุ์พืชพันธุ์ไม้พื้นเมืองที่ปลูกภายในบริเวณบ้าน และทำการแจกจ่ายให้กับเกษตรกรที่สนใจ

2.3 การส่งเสริมองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาซึ่งประกอบด้วยวิถีคิดและ
วิธีการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน หรือปลูกป่าครอบครัวเพื่อการพึ่งตนเองให้กับเกษตรกรและเด็ก นัก
เรียนในโรงเรียนชุมชนต่าง ๆ

2.4 การเผยแพร่องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาในการปลูกพืชภายใน
บริเวณบ้าน หรือปลูกป่าครอบครัวสู่สังคมด้วยรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ และผ่านสื่อสาธารณะต่าง ๆ

3. แนวทางในการดำเนินโครงการ

3.1 การสำรวจพื้นที่ แนวทางในการดำเนินโครงการเริ่มต้นด้วยการสำรวจพื้นที่เพื่อคัดเลือก
หมู่บ้านเป้าหมาย สำหรับการทำวิจัยและเก็บข้อมูลโดยวางกรอบขอบเขตพื้นที่ไว้ว่า จะต้องครอบคลุม
พื้นที่ทุกกลุ่มน้ำสายหลักของจังหวัดเชียงราย คือ หมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำลาว
ลุ่มน้ำแม่จัน ลุ่มน้ำแม่คำ และลุ่มน้ำหาว โดยให้มีลักษณะพื้นที่ครบทั้ง 3 ระดับตามลักษณะนิเวศวิทยา
ของภาคเหนือตอนบน คือ หมู่บ้านที่ตั้งในพื้นที่สูง หมู่บ้านที่ตั้งในพื้นที่ตอนและหมู่บ้านที่ตั้งในพื้นที่ราบ
และมีขอบเขตเฉพาะหมู่บ้านที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองล้านนา คือ ไทยวน ไทลื้อ ไทเขิน ซึ่งทั้ง 3 กลุ่ม
ชาติพันธุ์นี้ เป็นชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงราย และเงื่อนไขอื่น ๆ เช่น เป็นหมู่บ้านเก่าตั้งมา
นานพอสมควร มีผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านที่ยังสืบทอดภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ในการปลูกพืชภายใน
บริเวณบ้านเอาไว้ เป็นต้น

ซึ่งจากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากจำนวน 150 หมู่บ้านได้ทำการคัดเลือกตาม
กรอบและเงื่อนไขดังกล่าวจึงได้พื้นที่หมู่บ้านศึกษาวิจัยจำนวน 50 หมู่บ้าน คือ

ก. หมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กก ลุ่มน้ำแม่คำ ลุ่มน้ำแม่ลาว ลุ่มน้ำแม่มอง

15 หมู่บ้าน

- 3.1.1 บ้านศรีคำ ต.แม่คำ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.2 บ้านคู ต.บ้านคู อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.3 บ้านศรีเกิด ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.4 บ้านหนองบัว ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.5 บ้านทรายมูล ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.6 บ้านทุ่งมน ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.7 บ้านสันโค้ง ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.8 บ้านป่าอ้อคอนชัย ต.ป่าอ้อคอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.9 บ้านสันสลี ต.ป่าอ้อคอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.10 บ้านสันมะนะ ต.ป่าอ้อคอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.11 บ้านเวียงหวาย ต.แม่กรณ์ อ.เมือง จ.เชียงราย
- 3.1.12 บ้านศรีถ้อย ต.ศรีถ้อย อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.13 บ้านคินคำ ต.ท่าก้อ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.14 บ้านโป่ง ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.15 บ้านท่าหลวง ต.บ้านคำ อ.ขุนตาล จ.เชียงราย

ข. กลุ่มหมู่บ้านชาติพันธุ์ไทลื้อ ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่คำ ลุ่มน้ำแม่จัน ลุ่มน้ำแม่ลาว ลุ่มน้ำแม่โขง

- 3.1.16 บ้านแม่ป็น ต.แม่คำ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.17 บ้านแม่คำ ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.18 บ้านป่าบง ต.จันจว้า อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.19 บ้านห้วยกุมารทอง ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.20 บ้านหนองร่อง ต.จันจว้า อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.21 บ้านศรีดอนไชย ต.ศรีดอนไชย อ.เชียงของ จ.เชียงราย
- 3.1.22 บ้านสถาน ต.ศรีดอนไชย อ.เชียงของ จ.เชียงราย
- 3.1.23 บ้านห้วยเม็ก ต.ริมโขง อ.เชียงของ จ.เชียงราย
- 3.1.24 บ้านดอนที่ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย
- 3.1.25 บ้านหาดบ้าย ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย
- 3.1.26 บ้านท่าหล่ม ต.แม่พริก อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.27 บ้านร่องหลอด ต.ท่าก้อ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.28 บ้านสันมะแฟน ต.ท่าก้อ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.29 บ้านสันมะนะ ต.แม่เจดีย์ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย
- 3.1.30 บ้านคอยสะโล้ ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

ค. กลุ่มหมู่บ้านชาติพันธุ์ไทยวน ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กก ลุ่มน้ำแม่มอง ลุ่มน้ำแม่ลาว ลุ่มน้ำนางาว

- 3.1.31 บ้านป่าตึง ต.ป่าตึง อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.32 บ้านสันโค้ง ต.ป่าตึง อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.33 บ้านแม่คิหลวง ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.34 บ้านเก่า ต.เมืองพาน อ.พาน จ.เชียงราย
- 3.1.35 บ้านแม่หะ ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.36 บ้านแม่ลัว ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย

- 3.1.37 บ้านแม่ราก ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 3.1.38 บ้านเวียง ต.เวียง อ.เทิง จ.เชียงราย
- 3.1.39 บ้านตั่งข้าว ต.เวียง อ.เทิง จ.เชียงราย
- 3.1.40 บ้านโป่ง ต.ต้า อ.ขุนตาล จ.เชียงราย
- 3.1.41 บ้านแม่พุง ต.ป่าแดด อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- 3.1.42 บ้านสันเจริญ ต.ป่าแดด อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- 3.1.43 บ้านทุ่งต้อม ต.ศรีถ้อย อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.44 บ้านแม่ยางมัน ต.ศรีถ้อย อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.45 บ้านใหม่ ต.เวียง อ.เทิง จ.เชียงราย
- 3.1.46 บ้านไต้ ต.ตับเต่า อ.เทิง จ.เชียงราย
- 3.1.47 บ้านพญาทองดี ต.ศรีถ้อย อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 3.1.48 บ้านทรายกาด ต.ตับเต่า อ.เทิง จ.เชียงราย
- 3.1.49 บ้านเหล่า ต.ตับเต่า อ.เทิง จ.เชียงราย
- 3.1.50 บ้านเวียงเดิม ต.ป่าแดด อ.ป่าแดด จ.เชียงราย

3.2 การกำหนดกรอบและกิจกรรมโครงการ เมื่อสามารถคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายสำหรับ การศึกษาวิจัยเรียบร้อยแล้ว (๑๐๕) โครงการได้ทำการจัดเวทีสัมมนาร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้รู้หรือผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้านเป้าหมายต่างๆ รวมทั้งนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย และผู้ทรงคุณวุฒิจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย เพื่อร่วมกันกำหนดกรอบและแนวทางในการดำเนินงานโครงการ ทั้งการศึกษาวิจัยการพัฒนางิจกรรมต่างๆ การสรุปติดตามโครงการและพร้อมกันนี้ก็เป็น การคัดเลือกตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ช่วย ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่และดำเนินกิจกรรมพัฒนาต่างๆ ด้วย

3.3 การเก็บข้อมูลสนาม เจ้าหน้าที่หรือนักวิจัยจะร่วมกับผู้ช่วยนักวิจัยหรือชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมาย ที่อาสาสมัครมาช่วยโครงการจะเริ่มดำเนินการเก็บข้อมูลสนามโดยมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 3.3.1 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่หมู่บ้าน เช่น ที่ตั้ง ความสูง ป่า แม่น้ำ ฯลฯ
- 3.3.2 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน เช่น การตั้งถิ่นฐาน การอพยพ ฯลฯ
- 3.3.3 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน เช่น อาชีพ ตลาด การทำมาหากิน การทำการเกษตร การบริโภค การรักษาพยาบาล รายได้ หนี้สิน การปกครอง วัด โรงเรียน ฯลฯ
- 3.3.4 ลักษณะทางวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของหมู่บ้าน
 - ก.) วัฒนธรรมและประเพณีทั่วไป เช่น งานฝีมือหัตถกรรม งานบุญ รูปแบบของบ้านพักอาศัย วัด ผี ฯลฯ
 - ข.) วัฒนธรรมความเชื่อ เกี่ยวกับการสร้างบ้านสร้างเรือนใหม่
 - ค.) วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับพันธุ์พืชและต้นไม้
 - ง.) วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกพืชและต้นไม้ภายในบริเวณบ้าน
 - จ.) วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการดูแลรักษาพืชที่ปลูกภายในบริเวณบ้าน
 - ฉ.) วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชที่ปลูกภายในบริเวณบ้าน

3.3.5 การสุ่มหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ในการปลูกพืชภายในบ้าน ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ ที่จัดเก็บได้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำมาวิเคราะห์ ประเมิน และทำความเข้าใจ

ให้ชัดเจนอย่างสอดคล้องกับปัจจุบัน และนำมากำหนดเป็นกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาให้กับชุมชนและ การศึกษาให้กับโรงเรียนต่อไป

4. การเก็บข้อมูลและกิจกรรมโครงการ

4.1 การเก็บข้อมูลสนามซึ่งเป็นหมู่บ้านเป้าหมาย ที่ได้รับการคัดเลือกตามเงื่อนไขและกรอบ โครงการที่กำหนดร่วมกันกับชาวบ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ การทำงานเพื่อเก็บข้อมูลดังกล่าวนี้ เป็นการทำงานร่วมกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่นักวิจัยกับชาวบ้าน ที่อาสาสมัครเข้ามาเป็นผู้ช่วยนักวิจัย โดย ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน ตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ โดยทั้งนี้จะต้องสัมภาษณ์ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เช่น คนเฒ่าคนแก่หรือผู้อาวุโสของหมู่บ้าน พระสงฆ์ ครู อาจารย์ และเกษตรกรที่ยังคง สืบทอดปฏิบัติตามความรู้ที่ได้รับมาจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น ซึ่งการเก็บข้อมูลนี้ยังรวมถึงการเดินสำรวจ สภาพทางกายภาพของหมู่บ้านเช่น ป่าชุมชน ที่ทำกิน สวน ไร่ นา ร้านค้า ตลาดในหมู่บ้าน วัด โรงเรียน ฯลฯ รวมทั้งร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน ในพิธีกรรมประเพณีหรือกิจกรรมต่างๆ ของ หมู่บ้าน เช่น การสร้างบ้านใหม่ งานศพ งานแต่งงาน ทำบุญข้าวใหม่ ปอยหลวง ผ่าป่า ถูดิน เป็นต้น

4.2 การจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับพืชพันธุ์ต้นไม้ที่ปลูกภายในบริเวณบ้าน โดยนำภาพถ่าย ภาพ พืชพันธุ์พืชมาจำแนกชื่อเรียกตามภาษาท้องถิ่น และชื่อเรียกตามภาษากลาง และข้อมูลที่เก็บได้ทั้งที่เป็น ความคิด ความเชื่อ ตำนาน นิทาน ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมาบันทึกในโปรแกรมจัดเก็บข้อมูลของโครงการ

4.3 การจัดฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้ในด้าน การเพาะและขยายพันธุ์พืช สมุนไพร และต้นไม้ ต่างๆ ให้กับเกษตรกรและเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาที่สนใจเข้าร่วมโครงการที่จะฟื้นฟูการปลูกพืช ภายในบริเวณบ้านเพื่อการพึ่งตนเอง รวมทั้งส่งเสริมจัดเวทีให้เกษตรกรแต่ละครอบครัว แต่ละหมู่บ้าน และโรงเรียนต่างๆ มีการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันเมล็ดพันธุ์ ต้นกล้า กิ่งชำ พืชผัก ต้นไม้ และสมุนไพร ต่างๆ ด้วย

4.4 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ระหว่างเจ้าหน้าที่นักวิจัยกับชาวบ้าน ที่เป็นผู้ช่วย นักวิจัยตลอดจนถึงนักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้รู้ต่างๆ ในท้องถิ่นเป็นประจำทุก 2 เดือนเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อมูล ประสบการณ์การจัดเก็บข้อมูลสนาม และนำเสนอถึงแนวทางของการฟื้นฟู การปลูกป่าครอบครัวต่อไป ตลอดจนถึงการผลผลิต และเผยแพร่กิจกรรมโครงการสู่สาธารณะชนด้วย

4.5 การเขียนรายงานวิจัยจากข้อมูลสนาม ที่เก็บได้ในแต่ละพื้นที่ โดยนำมาสังเคราะห์และ วิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลอื่นๆ จากผู้ทรงคุณวุฒิ ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อนำเสนอรายงานการศึกษาวิจัย ฉบับสมบูรณ์

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

โครงการศึกษาวิจัยขององค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมืองภายใน บริเวณบ้านหรือ "ปลูกป่าครอบครัวภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง" นี้ เป็นโครงการวิจัย เชิงปฏิบัติการพัฒนา ซึ่งคาดว่าจะก่อเกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนี้

5.1 ฐานข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในระดับครัวเรือน ที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการนำเสนอการวางแผนเชิงนโยบาย เกี่ยวกับการ พัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับการจัดการศึกษาใน ระดับพื้นฐาน

5.2 การเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ และการรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ที่ตั้งอยู่ฐานของการฟื้นฟู และพัฒนาองค์ความรู้การปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อเป้าหมายที่จะให้ เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ ได้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พัฒนาเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน ที่จะ อนุรักษ์และพัฒนาการปลูกพืชผักพันธุ์ไม้พื้นเมืองทั้งภายในบริเวณบ้าน และในสวน ไร่ นาด้วย และมี

ความเป็นไปได้ที่จะเกิดเป็นเครือข่ายเกษตรกรปกป้องพันธุ์กรรมพืชพื้นเมือง เพื่อต่อสู้กับกลุ่มธุรกิจเทคโนโลยีชีวภาพที่จะเข้ามาโจรกรรมพันธุ์พืชพื้นเมืองของประเทศอย่างเข้มแข็ง ร่วมกับเครือข่ายประชาชนอื่น ๆ ได้

6. ขอบเขตและเนื้อหาของรายงานวิจัย

รายงานวิจัย "ปลูกป่าครอบครัว : ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง" ฉบับนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดและการวิเคราะห์ภาพรวม ที่ได้จากการดำเนินโครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมืองภายในบริเวณบ้านจังหวัดเชียงราย โดยใช้อ้อมมูลจากการศึกษาวิจัยและปฏิบัติการกิจกรรมพัฒนาภาคสนาม ในระดับหมู่บ้านโดยศึกษาเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองไทยวน ไทลื้อ และไทเขิน ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงราย รวมถึงภาคเหนือตอนบนด้วย โดยได้จัดแบ่งเนื้อหาการรายงานการวิเคราะห์ออกเป็น 5 บท คือ บทที่ 1 นำเสนอประเด็นความสำคัญของจังหวัดเชียงรายในบริบททางวัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน การตั้งชุมชน ระบบการผลิต ข้อเหมือนและข้อแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองไทยวน ไทลื้อ และไทเขิน บทที่ 2 นำเสนอเกี่ยวกับองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ความคิด ความเชื่อ ประเพณี ในมิติความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ บทที่ 3 นำเสนอเกี่ยวกับองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ความคิด ความเชื่อในการปลูก การดูแล รักษา และการใช้ประโยชน์จากพืชผักต้นไม้ภายในบริเวณบ้านในท้องถิ่น บทที่ 4 นำเสนอเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการพึ่งตนเองของเกษตรกรและชุมชนที่เชื่อมโยงกับปัญหาเชิงนโยบายและแผนการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรในระดับชาติ บทสรุป นำเสนอเกี่ยวกับข้อสรุปวิสัยคิดและบทเรียนจากการศึกษาองค์ความรู้ชุมชนในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน เพื่อเป็นการเปิดประเด็นทางดำเนินนโยบายและแผนงานที่เหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร และชุมชนในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

รายงานการศึกษานี้เป็นเพียงความพยายามที่จะนำเสนอกรอบคิด และการวิเคราะห์ภาพรวมที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรชีวภาพที่หลากหลายอย่างสมดุลในระดับครัวเรือนเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ซึ่งความสามารถในการพึ่งพาตนเองในทุกๆ ด้านของเกษตรกรและชุมชนในชนบทคือ ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน โดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลและรายละเอียดรูปธรรมตัวอย่างของครอบครัวที่สามารถพึ่งพาตนเองอันเป็นผลจากการปลูกป่าครอบครัวตามภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองดังกล่าวในโอกาสต่อไป

ป่าคือแหล่งกำเนิดสรรพชีวิตและความสมดุลทางธรรมชาติ

บทที่ 1

จังหวัดเชียงราย

บริบททางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรชีวภาพที่หลากหลายอย่างสมดุลในระดับครัวเรือน เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรอย่างยั่งยืน โดยศึกษาการตั้งชุมชนพื้นเมืองท้องถิ่นจังหวัดเชียงรายนั้น ความเข้าใจพื้นฐานที่จะต้องศึกษา และทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเบื้องต้นก็คือ วิธีการมองจังหวัดเชียงรายต้องมองให้พันกรอบพื้นที่ที่มองมองตามการแบ่งเขตการปกครองของทางราชการ แต่จะเป็นการมองในมิติชุมชนทางวัฒนธรรมและนิเวศวิทยาเป็นหลัก

ซึ่งจังหวัดเชียงรายนั้น เป็นพื้นที่ทางนิเวศวิทยาที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือตอนบน เพราะมีสภาพทางนิเวศวิทยา และเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาคเหนือตอนบนทั้งหมดโดยปกติแล้วการจัดแบ่งระบบนิเวศในเขตภาคเหนือตอนบน มักจะพิจารณาโดยอาศัยระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง กับประเภทของป่าและพันธุ์ไม้ มาเป็นตัวจัดแบ่งที่สำคัญ โดยจัดแบ่งพื้นที่เป็น 5 โซน คือ (1) เขตป่าดิบเขาในระดับสูง (High Mountain) ที่มีระดับความสูง 1,500 เมตรขึ้นไป ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าม้ง และลีซอ (2) เขตป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) ที่มีระดับความสูง 1,000-1,400 เมตร ซึ่งเป็นที่อยู่ของชนเผ่าอาข่า มูเซอร์เชเล (Lahu Sheleh), มูเซอร์แดง (Lahu Nyi) ฯลฯ (3) เขตป่าดงดิบ (Evergreen Forest) ที่มีความสูงระดับ 700-1,000 เมตร ซึ่งเป็นที่อยู่ของชนเผ่าลัวะ (Lawa), มูเซอร์เหลือง (Lahu Shi) ฯลฯ (4) เขตป่าเบญจพรรณ ป่าแดง และป่าเต็งรัง ที่มีความสูงระดับ 400-700 เมตร ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนเมืองพื้นราบ ที่ขึ้นมาสวนเมี่ยง ไร่ข้าว และยังมีชนเผ่าลัวะ และปกากะญอด้วย (5) เขตพื้นที่ราบลุ่ม ที่มีความสูงต่ำกว่า 400 เมตร ซึ่งเป็นเขตที่ราบลุ่มตามแอ่งต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนได้แก่ แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน แอ่งที่ราบเชียงราย-พะเยา และแอ่งที่ราบลำปาง กับพื้นที่ราบในกลุ่มจังหวัดแพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ถือเป็นเขตที่ราบลุ่ม (Valley) ซึ่งกลุ่มที่ตั้งรกรากอยู่ในเขตนี้ได้แก่ชาวไทยวนหรือโยนก(คนเมือง), ไทใหญ่และไทลื้อ/ยอง (ยศ, 2542)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ไทลื้อ และไทเขิน ซึ่งทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์นี้ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงราย ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามพื้นที่ราบลุ่ม ที่เรียกว่าแอ่งเชียงราย-พะเยามานาน ซึ่งชาติพันธุ์เหล่านี้ มีการศึกษาพบว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ของอาณาจักรล้านนา ซึ่งในอดีตนั้นมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่เมืองสิบสองปันนา (จีน), เมืองเชียงตุง (พม่า), เมืองเชียงทอง (ลาว) โดยได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่อาศัยมาตามลำน้ำโขง เพราะสังคมหมู่บ้านเองนั้นมีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะความแตกต่างหลากหลายภายในหมู่บ้านเอง และความเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ของสังคมซึ่งมีทั้งความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล ขัดแย้ง และครอบงำไปพร้อมๆ กัน (อานันท์, 2544)

ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยตั้งบ้านเรือนและชุมชนในพื้นที่สูงของภาคเหนือตอนบนทุกๆ พื้นที่ทางนิเวศ เช่น ม้ง ลาหู่ (มูเซอร์) ลีซอ เมี่ยน ปกากะญอ อาข่า ฯลฯ มักจะเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งบ้านเรือนและชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มต่างๆ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ไทลื้อ และไทเขิน รวมๆ กันว่าเป็น "คนเมือง" แม้ว่าทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์จะมีภาษา การแต่งกาย และวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างที่แตกต่างกันก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มองว่าระบบการผลิตและระบบความ

กันว่าเป็น "คนเมือง" แต่มีทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์จะมีภาษา การแต่งกาย และวัฒนธรรมประเพณี บางอย่างที่แตกต่างกันก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มองว่าระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติของคนไทยวน ไทลื้อ และไทเขินนั้น เหมือนกันมาก

โดยลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนเมืองพื้นราบทั้ง 3 ชาติพันธุ์ มักจะอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านๆ กระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ 7 สายหลักของเชียงราย คือ พื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่กก ลุ่มน้ำแม่จัน ลุ่มน้ำแม่คำ ลุ่มน้ำแม่ลาว ลุ่มน้ำแม่อิง ลุ่มน้ำหาว และลุ่มน้ำแม่โขง (รวมลุ่มน้ำแม่สายด้วย) โดยที่ตั้งของชุมชนชาติพันธุ์เหล่านี้ จะตั้งอยู่ตามเนินเขา หรือที่ดอนซึ่งเป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง และยังศึกษาพบว่ามีคนเมืองพื้นราบ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ที่ได้ไปตั้งถิ่นฐานสร้างครอบครัวและชุมชนทำการเกษตรในพื้นที่สูงเขตป่าดงดิบ และป่าเบญจพรรณเพื่อทำสวนเมี่ยงร่วมกับทำไร่ข้าวไปด้วย เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว (เวียงป่าเป้า, แม่สรวย, พาน) เป็นต้น

ทั้งนี้ระบบการผลิตหลักของคนเมืองพื้นราบ ที่เป็นตัวชี้วัดที่เหมือนกันทั้ง 3 ชาติพันธุ์ไทยวน ไทลื้อ ไทเขิน คือ การทำนาแบบนาลุ่มโดยมีการบุกเบิกที่นาในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำขนาดใหญ่ โดยมีระบบเหมืองฝายในการจัดการน้ำเพื่อดึงน้ำจากแม่น้ำ ห้วย ต่างๆ เข้าสู่ที่นาของตนเองซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจน เช่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กก (เมือง, เวียงชัย) ลุ่มน้ำแม่อิง (เทิง, ป่าแดด, พญาเม็งราย) ลุ่มน้ำแม่ลาว (แม่สรวย, พาน, แม่ลาว) เป็นต้น นอกจากนี้คนเมืองพื้นราบบางส่วนยังขึ้นไปทำการเกษตรประเภทไร่ข้าว ถั่ว และข้าวโพด ผสมผสานผลไม้ประเภท แอปเปิ้ล, แอปเปิ้ล, ลูกเดือย ฯลฯ บนภูเขาภายหลังเสร็จจากฤดูกาลทำนาแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเลือกเอาภูเขาหรือ "ดอย" ข้างๆ หมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่สูงและไม่ไกลจากหมู่บ้านของตนเองมากนัก ซึ่งสามารถเดินทางด้วยเท้าไป-กลับหมู่บ้านได้ โดยวิธีการทำไร่ดังกล่าวมักจะใช้วิธีตัดและโค่นต้นไม้ ซึ่งเรียกว่าถางไร่จากนั้น ก็ทิ้งไว้จนแห้งในช่วงเดือนกุมภาพันธ์, มีนาคม และจะทำการเผาในช่วงต้นเดือนเมษายน โดยจะเริ่มทำการปลูกพืชไร่ประเภท ข้าวไร่ ถั่วลิสง แอปเปิ้ล, แอปเปิ้ล ฯลฯ นับตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน (หลังเทศกาลสงกรานต์) หรือต้นเดือนพฤษภาคม เป็นต้นไป

ซึ่งคนเมืองพื้นราบบางส่วนที่ไม่มีพื้นที่ไร่บนภูเขาก็มักจะมาทำการเกษตรเป็นสวนพืชผัก จำพวกกระเทียม หอมแดง ผักชี ผักกาด ผักขี้นูด ฯลฯ ในที่นาของตนเองโดยจะเริ่มทำไปพร้อมกับคนที่ทำไร่บนภูเขาคือ หลังจากเสร็จฤดูกาลทำนาในเดือนมกราคม (หลังพิธีกรรมตานข้าวใหม่) เช่นเดียวกัน แต่ทั้งนี้ครอบครัวที่ทำสวนในที่นามีข้อจำกัดในเรื่องเวลา เนื่องจากที่นาเมื่อถึงเดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคมก็จะถึงช่วงฤดูกาลทำนารอบใหม่ต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าชาวบ้านที่ทำสวนในที่นาจะปลูกพืชผักที่มีอายุสั้นทั้งสิ้น ส่วนครอบครัวที่ทำไร่บนภูเขาเมื่อถึงฤดูกาลทำนาใหม่ก็มักจะมีการจัดสรรแรงงานและเวลาในครอบครัวให้เหมาะสม ที่สามารถดูแลไร่ข้าว เช่น ถอนหญ้า ใส่ปุ๋ย เป็นต้นควบคู่กับการทำนา ซึ่งจะเริ่มในช่วงเดือนมิถุนายนเป็นต้นไป

โดยทั้งนี้จะมีการเก็บเกี่ยวพืชผลในไร่บนภูเขา ตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคมซึ่งหลังจากนี้ก็จะเก็บเกี่ยวข้าวในที่นาในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม เป็นวัฏจักรเช่นนี้ทุก ๆ ปี และทุกวันในช่วงเย็นหลังเลิกจากการทำไร่บนภูเขา ทำสวนในที่นา หรือเลิกจากการทำนาคณเมืองพื้นราบซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านก็มักจะเก็บพืชผักที่ปลูกไว้ใน ไร่ สวน หรือที่ขึ้นเองตามธรรมชาติในแปลงนา กลับไปบ้านเพื่อทำอาหาร ส่วนผู้ชายซึ่งเป็นพ่อบ้านก็มักจะเอาราก เถวัลย์ ถั่ว ไผ่ ดอก ผลที่เป็นพืชสมุนไพรกลับไปต้มกินที่บ้าน หรือบางวันก็มักจะตัดเอาต้นไม้ ถั่ว ไม้ไผ่ ทั้งที่ปลูกหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไปทำเป็นเครื่องมือทำการเกษตร และเครื่องมือหากินต่าง ๆ เช่น ค้ำมิด ค้ำมิด เบ็ด กระบุงตะกร้า ไถ คราด เป็นต้น

Comb on (1)

และ
ซึ่งในอดีต
วิ และยา

จังหวัดเชียงรายมีเนื้อที่ประมาณ 11,678.369 ตร.กม. หรือ ประมาณ 7,298,981 ไร่ (ซึ่งในอดีตพื้นที่ราบลุ่มแอ่งเชียงราย-พะเยาแห่งนี้ นับได้ว่าเป็นความอุดมสมบูรณ์ทั้งพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ และยาสมุนไพรตามธรรมชาติมากมาย เนื่องจากสภาพทางนิเวศวิทยาเป็นแอ่งที่ราบลุ่มน้ำสายสำคัญ ขนาดใหญ่จำนวนถึง 7 ลุ่มน้ำดังที่ได้กล่าวมาแล้วจนถึงกับได้รับการเรียกขานว่าเป็น "เชียงรายคือเมืองแห่งสายน้ำ 35 คอย 30 ซากิพันธุ์ อยู่ช้าวอยู่น้ำของล้านนา" แต่ในปัจจุบันทรัพยากรชีวภาพต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงสูญหายและลดน้อยลงเรื่อยๆ ภายหลังจากกระบวนการผลิต และการบริโภคของคนเมืองพื้นราบเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง คือไม่สามารถพึ่งตนเองได้ นับตั้งแต่ พ.ศ.2532 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นยุคที่ รัฐบาลในขณะนั้นมีนโยบายเปลี่ยนนามรบเป็นสนามการค้า และต้องการพัฒนาจังหวัดเชียงรายให้เป็นเมืองธุรกิจการค้าชายแดน และธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ จีนตอนใต้ พม่า ลาว และไทย ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะที่ไร่และที่สวนซึ่งมักจะเป็นพื้นที่สูง และที่ดอนจำนวนมาก รวมทั้งที่นาบางส่วน ได้เปลี่ยนมือจากเกษตรกรคนเมืองพื้นราบไปเป็นของนายทุนนักธุรกิจทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างรวดเร็ว

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงเฉพาะเพียงกายภาพหรือการสูญเสียด้านทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ผืนดิน พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ฯลฯ เท่านั้น แต่คนเมืองพื้นราบได้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และถูกลดทอนในคุณค่าที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ของชุมชน ในการพึ่งตนเองลงด้วยซึ่งสภาพเช่นนี้ คือภาวะวิกฤติทางวัฒนธรรมนั่นเอง ประเด็นสำคัญก็คือทำอย่างไรที่จะสามารถฟื้นฟูเชื่อมโยงและผลักดันพลังทางวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพที่จะนำไปสู่วิถีการพึ่งตนเองได้

ลงพื้นที่สำรวจและวิจัยป่า

บทที่ 2

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

มิติความสัมพันธ์วัฒนธรรมกับธรรมชาติ

✓ ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดเชียงราย สามารถจำลองภาพภูมิประเทศของภาคเหนือตอนบนไว้ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ มีพื้นที่ราบเพียงประมาณร้อยละ 10 ที่ค่อนข้างราบร้อยละ 17 นอกเหนือจากนั้นเป็นที่สูงประมาณร้อยละ 73 ทำให้การตั้งถิ่นฐานที่อยู่และที่ทำกินของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จึงมีทั้งกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบติดกับเชิงเขา เช่น การตั้งหมู่บ้านของคนเมือง ชาวไทลื้อ/ยอง และไทใหญ่ กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณเชิงเขาและบนคอยที่ไม่สูงมากนัก เช่น ปกาเกอญอ ลัวะ ขมุ และกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่สูง เช่น ม้ง ลีซอ มูเซอ อาข่า เป็นต้น (ยศ, 2542) ✓

✓ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตามลักษณะทางกายภาพดังกล่าว ทำให้ระบบคิดวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนชาติพันธุ์เหล่านี้ เกี่ยวข้องและผูกพันกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ห้วย หนอง คลอง บึง พืช สัตว์ ฯลฯ ตลอดจนสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินี้ เป็นระบบคิดของชาวบ้านที่ให้ "คุณค่า" แก่ธรรมชาติ โดยแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติมีอำนาจเหนือมนุษย์ จนมนุษย์ไม่สามารถเป็นเจ้าของธรรมชาติได้ คนที่เป็นเจ้าของธรรมชาติได้ก็คือ สิ่งที่อยู่ในธรรมชาติเท่านั้น (อาพันธ์, 2544) เพราะฉะนั้นในระบบคิดของชาวบ้าน ที่มีต่อธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพต่างๆ ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ ทั้งที่ให้ประโยชน์ และไม่ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ก็ตาม จะเป็นการแสดงออกในรูปแบบของการเคารพนอบน้อมต่อธรรมชาติทั้งปวง ✓

วัฒนธรรมความเชื่อของคนเมืองกับธรรมชาติ

คนเมืองพื้นราบของจังหวัดเชียงราย ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบลุ่มแอ่งเชียงราย-พะเยา โดยที่ส่วนใหญ่ก็มักจะตั้งหมู่บ้านตามที่ดอนเชิงเขา ตามขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำสายหลักทั้ง 7 สาย ของจังหวัดเชียงรายคือ ลุ่มน้ำแม่กก ลุ่มน้ำแม่ลาว ลุ่มน้ำแม่จัน ลุ่มน้ำแม่คำ ลุ่มน้ำแม่โขง และลุ่มน้ำหาวงว - ดั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยพื้นที่ทำกิน ทั้งที่ไร่ ที่นา ที่สวน ก็จะอยู่ห่างออกไปจากหมู่บ้านแต่สามารถเดินทางด้วยเท้า หรือในช่วงฤดูการทำนา ก็จะใช้เกวียนเทียมวัวหรือควายไปเข้าเียนกลับมานอนที่บ้านได้ทุกวัน ซึ่งที่ทำการที่เป็นที่ไร่ ที่สวน และที่นาดังกล่าวนี้ คนเมืองเหล่านี้ จะแสดงการครอบครองโดยการเข้าไปจับจองด้วยวิธีการแผ้วถาง ตัดฟันต้นไม้ และกอหญ้าและทิ้งไว้เพื่อรอให้แห้งจนถึงช่วงฤดูแล้ง ประมาณเดือนมีนาคม, เมษายน ก็จะจุดไฟเผาหรือถ้าเป็นที่นา ก็จะบุกเบิกขุดทำคันนาทิ้งไว้ และจะทำขุดดินเพื่อปลูกพืชไร่ พืชสวน และใช้ควายไถนา เมื่อฝนแรกของฤดูกาลประมาณช่วงเดือนพฤษภาคม, มิถุนายนเป็นต้นไป ✓

ระบบการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์คนเมืองดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนเมืองกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ผืนดิน แม่น้ำ ลำห้วย สัตว์ และพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ อย่างลึกซึ้งเป็นวัฏจักรของการผลิต ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนเมือง ตั้งแต่เกิดจนตายโดยสังขมจนเป็นวัฒนธรรมความเชื่อซึ่งบางอย่าง ก็ถ่ายทอดออกมาเป็นงานศิลปะภาพวาด แกะสลัก นิทาน เพลงพื้นบ้านประเภทคำว จ้อย ซอ ต่างๆ มากมาย ซึ่งนักมานุษยวิทยาเชื่อว่า สังคมวัฒนธรรมแต่ละแห่งเลือกผลิตงานศิลปะ ซึ่งสะท้อนอารมณ์ร่วมของสมาชิกสังคมออกมา ในสังคมกสิกรรมงานศิลปะมักเป็นภาพสะท้อนของธรรมชาติและความเชื่อทางศาสนา (ยศ, 2544) ✓

มีตัวอย่างของเพลงซอพื้นบ้าน ของคนเมืองล้านนามากมาย เช่น ซอเก็บนก ซอติลห่า เป็นต้น ที่สะท้อนให้เห็นสภาพความอุดมสมบูรณ์ ของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนในอดีตและยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางการผลิต กับธรรมชาติตลอดจนการควบคุมทางสังคมของ ชุมชนผ่าน พิธีกรรมความเชื่อทางศาสนาด้วย โดยทั้งนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเมืองซึ่งเป็นมิติทาง วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ที่แสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมและความเชื่อที่สำคัญคือ

ประการที่หนึ่ง ความเชื่อในเรื่องผีป่า โดยคนเมืองทุกกลุ่มชาติพันธุ์มีความเชื่อว่าเป็นป้า ธรรมชาติทั้งหมดจะมี "ผีป่าผีเขา" ซึ่งจะทำหน้าที่ในการรักษาคุ่มครองป่าไม้ ภูเขา แหล่งน้ำต่าง ๆ

ประการที่สอง ความเชื่อในเรื่องผีขุนน้ำ ซึ่งการทำการเกษตรของคนเมืองพื้นราบจะต้องอาศัยแหล่งน้ำจากลำห้วยและแม่น้ำจากภูเขา โดยการจ้กระบบเหมืองฝายเพื่อจัดสรรน้ำเข้าสู่แปลงนาของคนเอง ดังนั้น ตรงยอดเขาหรือตรงต้นน้ำของลำห้วย ซึ่งมักจะเป็นต้นไม้ หรือพื้นที่ป่าขนาดใหญ่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนคนเมืองพื้นราบต่างมีความเชื่อว่าตรงนั้นคือ ที่อยู่ของ "ผีขุนน้ำ" ซึ่งชาวบ้านที่ได้ประโยชน์จากลำห้วยหรือแม่น้ำสายนั้นจะต้องมาเลี้ยงผีขุนน้ำโดยนำอาหาร เหล้า ไก่ มากกราบไว้บูชาเป็นประจำทุก ๆ ปี โดยเชื่อว่าจะทำให้น้ำในลำห้วยหรือในแม่น้ำนั้นจะอุดมสมบูรณ์ตลอดปี

ประการที่สาม ความเชื่อในเรื่องผีฝาย เป็นพิธีกรรมที่มักจะทำในช่วงต้นฤดูการทำนา และมักจะทำต่อเนื่องจากพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำ ที่คนเมืองพื้นราบในพื้นที่รับน้ำจากการจ้กระบบเหมืองฝาย ซึ่งฝายนั้นจะช่วยกันสร้างฝายด้วยไม้ไผ่กันลำน้ำ เพื่อขอแบ่งปันน้ำจากแม่น้ำสู่ลำเหมือง (คลอง) ที่จะทอดยาวสู่ที่นาของเกษตรกร ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเหมืองฝายนั้น ๆ โดยชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของเหมืองฝายดังกล่าว จะต้องมาเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี เช่นเดียวกัน โดยมีความเชื่อว่า "ฝาย" ตรงนี้จะมี ผีฝายคอยดูแลรักษา และเมื่อทำพิธีเซ่นไหว้แล้ว เชื่อว่า "ฝาย" และ "เหมือง" ที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้นดังกล่าว จะไม่เกิดปัญหาขัดข้องหรือได้รับความเสียหายได้

ประการที่สี่ ความเชื่อในเรื่องแม่ธรณีเจ้าที่ เป็นความเชื่อของคนเมืองพื้นราบ ที่มีต่อผืนดิน โดยชาวบ้านเชื่อว่าผืนดินทุกแห่ง จะมีเจ้าที่หรือ "แม่ธรณี" สิงสถิตอยู่ ดังนั้นชาวบ้านเมื่อจะขุดดินหรือกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตามบนดิน หรือเกี่ยวข้องกับผืนดินจะมีการขอยกย และกราบเซ่นไหว้ทุก ๆ ครั้ง ซึ่งเชื่อว่าหากไม่ปฏิบัติจะมีผลทำให้ผู้กระทำจะเจ็บป่วย และการทำงานที่ทำงานจะไม่สำเร็จได้

ประการที่ห้า ความเชื่อในเรื่องผีเสื้อบ้าน เป็นความเชื่อที่ว่าหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมี "ผีเสื้อบ้าน" ซึ่งโดยมากชาวบ้าน มักจะเลือกเอาตรงใจกลาง หรือศูนย์กลางของหมู่บ้านที่มีต้นไม้อายุใหญ่ หรือมีจอมปลวกเกิดขึ้นอยู่เป็นที่ตั้ง หรือสิงสถิตของผีเสื้อบ้าน โดยชาวบ้านเชื่อว่าผีเสื้อบ้าน คือผีที่จะคอยดูแลปกปักรักษาหมู่บ้าน ตลอดจนถึงทรัพยากรธรรมชาติ หรือ "ของหน้าหมู่บ้าน" ของหมู่บ้านทั้งหมด ซึ่งทุก ๆ ปี ชาวบ้านจะร่วมกันทำพิธีเซ่นไหว้โดยเชื่อว่าจะทำให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข

ประการที่หก ความเชื่อในเรื่องขวัญ นอกจากคนเมืองล้านนาจะมีพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับ "ผี" ประเภทต่าง ๆ ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ หรือ "ของหน้าหมู่บ้าน" (กรรมสิทธิ์ส่วนรวม) แล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่า พืชและสัตว์ทุกชนิด มี "ขวัญ" ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์ที่เหนือธรรมชาติ ซึ่งจะคอยดูแลรักษาให้มีความเจริญเติบโต ดังนั้น ทุกปีในกระบวนการผลิตและวิถีชีวิตของชุมชนจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ "ขวัญ" เช่น พิธีกรรมสวัญควาย พิธีสวัญข้าว พิธีสวัญนา เป็นต้น โดยสรุปวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของคนเมืองพื้นราบ ที่มีต่อธรรมชาติโดยแสดงออกเป็นของพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นจะเห็นว่าคนเมืองล้านนาพื้นราบ มองธรรมชาติในลักษณะของการให้ "คุณค่า" โดยไม่ได้มองเห็นธรรมชาติเฉพาะทางกายภาพ ที่ให้ประโยชน์เพียงมิติเดียว ดังเช่นไม่ได้มองป่าเห็นแต่ต้นไม้ ไม่ได้มองต้นไม้มองเห็นแต่เนื้อไม้ที่จะให้ประโยชน์แก่ตนเองอย่างเดียว แต่กลับมองป่าหรือธรรมชาติ

ทั้งหมดเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูงส่ง โดยมี "สิ่งเหนือธรรมชาติ" คอยดูแลรักษาให้กับมนุษย์ทุกคน และถ้าหากธรรมชาติถูกทำลาย มนุษย์ทุกคนก็จะต้องได้รับภัยพิบัติเช่นเดียวกัน ✓

วัฒนธรรมความเชื่อของคนเมืองในการตัดไม้จากป่าธรรมชาติ

ดังที่ทราบแล้วว่า คนเมืองมีวิถีคิดต่อการมองทรัพยากรธรรมชาติในหลายมิติ โดยเฉพาะการมองในลักษณะการให้คุณค่า ไม่ใช่การมองลักษณะการได้ประโยชน์ทางกายภาพเท่านั้น ดังนั้น การตัดไม้จากป่าธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ทั้งส่วนตัวหรือส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ก็ตาม ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการเลือกไม้ ที่จะตัดมาใช้ประโยชน์ โดยจะไม่ตัดไม้ที่มีลักษณะต้องห้าม 12 ประการคือ

1. ไม้สองนาง คือ ไม้ที่ขึ้นมาจากดินมีสองลำต้น โดยชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ต้นนี้คือที่สิงสถิตของนางไม้หรือผีป่า
2. ไม้แฉ่งหางปลา คือ ไม้ที่มีลำต้นเดียว แต่มีกิ่งใหญ่สองกิ่งแยกเป็นหางปลาโดยเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตมีอุปสรรค
3. ไม้ตายยอน คือ ไม้ที่ตายยืนต้นโดยเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตไม่รุ่งเรือง
4. ไม้จางา คือ ไม้ที่ติดแม่น้ำหรือลำห้วยที่ตบบังแสงอาทิตย์ลงสู่แม่น้ำโดยเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตมีดมนไม่สดใส
5. ไม้ย่องจุ่มปลวก คือ ไม้ที่เกิดขึ้นบนจอมปลวก โดยเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตโดดเดี่ยวไม่มีเพื่อน
6. ไม้แสงตะวันลอดง่าม คือ ไม้ที่มีง่ามระหว่างทิศเหนือกับทิศใต้ และแสงอาทิตย์ส่องลอดผ่านง่ามไม้ได้ โดยเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตไม่เจริญรุ่งเรือง
7. ไม้ไฟไหม้ คือ ไม้ที่ตายเพราะถูกฟ้าผ่าหรือถูกคนเผา โดยเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตไม่มีความสุข
8. ไม้เครือเขาหัวน คือ ไม้ที่มีเถาวัลย์พันโดยรอบ โดยเชื่อว่าไม้ต้นนี้เป็นที่สิงสถิตของรุกขเทวดา
9. ไม้แมงวันกินน้ำ คือ ไม้ที่มีโพรงในลำต้นเมื่อฝนตกจะมีน้ำขังในโพรง โดยเชื่อว่าชีวิตจะเจ็บป่วยตลอด
10. ไม้รังผึ้ง คือ ไม้ที่มีรังผึ้งติดหรือเป็นต้นไม้ที่ผึ้งไปอยู่อาศัย โดยเชื่อว่าชีวิตจะมีแต่ความทุกข์
11. ไม้หลวง คือ ไม้ที่มีลำต้นขนาดใหญ่มากๆ โดยเชื่อว่าไม้ต้นนี้เป็นที่สิงสถิตของผีป่าหรือเทวดา
12. ไม้น้อย คือ ไม้ที่มีลำต้นขนาดเล็กเกินไป ✓

วัฒนธรรมความเชื่อในการสร้างบ้าน

การสร้างบ้านเรือนคนเมืองล้านนาให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยมีความเชื่อว่าหากใครสร้างบ้านไม่ถูกต้อง ตามวัฒนธรรมประเพณีจะทำให้ชีวิตของคนในบ้านไม่มีความสุขความเจริญตลอดชีวิต โดยบ้านที่คนเมืองปลูกอาศัยนั้น จะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่ชาวบ้านให้ "คุณค่า" ว่าเป็นสิ่งที่ปกป้องรักษาครอบครัว และชุมชนให้มีความสุขอย่างยั่งยืน โดยมีหลักการที่สำคัญของการสร้างบ้าน 4 ประการ คือ ✓

ประการที่หนึ่ง การเลือกวันดี คือ วันที่เหมาะสมตามความเชื่อ ซึ่งคนเมืองล้านนามีความเชื่อว่าในแต่ละวัน เดือน ปี จะมีวันที่ดีและไม่ดีที่จะดำเนินการสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ ดังนั้นจึงมีวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับวันที่ดีและไม่ดีกำหนดไว้ชัดเจนสืบต่อกันมาดังนี้

๑ คำ	ช้างแก้วขึ้นสูโรงธรรม	วันดี
๒ คำ	พังธรรมกลางป่าช้า	วันไม่ดี
๓ คำ	ล้างมืออยู่ดำคอยกิน (สุขสบาย)	วันดี
๔ คำ	นอนปล่ายตื่นตากแดด (ยากลำบาก)	วันไม่ดี
๕ คำ	ผีแหวดล้อมปองเอา (มีแต่คนปองร้าย)	วันไม่ดี
๖ คำ	ลงสำเนาไปค้า	วันดี
๗ คำ	เคราะห์อยู่ดำคอยชน (พบอุบัติเหตุ)	วันไม่ดี
๘ คำ	สารวันบ่เมี้ยน (มีแต่เรื่องยุ่งยาก)	วันไม่ดี
๙ คำ	ถูกเสี้ยนพระราม (จะถูกทำร้ายได้)	วันไม่ดี
๑๐ คำ	หาความงามบ่ได้ (มีแต่สิ่งหม่นหมอง)	วันไม่ดี
๑๑ คำ	ขี้ยายเกิดเป็นดี (สิ่งเลวร้ายจะดีขึ้น)	วันดี
๑๒ คำ	บ่มีดีสักหยาด (หาความดีไม่ได้เลย)	วันไม่ดี
๑๓ คำ	ไชยะปราบชมพู (ชนะหมู่มารได้)	วันดี
๑๔ คำ	ศัตรูปองร้าย	วันไม่ดี
๑๕ คำ	ถูกแม่ผีหลวงปองเอา (ผู้ใหญ่ไม่ชอบ)	วันไม่ดี

ประการที่สอง การเลือกสถานที่สร้างบ้าน โดยชาวบ้านนอกจากจะต้องเลือกวันดี แล้ว

ชาวบ้านยังมีพิธีกรรมขออนุญาตจากแม่ธรณีเจ้าที่ (ผืนดิน) และรุกขเทวดาด้วย คือ การนำเอากิ่งไม้ขนาดเล็กๆ สั้นๆ บัลงดินตรงจุดที่จะสร้างบ้าน จากนั้นจะเอาข้าวเปลือก จำนวน 7 เม็ดมาวางเรียงรอบๆ ไม้ที่ปักไว้โดยให้เอาหัวของเมล็ดข้าวหันเข้าหาไม้ที่ปักไว้ดังกล่าว เสร็จแล้วก็จุดธูปเทียนบอกกล่าวขอแม่ธรณีเจ้าที่หรือเทวดาตามความเชื่อ จากนั้นก็ให้เอากะลามะพร้าวครอบทิ้งไว้ 1 คืน ตอนเช้าให้เปิดกะลามะพร้าวที่ครอบไว้ดู หากเมล็ดข้าวเปลือกยังเรียงเม็ดเหมือนสภาพเดิมที่วางไว้ ก็หมายความว่าสถานที่แห่งนี้สามารถสร้างบ้านอยู่อาศัยได้ แต่ถ้าหากเมล็ดข้าวกระจัดกระจายชาวบ้านเชื่อว่าสถานที่แห่งนี้สร้างบ้านเรือนไม่ได้ เนื่องจากแม่ธรณีเจ้าที่หรือรุกขเทวดาไม่อนุญาตให้ก่อสร้างบ้าน ซึ่งโดยมากในอดีตชาวบ้านก็จะย้ายที่ใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นบริเวณที่ใกล้กันก็ได้ และก็เริ่มพิธีกรรมขออนุญาตใหม่จนกว่าจะสำเร็จ ✓

ประการที่สาม การเลือกตัดเอาไม้มาปลูกสร้างบ้าน ซึ่งคนเมืองล้านนามีวัฒนธรรมของการเลือกสรรไม้มาปลูกสร้างบ้านพอสมควร โดยนอกจากจะไม่ตัดไม้ต้องห้าม 12 ประการแล้วชาวบ้านยังมีการเลือกตัดไม้มาปลูกสร้างบ้านเพียง 13 ชนิดคือ ไม้แงะ, ไม้เปา, ไม้ซาง (ไม้ไผ่), ไม้บัง (ไม้ไผ่), ไม้ประดู่, ไม้สัก, ไม้ตะเคียน, ไม้ยาง, ไม้เหียง, ไม้จุมปี, ไม้แดง, ไม้หนูน (ต้นขนุน), ไม้ที่เกาะฟังเสียงดังก้อง ๆ (กุ่ม ๆ) โดยเหมาะทำเสาหมอก และถ้าเสียงแหลมก็เหมาะที่จะมาทำเสานาง ✓

ประการที่สี่ การทำพิธีขึ้นท้าวทั้ง ๔ เพื่อบอกกล่าวให้พระอินทร์ เทวดา และแม่ธรณีเจ้าที่ โดยการขึ้นท้าวทั้ง ๔ นี้ผู้ประกอบพิธีจะเอาสะดุ้งทำด้วยไม้ไผ่เป็นเสาหนึ่งเสา แล้วเอาไม้มามัดติดไขว้เป็นรูปกากะบาทแล้วทำการฝังดินตั้งไว้ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวบ้าน จากนั้นก็จะทำควัก (ทำด้วยใบตองกล้วย เย็บเป็นรูปสี่เหลี่ยมเหมือนกระต๊อบขนาดเท่าฝ่ามือ) จำนวน 6 อัน แล้วนำไปวางที่สะดุ้งดังกล่าว ด้านบนสุดเป็นควักของพระอินทร์ ไม้ที่ไขว้ยื่นออกมาทั้ง 4 ทิศ เป็นของเทวดา และ

ที่สะดวกดังกล่าว ด้านบนสุดเป็นคอกของพระอินทร์ ไม้ที่ไขว่ยื่นออกมาทั้ง 4 ทิศ เป็นของเทวดา และ คอกวางไว้บนดินตรงโคนเสาของสะดวกเป็นของแม่ธรณีเจ้าหน้าที่ โดยในคอกก็ใส่เครื่องเช่นไหบูชา จำพวกอาหารและพืชพันธุ์ต่าง ๆ เช่น กล้วย อ้อย ข้าวสาร หมาก เป็นต้น ✓

ประการที่ห้า การขุดหลุมและตั้งเสา ซึ่งจะมีทั้งเสามงคลและเสานาง ซึ่งพิธีกรรมนี้ชาวบ้าน คนเมืองถือว่ามีความสำคัญเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะหลุมที่ฝังเสาตรงกันหลุม จะต้องมีพืชพันธุ์และ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้รองกันหลุมคือ ทวายจากกลางแม่น้ำ น้ำใสสะอาด และใบขนุน ใบพุทรา ใบเต้า ใบดอกแก้ว ใบเงิน ใบทอง และเมื่อยกเสาเสร็จแล้ว จะต้องเอาหมาก พลุ กล้วยมาผูกติดที่เสาทั้งสองด้วย

จากพิธีกรรมดังกล่าว ที่เป็นวัฒนธรรมประเพณีสืบทอดกันมายาวนานเกี่ยวกับการสร้างบ้าน ของคนเมืองล้านนา แม้ที่ในรายละเอียดของพิธีกรรมระหว่างคนไทลื้อ ไทยวน และไทเขิน จะมีข้อแตกต่างกันบ้าง แต่ก็เพียงเล็กน้อย แต่โดยส่วนใหญ่จะเหมือนกัน แต่โดยทั้งหมดแล้วสรุปได้ว่าพิธีกรรมที่ แสดงออกเป็นวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้คือ ภาพสะท้อนวิถีคิดความสัมพันธ์ของคนเมืองกับธรรมชาติที่ แสดงออกผ่าน "สัญลักษณ์" ซึ่งเป็นมิติที่เหนือธรรมชาติที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเจ้าของธรรมชาติ ทั้งหมดโดยที่ "มนุษย์" จะต้องเคารพและรู้จักเลือกใช้อย่างเหมาะสมนั่นเอง ✓

วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับปัจจัยชีวิตและปัจจัยการผลิต

ชาติพันธุ์พื้นบ้านที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ผ่านประสบการณ์ดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ย่อมมีความรอบรู้ หรือภูมิปัญญาที่สั่งเคราะห์ได้จากประสบการณ์ โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก และสั่งสม สืบทอดสู่ชนรุ่นหลัง (คณะเภสัชศาสตร์ มมหิดล, 2539) โดยเฉพาะความรู้ที่ เกี่ยวข้องการดำรงชีพ ซึ่งโดยรากฐานทางความคิดความเชื่อของคนเมืองล้านนาแล้ว เป็นวิถีคิดแบบพุทธ ศาสนาที่มีความสมถะ สันโดษ และมีความละเอียดต่อการทำบาป หรือการสร้างความคิดร้ายให้แก่ สรรพสัตว์ต่าง ๆ เป็นอย่างมาก และวิถีคิดนี้มีพัฒนาการ และได้ผสมผสานความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ หรือ "ระบบผี" ต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นและเมื่อพื้นฐานความคิดนี้ ได้รับการสั่งสมและซึมซับจนเป็น กลายเป็นวัฒนธรรมประเพณี และแสดงออกเป็นพฤติกรรมพื้นฐานของชีวิต จะพบเห็นได้ว่าคนเมืองล้าน นานั้น จะเป็นคนที่เฉย ๆ เป็นคนที่เกรงใจง่ายและเป็นคนที่สนใจความรู้สึกของคน สัตว์ และสิ่งเหนือ ธรรมชาติเป็นอย่างมาก

ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากกระบวนคิดในการดำเนินชีวิต และการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวพุทธศาสนา จะ เน้นเรื่องการดำรงชีวิต และการจัดระบบเศรษฐกิจ ซึ่งควรจะดำเนินไปในทางสายกลางนั่นคือ มีการผสม ผลานะหว่างการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจพร้อม ๆ กับการส่งเสริมทางด้านการแสวงหา ภูมิปัญญาที่อยู่บนพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น และนิเวศวิทยาพื้นบ้านและในหลักธรรมของ พระพุทธเจ้าจะพบว่ามีความเหมาะสมมากเกี่ยวกับการใช้ชีวิตเศรษฐกิจประจำวัน สอนให้ประหยัดเพื่อ อนาคต ไม่ส่งเสริมให้มีการสะสมทรัพย์เกินความจำเป็น และยังสอนให้เป็นคนใจกว้าง บริจาค หรือให้ ทานแก่ผู้ยากไร้ตลอดเวลาซึ่ง "คน" ตามหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไม่ใช่คนที่คอยแต่แสวงหาอรรถ ประโยชน์ หากเป็นคนที่รักสัจธรรม และรักความเป็นธรรม และรักเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสรรพสัตว์ทั้ง หลายในโลกธรรมชาติ (ปรีชา, 2537)

ดังนั้นวัฒนธรรมความเชื่อของคนเมืองล้านนาเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ของ มนุษย์ (คนไทย) 4 ประการ คือ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย นั้นได้สะท้อนความ เป็นตัวตนของวิถีชาวพุทธไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ (1) สนองความต้องการพื้นฐานของชีวิตเพื่อให้มีชีวิต อยู่รอดเพื่อทำความดี (2) บริโภคอย่างมีเหตุผล เพราะพระพุทธเจ้าสอนว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาก็ย่อมต้อง ได้รับการตอบสนองอย่างเท่าเทียมกันในด้านความต้องการพื้นฐาน ดังนั้นความต้องการหรือการแสวงหา ปัจจัยสี่พื้นฐานเพื่อการดำรงชีพ เช่น อาหาร ยารักษาโรค เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย หรือแม้กระทั่ง

สิ่งอื่นๆ ที่ต้องใช้สอยในระบบการผลิต และ/หรือครอบครองเป็นสมบัติของตนเองก็ต้องมีเหตุผลใดสักอย่าง ไม่สร้างความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนผู้อื่น ทั้งคนและสรรพชีวิตทั้งมวล (3) อยู่ร่วมกับธรรมชาติต้องรักษาธรรมชาติ เพราะมีความเชื่อว่าธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลซึ่งเป็น "ผี" หรือ "เทวดา" สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติดังกล่าวนี้ คือเจ้าของธรรมชาติที่แท้จริง

โดยวัฒนธรรมความเชื่อของคนเมือง ที่มีรากฐานมาจากระบบคิดดังกล่าว จึงได้ก่อให้เกิด ศกฏเกณฑ์วิธีคิด และวิธีการอย่างละเอียดและมีความหมาย ที่เกี่ยวกับการบริโภคปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการ คือ อาหาร ยารักษาโรค เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ตลอดจนถึงปัจจัยการผลิตต่างๆ จำพวกเครื่องใช้ไม้สอย หรือเครื่องมือในการผลิต ทั้งในปัจจุบันและเพื่ออนาคตอย่างเหมาะสม

การสร้างบ้านของคนเมืองล้านนา

บทที่ 3

ภูมิปัญญาท้องถิ่นคนเมืองในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน

จากลักษณะทางนิเวศวิทยา และการตั้งถิ่นฐานของคนเมืองพื้นราบล้านนา (ไทวน ไทลื้อ ไทเขิน) จังหวัดเชียงราย มักจะอยู่อาศัย และมีพื้นที่ทำกินเป็นที่ราบในพื้นที่ลุ่มน้ำ และที่ดอนเชิงเขาในระดับความสูงต่ำกว่า 400 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งในระดับพื้นที่นี้พื้นที่ที่สูงกว่านี้ ก็จะเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ปกาเกอญอ ลาหู่ อาข่า ม้ง เมี่ยน เป็นต้น โดยการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน มักจะอยู่บนที่ดอนหรือที่เนินในที่ ๆ น้ำท่วมไม่ถึง และพื้นที่ทำกินไม่ว่าจะเป็น ที่นา ที่สวน และที่ไร่ ก็จะอยู่ห่างออกไปจากหมู่บ้าน บางแห่งก็จะอยู่ผสมผสานกับพื้นที่ทำกินของกลุ่มชนเผ่าที่สูง แต่สามารถเดินทางด้วยเท้าหรือเกวียนไปเข้าเียนกลับได้ โดยทั้งนี้ก็สามารถหาอาหารจำพวกพืชผัก ผลไม้ สัตว์ และยาสมุนไพรจากธรรมชาติ ผักป่า แม่น้ำ ห้วย หนอง และยังสามารถเก็บหาอาหาร และยาสมุนไพรเพิ่มเติมได้ จากพื้นที่เกษตร สวน ไร่ นา ของตนเองกลับมาบ้านได้ทุก ๆ วันด้วย

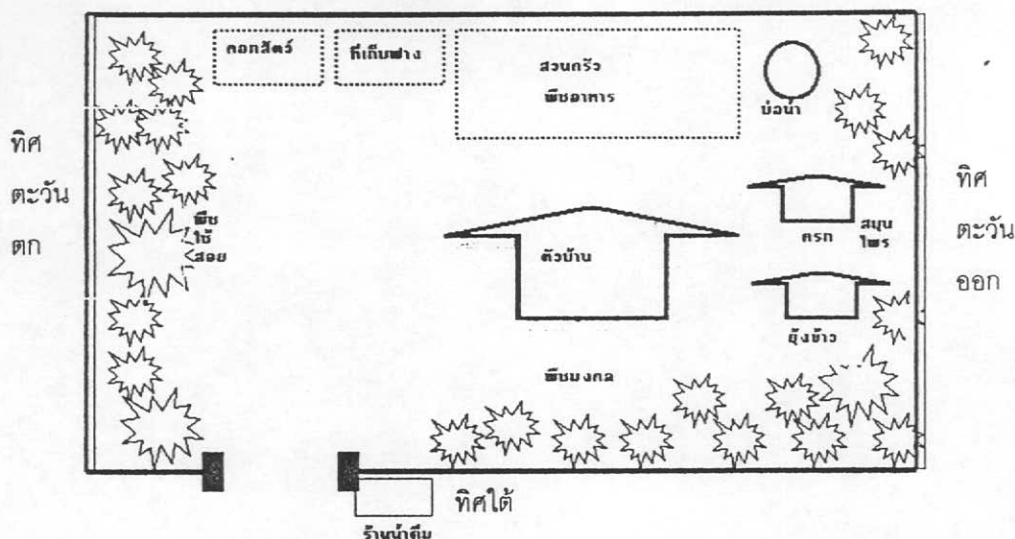
จากการศึกษาจึงได้พบเห็นอย่างชัดเจนว่า "ภูมิปัญญา" ของคนพื้นเมืองล้านนานั้น มีฐานมาจากความสัมพันธ์ 3 ด้าน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าว ก่อให้เกิดการสั่งสมทางด้านความคิด ประเพณี และวัฒนธรรมของคนเมืองสู่การพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระเบียบ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ภูมิปัญญาดังกล่าวได้สั่งสมและสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ทางด้านการใช้ที่ดิน ใช้พันธุกรรม ตลอดจนการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการสร้างวัฒนธรรม และดำเนินวิถีชีวิตของคนเมืองล้านนาโดยตลอด (เจริญ, 2540) และด้วยโลกทัศน์ที่อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ชุมชนล้านนา จึงมีวิถีชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพืชพันธุ์ธรรมชาติที่ชุมชนได้พึ่งพาอาศัย เก็บกินในฐานะปัจจัยสี่ (ชัชวาล, 2542)

ซึ่งการสั่งสมประสบการณ์จากวงจรดำเนินชีวิต และในวิถีการผลิตของคนเมืองที่ต้องมีโอกาสดำเนินการสั่งสมองค์สัมพันธ์ กับคน กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่มักจะมีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่จะสร้างหลักประกันความมั่นคงทางด้านปัจจัยชีวิต 4 ประการ คือ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย รวมทั้งความมั่นคงทางด้านจิตใจพิธีกรรมทางศาสนาและความมั่นคงทางด้านปัจจัยการผลิตต่างๆ ด้วยไว้ภายในบ้านของตนเอง

เพราะฉะนั้นจากการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชน เพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน ของคนเมืองล้านนา (ไทวน ไทลื้อ ไทเขิน) จังหวัดเชียงราย จึงพบว่าคนเมือง มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดระบบนิเวศ และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุ์พืชภายในบริเวณบ้านมายาวนาน โดยมีความรู้ที่จะคัดเลือกพันธุ์พืชพันธุ์ไม้จากป่าธรรมชาติที่เกิดขึ้นบนภูเขา ริมแม่น้ำ ริมลำห้วย ริมหนองน้ำ หรือริมถนน ที่เคยบริโภค เคยใช้ประโยชน์ มาเป็นเครื่องมือ หรือปัจจัยในการดำเนินชีวิต และการผลิตนำมาปลูกไว้ภายในบริเวณของตนเองมีจำนวนรวมทั้งสิ้นถึง 183 ชนิด โดยมีการจัดวางตำแหน่งของพืชที่ปลูกในพื้นที่บริเวณทั้ง 4 ทิศ คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศตะวันออกอย่างเหมาะสม และถูกต้องสอดคล้องตามหลักการทางชีววิทยาของพืชด้วย ซึ่งพืชที่คัดเลือกมาปลูกไว้ภายในบริเวณบ้านดังกล่าวนี้ สามารถจำแนกตามการใช้ประโยชน์ เพื่อความมั่นคงในชีวิตระดับครอบครัวด้านต่างๆ ครอบคลุมทั้งสิ้น 4 ด้าน คือ (1) กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงด้านอาหาร (2) กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงปลอดภัยทางด้านสุขภาพ และโรคภัยไข้เจ็บ (3) กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงทางด้านที่อยู่

อาศัยและปัจจัยการผลิต (4) กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงทางด้านจิตใจและพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีรายละเอียดดังนี้ :-

แผนผังการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านของคนเมืองล้านนา ทิศเหนือ

กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงด้านอาหาร พืชกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยพืชผักสวนครัวต่างๆ ที่นำมาใช้ประกอบอาหาร เช่น ผักกาด ผักชี ต้นหอม พริก มะเขือ ข่า ตะไคร้ ขมิ้น มะกรูด มะนาว กระเพรา โหระพา แมงลัก ฯลฯ โดยจะปลูกไว้ทางทิศเหนือของตัวบ้าน โดยทั้งนี้การปลูกบ้านตามความเชื่อของคนเมือง ด้านทิศเหนือจะต้องเป็นด้านหลังบ้าน ซึ่งโดยบริเวณนี้มักจะมีบ่อน้ำดินอยู่เพื่อง่ายต่อการใช้ประโยชน์ ทั้งการดื่ม (ทั้งคนและสัตว์ทุกชนิดที่เลี้ยงไว้) ชักล้างและเพื่อการเกษตรภายในบ้านด้วย ดังนั้นบริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีดินที่มีคุณภาพ ชุ่มน้ำ และบริเวณที่จะปลูกพืชผักสวนครัวนี้ชาวบ้านจะล้อมรั้วด้วยไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกเล็กๆ สูงจากพื้นดินประมาณ 2 เมตรซึ่งชาวบ้านเรียกรั้วนี้ว่า "ฮั่วฮั่ว" โดยล้อมรอบทั้งสี่ด้าน เพื่อป้องกันการจิกกิน และเหยียบย่ำจากสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ เช่น ไก่ เป็ด หมา วัว ควาย เป็นต้น โดยขนาดของเนื้อที่ปลูกผักสวนครัวนี้ จะคำนวณจากปริมาณตามความต้องการที่จะบริโภคในครอบครัวอย่างหมุนเวียนได้ตลอดปี และในจำนวนของกลุ่มพืชที่ปลูกภายในบริเวณบ้านที่ให้ประโยชน์ทางด้านอาหาร ทั้งที่ปลูกอยู่ใน "ฮั่วฮั่ว" และในตำแหน่งอื่น ๆ ในบริเวณบ้านดังกล่าวนี้มีจำนวนถึง 113 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 62 ของจำนวนพืชที่ปลูกภายในบริเวณบ้านทั้งหมด

กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงปลอดภัยด้านสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ พืชกลุ่มนี้จะประกอบด้วย พืชพันธุ์ต้นไม้ที่ใช้เป็นยาสมุนไพร เพื่อแก้ไข้ปัญหาสุขภาพ ซึ่งการใช้สมุนไพรของหมอเมือง มักจะเป็นตำรับที่มีตัวยาหลายชนิดผสมกัน ซึ่งเป็นความชาญฉลาดของบรรพบุรุษที่สามารถนำพืชสมุนไพรที่มีอยู่อย่างหลากหลายมาเป็นประโยชน์ในการแก้ไข้ปัญหาสุขภาพ เพื่อให้สามารถดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไปได้ (คณะเภสัชศาสตร์ ม.มหิดล, 2539) โดยองค์ความรู้ในเรื่องการใช้สมุนไพรเพื่อความมั่นคงปลอดภัยด้านสุขภาพของคนนี้ คนเมืองได้มีการสืบทอดรุ่นต่อรุ่นมาอย่างยาวนานและบางอย่างก็ได้มีการจดบันทึกลงใน "ใบลาน" หรือ "ปี่ปสา" ซึ่งเป็นหนังสือบันทึกข้อมูลของบรรพบุรุษล้านนาในอดีต และตกทอดเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มพืชที่ใช้ประโยชน์เพื่อสุขภาพด้านยาสมุนไพรดังกล่าวนี้ ชาวบ้านจะปลูกทางด้านทิศตะวันออกของตัวบ้าน โดยมีความเชื่อว่าทิศตะวันออก

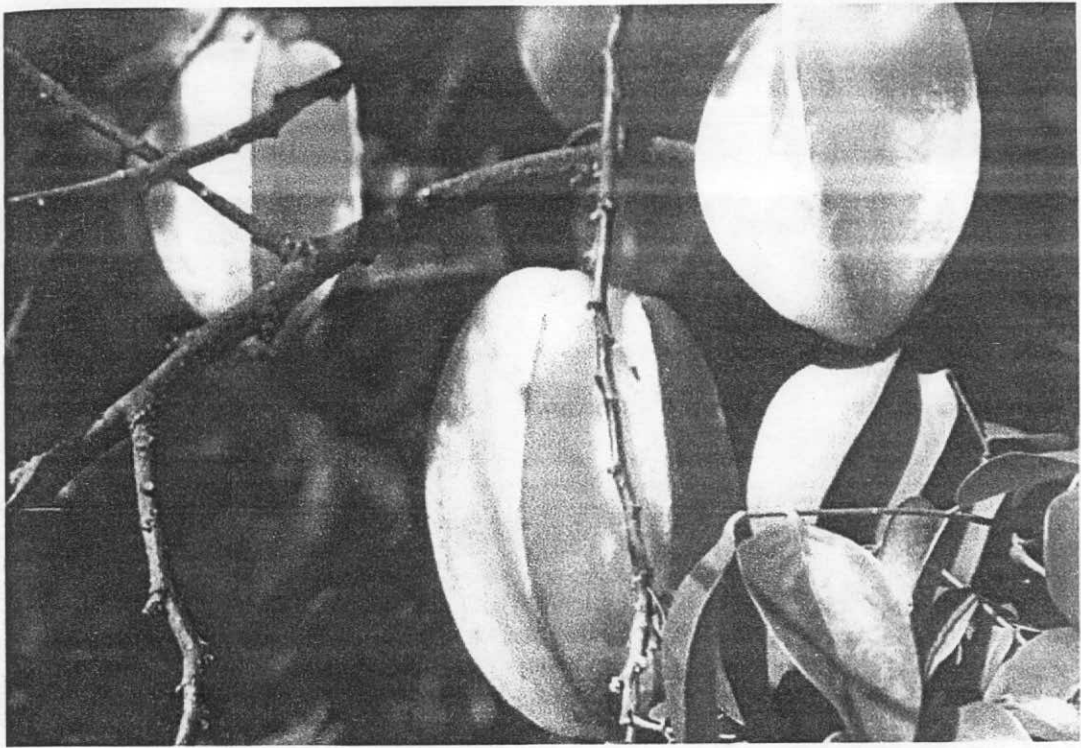
เป็นทิศแห่งความเจริญรุ่งเรืองมีโชคลาภ และจะช่วยเสริมสร้างให้พืชสมุนไพรมีตัวยามีฤทธิ์ มีพลังมาก
ยิ่งขึ้น

ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับทิศดังกล่าวนี้ ชาวบ้านคนเมืองจึงนิยมนอนโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก และทางด้านนี้ ชาวบ้านก็มักจะตั้งฉางข้าวเพื่อเก็บข้าวเปลือก และครกกระต๋องสำหรับตำข้าวด้วย ดังนั้นจึงพบว่าพื้นที่บริเวณนี้ และต่อเนื่องไปจรดกับบริเวณที่ปลูกผักสวนครัวเป็นพื้นที่ที่คุณภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์มากเหมาะสมต่อการปลูกพืชสมุนไพรที่ให้ประโยชน์ทางยาและอาหาร โดยพืชพันธุ์ที่ใช้ประโยชน์เป็นยาสมุนไพร เพื่อแก้ไขปัญหาลุสุมภาพนี้ มีจำนวนทั้งสิ้นถึง 137 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 74 ของพืชทั้งหมดที่ปลูกไว้ภายในบริเวณบ้าน

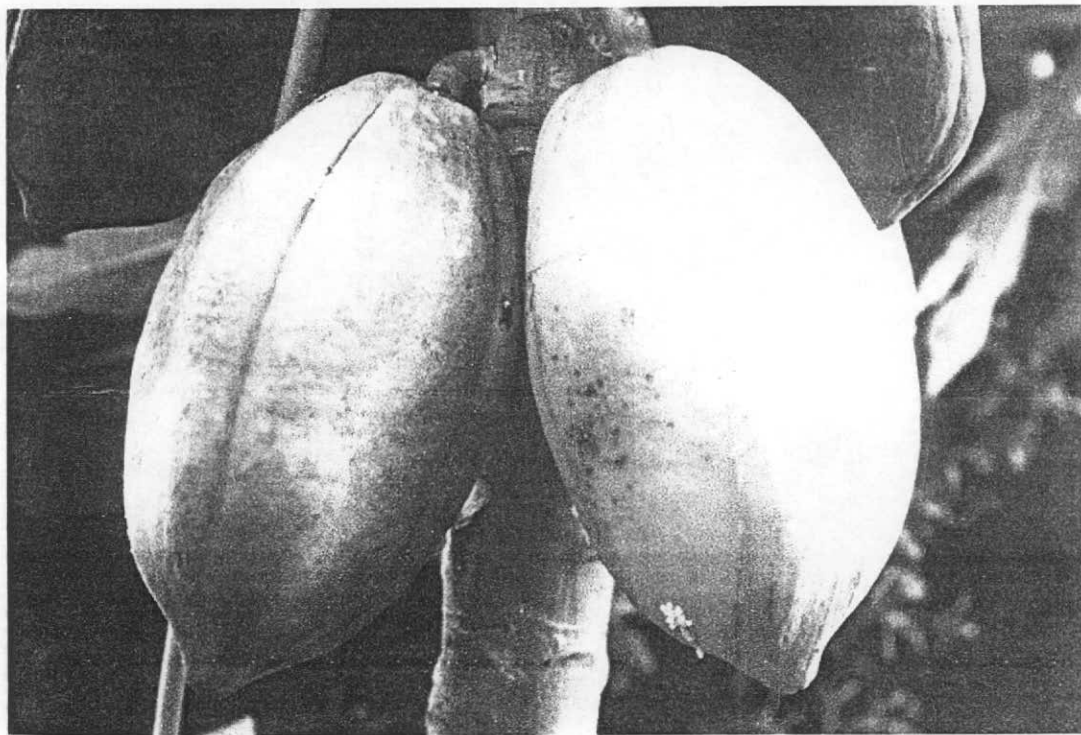
กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยและปัจจัยการผลิต พืชกลุ่มนี้จะประกอบด้วยไม้ผล ไม้ยืนต้น และไม้ไผ่ประเภทต่าง ๆ ซึ่งพืชเหล่านี้จะให้ประโยชน์ทางด้านการนำมาใช้เพื่อซ่อมแซมบ้านพักอาศัย ผลิตเป็นเครื่องมือทางการเกษตรต่าง ๆ หรือมาจักสานเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนก็ได้โดยจะปลูกไว้ทางด้านทิศตะวันตก ติดกับรั้วโดยมีความเชื่อว่าทิศตะวันตกเป็นทิศที่จะนำมาซึ่งความชั่วร้าย ภัยอันตรายต่าง ๆ ดังนั้น การปลูกต้นไม้ยืนต้นที่แข็งแรง และไม้ไผ่ที่แน่นหนาอายุยืนยาวจะช่วยป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้หากวิเคราะห์เชื่อมโยงกับความเชื่อของคนเมืองเกี่ยวกับการสร้างบ้าน แล้วจะเห็นว่าคนเมืองล้านนา มีความเชื่อว่าการปลูกสร้างบ้านจะต้องไม่ปลูกสร้างตรงกลางของพื้นที่บ้านแต่จะให้ปลูกสร้างบ้านเอียงไปทางทิศตะวันออก และจะไม่ปลูกต้นไม้ไว้ใกล้บ้าน หรือติดกับตัวบ้านด้วยโดยเชื่อว่าจำทำให้ "ชืด" โดยอธิบายว่า ต้นไม้ใหญ่จะแย่งอากาศหายใจทำให้คนอาศัยในบ้านไม่สบาย (มณี, 2537) ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นว่าการที่คนเมือง มีกฎเกณฑ์หรือวัฒนธรรมความเชื่อว่าการปลูกพืชพันธุ์ไม้ยืนต้น และไม้ไผ่ไว้ทางด้านทิศตะวันตกก็เพื่อให้ไกลจากตัวบ้านนั่นเอง ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันอันตราย ถ้าหากมีพายุหรือไฟไหม้ป่า ก็จะทำให้ตัวบ้านปลอดภัยได้ โดยพืชพันธุ์ต้นไม้ที่ปลูกไว้เพื่อความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัย และปัจจัยการผลิตนี้มีจำนวนถึง 78 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 42 จากพืชทั้งหมดที่ปลูกในบริเวณบ้าน

กลุ่มพืชที่ให้ความมั่นคงทางด้านจิตใจและพิธีกรรมทางศาสนา พืชกลุ่มนี้จะประกอบด้วยไม้ดอกไม้ประดับที่มีความสวยงาม และไม้ผลที่มีความหมายซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อในพิธีกรรมทางศาสนาตลอดจนถึง ใช้ประกอบในงานประเพณีต่าง ๆ ด้วย เช่น ดอกมะลิ ดอกเก็ดตะหวา (พุดซ้อน) ซึ่งมีสีขาวบริสุทธิ์สำหรับเก็บไปวัดถวายพระ หรือปลูกต้นมะยมโดยเชื่อว่าจะทำให้บ้านมีคนนิยมชมชอบ เป็นต้น โดยจะปลูกพืชกลุ่มนี้ ทางด้านทิศใต้ ซึ่งเป็นบริเวณหน้าบ้าน ดังนั้นการปลูกต้นไม้และดอกไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล และสวยงามจะทำให้บ้านมีมงคลและเจริญรุ่งเรือง เพราะฉะนั้นพืชที่คัดเลือกมาปลูกในบริเวณนี้ มักจะเป็นพืชที่นอกจากจะให้ความสวยงามมีกลิ่นหอมแล้ว จะต้องมีชื่อเป็นมงคลด้วยเช่น ใบเงิน ใบทอง ดอกแก้ว มะยม ขนุน เป็นต้น ซึ่งพืชที่ให้ความมั่นคงทางด้านจิตใจ และพิธีกรรมทางศาสนา ที่นำมาปลูกไว้ภายในบริเวณบ้านมีจำนวนทั้งสิ้น 42 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 23 ของพืชที่ปลูกในบริเวณบ้านทั้งหมด

หากพิจารณาชนิดของพืชพันธุ์ต้นไม้ที่คนเมืองคัดเลือกลำมาปลูกไว้ภายในบริเวณบ้าน จำนวนทั้งหมด 183 ชนิดดังกล่าว จะเห็นว่าคนเมืองล้านนา มีความชาญฉลาดอย่างยิ่ง ที่รู้จักคัดเลือกพืชพันธุ์ต้นไม้มาปลูกที่สามารถให้ผลประโยชน์มากกว่า 1 ด้าน ไม่ว่าพืชกลุ่มที่ปลูกเพื่ออาหารแต่ก็สามารถนำเอาใบ ราก ลำต้น หรือดอกผลไปทำเป็นยาสมุนไพรได้ เช่น ขมิ้น ตะไคร้ มะกรูด เป็นต้น หรือพืชที่ปลูกเพื่อการใช้สอยซ่อมแซมบ้าน แต่ก็สามารถใช้เป็นอาหารได้ด้วย เช่น ต้นสะเดา และไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนเมืองล้านนา ที่เข้าใจระบบนิเวศของพืชแต่ละชนิดเป็นอย่างดี จนสามารถจัดความสัมพันธ์ในการจัดวางตำแหน่ง การปลูกภายในบริเวณบ้านที่สอดคล้อง

บ้าเฟื่อง (พื้นเมือง), มะเฟื่อง (กลาง)

บ้าก้วยเตด (พื้นเมือง), มะละกอ (กลาง)

และสัมพันธ์กับทิศทางของลม อากาศ แสงแดด ตัวบ้าน และการใช้ชีวิตของคนภายในบ้านโดยสามารถ
ผสมผสานความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ให้เข้ากับความเชื่อในเรื่องโชคลางซึ่งเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติอันเป็น
กุศโลบายในการจัดระบบนิเวศภายในบ้านได้อย่างลึกซึ้งอีกด้วย

ค่า 204 ของคน

ชนิดของพืชจำแนกตามการใช้ประโยชน์และตำแหน่งที่ปลูกภายในบริเวณบ้าน (ฉบับแก้ไข ๗)

ลำดับ	พันธุ์พืช	การใช้ประโยชน์				ทิศที่ปลูกบริเวณบ้าน			
		อาหาร	ยา	ใช้ สอย	มงคล	เหนือ	ใต้	ตะวันออก	ตะวันตก
1	กระถิน	X	X			X			
2	กล้วยไข่จีน	X	X	X					X
3	กล้วยคั่ว	X	X					X	
4	กล้วยตื๊วไข่โคล		X	X					X
5	กล้วยตื๊วคำ		X			X			
6	กล้วยไข่ กล้วยไข่	X	X	X	x				X
7	กอมก้อขาว กล้วยไข่	X	X			X			
8	กอมก้อดำ กล้วยไข่	X	X			X			X
9	กันตง	X							X
10	กำมะลอ กล้วยไข่		X	X			X		
11	กุ๊ก	X	X		X	X			
12	กุศล, โกสน กล้วยไข่	X	X		X		X		
13	เกียง	X		X			X		
14	ขมิ้นชัน	X	X	X		X			
15	ขมิ้นแดง, ขมิ้นชัน		X			X			
16	ขมิ้นเหลือง		X	X	X	X			
17	ข่า	X	X	X		X			
18	ขิง	X	X	X		X			
19	ขี้เหล็ก, ขี้เหล็กบ้าน	X	X	X				X	
20	เขือง, เค้าร้าง	X		X	X				X
21	ควาตอง, กันตอง	X	X				X		
22	เครือเขาหลง				X			X	
23	แคขาว, แคฝอย	X	X	X		X			
24	แคแดง	X	X			X			
25	งาช้างม่อน, งาหม่น	X	X	X		X			
26	งาดำ	X	X	X			X		
27	จ้อยนาง, ย่านาง	X	X				X		
28	จะค่าน, สะค่าน	X	X			X			
29	จะไค, ตะไคร้	X	X	X		X			

51

195

194

-280

ลำดับ	พันธุ์พืช	การใช้ประโยชน์				ทิศที่ปลูกบริเวณบ้าน			
		อาหาร	ยา	ใช้ สอย	มงคล	เหนือ	ใต้	ตะวันออก	ตะวันตก
30	จะไคใบป่าขูด, ตะไคร้หอม	X		X		X			
31	จันทน์ขาว, จันทน์ขาว		X				X		
32 /	จันทน์จ่อ	X				X			
33	จันทน์จี, กานพลู		X	X			X		
34	จันทน์แดง, จันทน์แดง		X				X		
35	จันทน์แปดกีบ		X					X	
36	จันทน์ผา, จันทน์ผา		X	X			X		
37	จันทน์จาลิง, บอระเพ็ด		X	X		X			
38	จันทน์ป่า, จันทน์ป่า		X		X		X		
39	จันทน์ปี่, จันทน์ปี่		X	X	X		X		
40	ชอมพอนน้อย, หางนกยูง		X	X	X		X		
41 /	ดอกเก็ดตะหวา		X	X	X	X			
42	ดอกแก้ว		X	X			X		
43	ดอกเข็ม		X	X		X			
44	ดอกคำปู้จู้, ดาวเรือง		X	X			X		
45	ดอกคำย, ดอกหงอนไก่			X	X			X	
46	ดอกตะล่อม, บานไม่รู้โรย	X			X	X	X		
47	ดอกตำเหิน, ดอกตายเหิน		X	X	X		X		
48 /	ดอกบัวหลวงวงศ์		X				X		
49 /	ดอกอุณ			X	X		X		
50	ดอกเอื้องหมายนา		X	X		X			
51	ดีปลี	X	X			X			
52	ดีวอก, ฟ้ายะลายโจร		X						X
53 /	ดีหมี		X					X	
54 /	ตุน	X	X	X		X			
55	เคย		X	X			X		
55	ถั่วปู้ / ถั่วพู นพ. 73	X				X			
57	ทองพันชั่ง		X					X	
58 /	ธรณีสาร				X		X		
59	ปาก้วยกำ, ฝรั่ง	X	X	X					X
60	ปาก้วยเตด, มะละกอ	X	X						X
61	ปากอก, มะกอก	X	X				X		
62	ป่าชะหนัด, สับประรด	X	X			X			
63	ป่าขาม, มะขาม 171	X	X	X	X			X	
64	ป่าขูด, มะกรูด	X	X	X				X	

ลำดับ	พันธุ์พืช	ประโยชน์ใช้สอย				ทิศที่ปลูกบริเวณบ้าน			
		อาหาร	ยา	ใช้ สอย	มงคล	เหนือ	ใต้	ตะวันตก	ตะวันออก
65	ป่าเขือบ้า, ลำโพง		X			X			
66	ป่าเขือบู้, มะอึก		X					X	
67	ป่าเขือบ่อย, มะเขือบะระ	X	X			X			
68	ป่าเขือบ่่น, กระเจี๊ยบเขียว	X				X			
69	ป่าเขือบ่ม, มะเขือบเทศ (179)	X	X			X			
70	ป่าเขือบ่ม้า, มะเขือบยาว (187)	X				X			
71	ป่าเขือบ่่น, มะเขือบ่่น (175)	X	X			X			
72	ป่าเขือบ่่น, มะเขือบ่่น (175)	X	X					X	
73	ป่าค้อแล่น <i>Nephelium</i>	X	<i>hypoleucum</i>			X			
74	ป่าค้อแล่น, มะเขือบ่่น (181)	X	X	X				X	
75	ป่าค้อแล่น, มะเขือบ่่น	X	X	X				X	
76	ป่าค้อแล่น, พุทรา	X	X		X		X		
77	ป่าค้อแล่น, ยอ		X					X	
78	ป่าค้อแล่น, กระท้อน	X	X	X					X
79	ป่าค้อแล่น, ถั่วฝักยาว	X	X			X			
80	ป่าค้อแล่น, มะนาว	X	X	X				X	
81	ป่าค้อแล่น, มะพร้าว	X	X		X			X	
82	ป่าค้อแล่น, ไฟ	X	X					X	
83	ป่าค้อแล่น, มะตูม	X		X				X	
84	ป่าค้อแล่น, ป่าค้อแล่น, มะปราง	X	X	X				X	
85	ป่าค้อแล่น, ฟา	X		X		X			
86	ป่าค้อแล่น, มะเฟือง	X	X		X		X		
87	ป่าค้อแล่น, มะเฟือง <i>Rotifum</i>	X	X	<i>seratum</i>				X	
88	ป่าค้อแล่น, มะม่วง	X	X		X			X	
89	ป่าค้อแล่น, มะยม	X	X		X		X		
90	ป่าค้อแล่น, มะยม (157)	X	X	X		X			
91	ป่าค้อแล่น, ขนุน (177)	X	X	X	X	X			
92	ป่าค้อแล่น, สลัดเตา	X	X				X		
93	ป่าค้อแล่น, มะระขี้นก (187)	X	X			X			
94	ป่าค้อแล่น, ส้มโอ	X	X			X			
95	ป่าค้อแล่น, ถั่วกระถิน		X			X			
96	ป่าค้อแล่น, กระบุง 3489	X	X					X	
97	ป่าค้อแล่น, ใบเงิน				X		X		
98	ป่าค้อแล่น, ใบทอง	X	X		X	X			
99	ป่าค้อแล่น, ใบนาค		X		X		X		

3484

- 3487

- 3489

ลำดับ	พันธุ์พืช	ประโยชน์ใช้สอย				ทิศที่ปลูกบริเวณบ้าน			
		อาหาร	ยา	ใช้ สอย	มงคล	เหนือ	ใต้	ตะวัน ตก	ตะวัน ออก
100	ป่านเถื่อน, ดอกรัก			X			X		
101	ปัดเต๊ะ, เสลดพังพอน		X					X	
102	ปัดปิวขาว		X	X					X
103	ปัดปิวแดง		X	X					X
104	ปู, พลุ (155)		X	X	X	X			
105	ปูเลย, ไพล	X	X	X	X	X			X
106	เปล้าทองแดง <i>Baliospermum</i>		X <i>stamense</i>						X
107	เปล้าน้อย		X						X
108	เปล้าหลวง <i>Croton oblongifolius</i>		X						X
109	ผักกาดจ้อน ผักกาดหัว	X	<i>Brassica</i> spp.			X	หรือ <i>Cruciferae</i>		
110	ผักขี้หนู <i>Raphanus sativus</i> Linn.	X				X			
111	ผักแค, สะพลู (11)	X	X	X	X			X	
112	ผักแคบ (กิ้ง) <i>Coccinia grandis</i>	X	X	Voigt		X	หรือ <i>Cucurbitaceae</i>		
113	ผักจีฝรั่ง ผักชีฝรั่ง/ผักชีลาว	X	<i>Eryngium foetidum</i>			X	Linn.		
114	ผักเชียงดา <i>Gymnema inodorum</i>	X	X			X	หรือ <i>Asclepiadaceae</i>		
115	ผักคืด (คาว) <i>Solanum spirale</i> Roxb.	X	X			X	หรือ <i>Solanaceae</i>		
116	ผักบึง <i>Ipomoea aquatica</i>	X	X	Forsk.		X	หรือ <i>Convolvulaceae</i>		
117	ผักบึง, ผักปลัง (135)	X	X			X			
118	ผักแปม (ผักแพม) <i>Acanthopanax trifoliatum</i>	X	X			X	หรือ <i>Araliaceae</i>		
119	ผักเผ็ดหัวหวาน (ผักคราดหัวหวาน)	X	X			X			
120	ผักไผ่ (คาว) P. 127	X	X			X			
121	ผักเสี้ยว P. 137	X							X
122	ผักแส	X							X
123	ผักหนอก (ผัก) <i>Centella asiatica</i> Urban	X					หรือ <i>Umbelliferae</i>		
124	ผักหละ (18004)	X	X	X		X			
125	ผักหวานบ้าน (1141)	X	X			X			
126	ผักฮ้วนหมู, กระทุงหมาป่า	X	X	<i>Dregea volubilis</i>					
127	ผักเหือด (คาว) (209)	X				X			
128	ผีเสื้อน้อย		X			X			
129	ผาแดง		X		X		X		
130	ผาง <i>Caesalpinia sappan</i>		X	X		หรือ <i>Leguminosae</i>			X
131	พริกเดือนไก่	X	X			X			
132	พริกนัต, พริกขี้หนู	X	X			X			
133	พริกหนุ่ม	X			X				

ป่านม
3819

4043

ผัก 1007
1008

4009

4007

4012

4156

ลำดับ	พันธุ์พืช	การใช้ประโยชน์				ทิศที่ปลูกบริเวณบ้าน			
		อาหาร	ยา	ใช้สอย	มงคล	เหนือ	ใต้	ตะวันออก	ตะวันตก
134	ผักกาด, ผักทอง (167)	X	X	X	X	X			
135	ผักหมั่น ผักเขียว	X	X	X	X	X			
136	มะลิ	X	X				X		
137	เมี่ยง,ชา (๑๕)	X	X			X			
138	ไม้ข้าวหลาม <i>Cephalostachyum pergracile</i>	X		X	X	X			
139	ไม้ช้างค้ำ, ไม้ช้าง <i>Dendrocalamus strictus</i>	X		X	X	X			
140	ไม้ช้างบอม			X		X			
141	ไม้ช้างหมั่น			X		X			
142	ไม้บงกาย	X		X		X			
143	ไม้บงเกลี้ยง			X				X	
145	ไม้ยะ ลีลา <i>Dendrocalamus longispatus</i>	X		X				X	
146	ไม้ไผ่ล่อ	X		X	X			X	
147	ไม้สีสุก			X	X			X	
148	ไม้ฮวกดำ, ไม้รวกดำ	X		X				X	
149	ไม้ฮวกปี <i>ไม้ฮวก</i>			X				X	
150	ไม้เอี้ย	X		X				X	
151	รัก, รักใหญ่		X		X			X	
152	ลมแล้ง		X	X	X				X
153	ลัมมีนน้อย, ชุมเห็ดน้อย		X			X			
154	ลัมมีนหลวง, ชุมเห็ดเทศ		X			X			
155	ล้านผิ้วยาย				X			X	
156	ลำไย	X		X				X	
157	เล็บครุฑ (๑๐๕)	X	X				X		
158	ว่านไฟ, ว่านหางจระเข้		X	X					X
159	สบัณงา, กระดังงา		X	X			X		
160	ส้มกุ้ง, กระเจี๊ยบแดง	X	X			X			
161	ส้มป่อย (๑๑๗)	X	X		X				X
162	สะเปาลม, สมิ		X						X
163	สะเลียม, สะเดา (๑๑๗)	X	X	X				X	
164	สะแล (๑๑๗)	X				X			
165	สังกรณี		X						X
166	สาระปี, สารภี		X	X				X	
167	สีเสียด			X				X	
168	หญ้าหนวดแมว		X					X	
169	หนาด		X		X				X

4130

4131

4135

4139

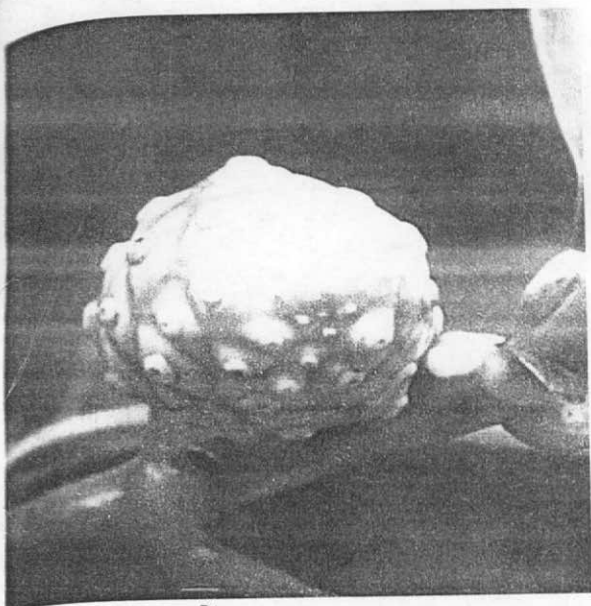
4139

ลำดับ	พันธุ์พืช	การใช้ประโยชน์				ทิศที่ปลูกบริเวณบ้าน			
		อาหาร	ยา	ใช้สอย	มงคล	เหนือ	ใต้	ตะวันตก	ตะวันออก
170	หมาก		X	X	X		X		
171	หมากปู้หมากแม่	X	X			X		X	
172	หวาย	X		X		X			
173	หอม		X	X		X			
174	หอมข่า	X	X			X			
175	หอมด่วน, สะระแหน่								
176	หอมแดง, หอมขาว	X	X			X			
177	หอมป้อม, ผักชี	X	X			X			
178	หอมมะลิ, หอม	X					X		
179	หัวละแอน, กระชาย	X	X			X			
180	เหมาสาย	X	X			X			
181	อ้อย	X	X					X	
182	อ้อยดำ		X						X
183	ฮางควา, ว่านน้ำ		X	X			X		

ปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน: ภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีแห่งการพึ่งตนเอง

โดยสภาพทางภูมิประเทศของภาคเหนือตอนบน และจังหวัดเชียงรายดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นพื้นที่ที่ล้อมรอบด้วยแนวเขาสูง โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูง ซึ่งเรียกว่าเป็นระบบนิเวศป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) มีอากาศเย็นเหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์นานาชนิด และด้วยสภาพทางนิเวศเช่นนี้ส่งผลให้วิถีชีวิต และระบบการผลิตของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบนไม่จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาภายนอกมากนัก โดยสะท้อนระบบคิดที่เกิดขึ้น และผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างลึกซึ้ง ซึ่งความรู้ของชาวบ้านดังกล่าวนี้ เรียกว่าเป็นความรู้แบบนิเวศวัฒนธรรม (Culture Ecological System) ทั้งนี้เพราะ "ระบบความรู้ของชุมชนจะให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรในเชิงจิตสำนึกโดยมีพื้นฐานความคิดแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม และยังถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติในระบบนิเวศหนึ่ง ไม่ใช่แค่เพียงวิถีชีวิตหากมีฐานะเป็นระบบความรู้ท้องถิ่น (Indigenous Knowledge System) เพราะสามารถสร้างสรรค์และผลิตซ้ำสืบทอดกันมาจนเป็นระบบความคิด ระบบคุณค่า และระบบศีลธรรมซึ่งแสดงออกผ่านการจัดการองค์กรและการจัดการเชิงระบบในกิจกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับบริบทและเงื่อนไขของธรรมชาติในระบบนิเวศ (อานันท์, 2544)

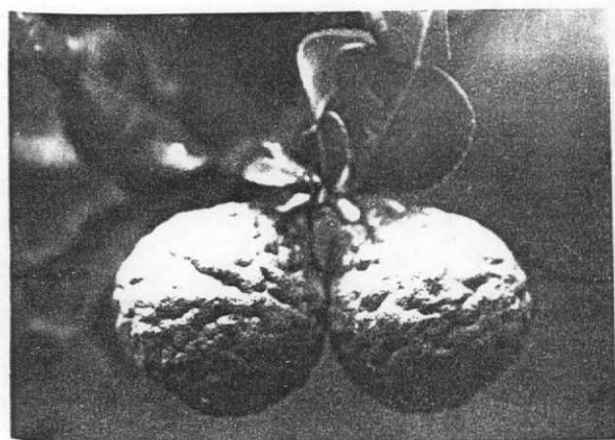
ต่อมาเมื่อทรัพยากรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และอยู่รายรอบหมู่บ้านซึ่งเป็นปัจจัยชีวิตและปัจจัยการผลิตทางการเกษตรตลอดจนเป็น "สัญลักษณ์" ของความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่สำคัญของคนเมืองล้านนาถูกอำนาจจากภายนอกต่าง ๆ คุกคาม รุกราน และช่วงชิงยึดแย่งใช้ประโยชน์และทำลายไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ผืนดินทำกิน ผืนดินอยู่อาศัย อาหารพื้นบ้าน ยาสมุนไพร เครื่องไม้เครื่องมือทางการ

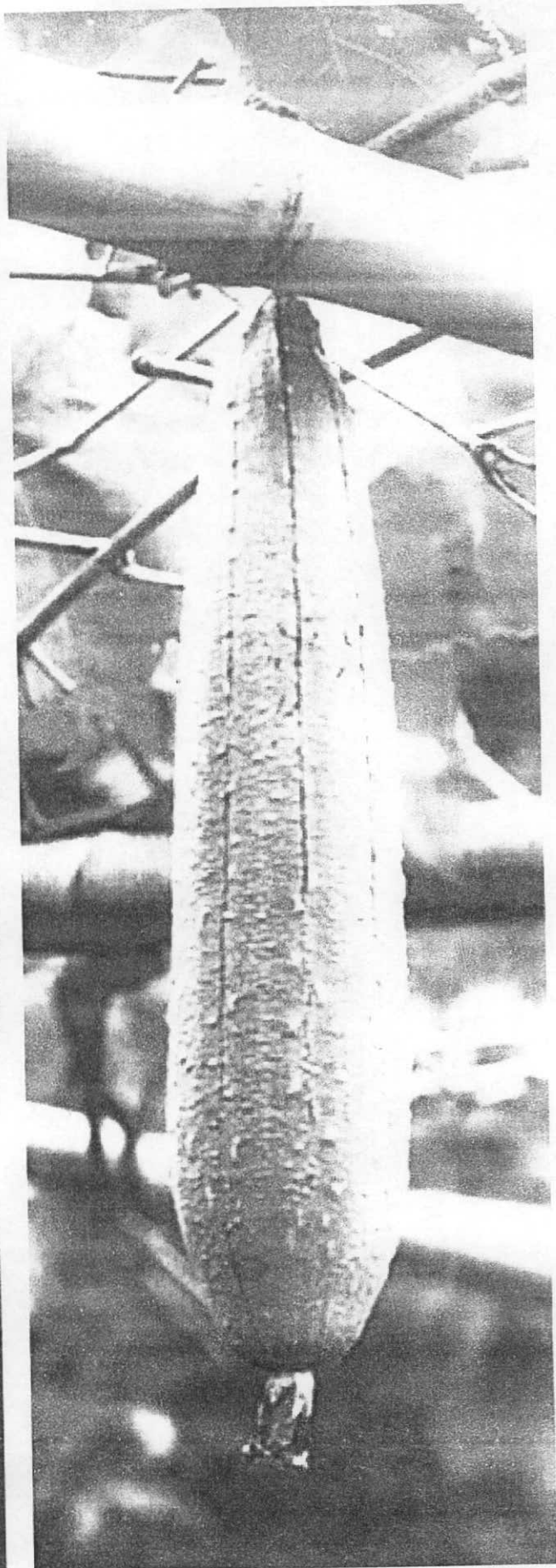
บ่าตาเลื่อ (พื้นเมือง), ลูยกยอ (กลาง)

บ่าฮ่อย (พื้นเมือง, มะระขี้นก (กลาง)

บ่าซุต (พื้นเมือง), มะกรูด (กลาง)

บ่าบวบ (พื้นเมือง), บวบ (กลาง)

เกษตรต่าง ๆ รวมถึงภูมิปัญญา หรือองค์ความรู้ที่ตนเองและสังคมในชุมชนภาคภูมิใจ และเชื่อถือ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพร, การแพทย์พื้นบ้าน, การถนอมอาหาร, ช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ เป็นต้น ก็ถูกกระทำให้ด้อยค่าหรือลดความสำคัญลงเรื่อย ๆ สภาพความสั่นคลอนและไม่แน่นอนในหลักประกัน หรือความมั่นคงของชีวิตครอบครัว และชุมชนดังกล่าวผลักดันให้คนเมืองล้าหน้าหาทางออกในการแสวงหาแนวทางที่จะสร้างหลักประกัน และความมั่นคงให้ชีวิต และครอบครัวของตนเองที่ตนเองสามารถควบคุม ดูแล และตัดสินใจด้วยตนเอง หรือสามารถพึ่งตนเองได้นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ จึงพบว่าองค์ความรู้ของคนเมืองล้าหน้า ในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้น จากกระบวนการเรียนรู้สั่งสมจากประสบการณ์ ผ่านระยะเวลาและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการสัมพันธ และปะทะสังสรรค์กับอำนาจต่าง ๆ ที่มาจากภายนอกชุมชนดังกล่าว เช่น รัฐบาล สถาบัน องค์กรธุรกิจ ตลาด หรือกลไกทางการเมืองการปกครองอื่น ๆ ซึ่งเป็นโครงสร้างอำนาจการปกครอง และวัฒนธรรมใหม่ที่ชาวบ้าน และชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถควบคุมได้ ดังนั้นวิถีแห่งการพึ่งตนเองในระดับครอบครัวภายใต้ระบบคิด แบบนิเวศวัฒนธรรมดังกล่าว จึงค่อย ๆ ถอยร่นหดแคบจากพื้นที่ป่าธรรมชาติอันกว้างใหญ่ไพศาลมาจนถึงที่มันผืนสุดท้าย ที่เหลืออยู่คือบ้านของตนเอง โดยที่ต้องสร้างองค์ความรู้ เพื่อรักษาและพัฒนาระบบนิเวศภายในบริเวณบ้านให้ยั่งยืน เหมาะสม และสอดคล้องสมดุลกับคนภายในบ้านและชุมชนในทุก ๆ ด้านด้วย

ความรู้ในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านดังกล่าวนี้ เป็นการสร้างหลักประกัน และความมั่นคงเพื่อการพึ่งตนเองในการดำเนินชีวิต และพัฒนาระบบการผลิตให้ยั่งยืน โดยสามารถรวบรวมคัดสรรพืชพันธุ์ต้นไม้อาณาจักรมาปลูกไว้ใช้ประโยชน์อย่างครอบคลุม ตามความต้องการพื้นฐานของปัจจัยชีวิต และปัจจัยการผลิต รวมทั้งยังให้คุณค่ามั่นคง และอบอุ่นทางด้านจิตใจตามความเชื่อทางศาสนา และสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย โดยมีจำนวนถึง 183 ชนิด และด้วยข้อจำกัดทางนิเวศของดินที่อยู่อาศัยที่แตกต่าง กัน เช่น ระหว่างครอบครัวที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ลุ่มใกล้กับแม่น้ำ กับครอบครัวที่อยู่ที่ดอน หรือที่สูง ฯลฯ ประกอบกับธรรมชาติทางชีววิทยาของพันธุ์พืชด้วย เช่น ต้นมะเขว่น ที่ปลูกขึ้นได้เฉพาะพื้นที่ดอนและที่สูงเท่านั้นซึ่ง "มะเขว่น" เป็นพืชกลุ่มอาหารประเภทเครื่องเทศที่สำคัญที่สุดขาดไม่ได้ในการประกอบอาหารจำพวก "ลาบ, แกงอ่อม, ยำจีนไก่ ฯลฯ" โดยเป็นอาหารที่ดีที่สุดของคนเมืองทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ในการบริโภคและจัดเลี้ยงในเทศกาล หรือพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ได้เป็นตัวควบคุม หรือผูกมัดให้ครอบครัว หรือชุมชนท้องถิ่นคนเมืองล้าหน้า ระหว่างครอบครัวและระหว่างชุมชนจะต้องมีการแลกเปลี่ยน พึ่งพาอาศัย เชื่อมโยง และค้าขายผลผลิตพืชพันธุ์ต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นความชาญฉลาดในภูมิปัญญาท้องถิ่น ของบรรพบุรุษคนเมืองล้าหน้าที่มิได้มุ่งหวังเฉพาะเพื่อสร้างความมั่นคงจนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับครอบครัวเท่านั้น แต่ยังมุ่งหวังเพื่อให้เศรษฐกิจและสังคมในชุมชนได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้านต่อไปด้วย

ระบบนิเวศภายในบ้าน
และชุมชนที่ยั่งยืนและเหมาะสม

บทที่ 4

การปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน : ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองกับการเปลี่ยนแปลง

มีการศึกษาและรายงานเกี่ยวกับจุดเปลี่ยนการพัฒนาประเทศไทย ทางด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในประเทศไว้มากมาย ทั้งการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน จนถึงระดับประเทศ โดยชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความเป็นชุมชนไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของระบบคุณค่าที่ชุมชนมีอยู่อย่างอิสระ หากแต่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนกับรัฐและระบบทุนนิยมซึ่งแสดงออกในรูปของความขัดแย้ง การแยกแยะทางชนชั้น การผลิตใหม่ทางอุดมการณ์และการสร้างความชอบธรรมให้อำนาจ (อานันท์, 2544) ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 ที่เริ่มประกาศใช้ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2503 เป็นต้นมานั้น ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลจากภายนอกในการกำหนดทิศทาง และยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยที่สำคัญนอกจากธนาคารโลกแล้วก็คือสหรัฐอเมริกา(กนกศักดิ์, 2537)

โดยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลภายนอกที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นในชนบท ในบริบทพื้นที่ของภาคเหนือตอนบนแล้ว นอกจากความเสื่อมโทรม และการสูญหายไปของทรัพยากรทางชีวภาพทั้งพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ และระบบนิเวศของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ป่าธรรมชาติ และในพื้นที่เกษตร สวน ไร่ นา ของเกษตรกร ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพเหล่านี้เป็น "ปัจจัยชีวิต" และ "ปัจจัยการผลิต" ที่สำคัญยิ่งของชาวบ้านแล้ว ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ของท้องถิ่นในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน ซึ่งเป็นความรู้ของการจัดการทรัพยากรพันธุ์กรรมพืชบนที่ดิน ซึ่งเป็นที่มันสุดท้ายของชาวบ้านก็ถูกทำลายด้วยโดยระบบ และโครงสร้างการพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ ระบบตลาด ระบบสาธารณสุข และวัฒนธรรมการบริโภคตามแบบอย่างทุนนิยมตะวันตก ดังนี้ :-

ระบบเกษตรแผนใหม่กับผลกระทบต่อการพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิต เป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) อันหมายถึง การเปลี่ยนแปลงการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมมาเป็นการทำการเกษตรแบบแผนใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง โดยมีการใช้พันธุ์พืชใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลการเกษตร การชลประทานใหม่ และความรู้เกี่ยวกับการจัดการฟาร์มใหม่อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (วิฑูรย์, 2535) การปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรดั้งเดิมมาเป็นแบบแผนใหม่นี้ นอกจากผลกระทบต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ในแปลงเกษตรกรรมและพื้นที่ป่าธรรมชาติอย่างรุนแรงแล้ว ยังได้ทำลายหรือมีผลกระทบต่อการทรัพยากรพันธุ์พืชที่ปลูกภายในบริเวณบ้านด้วยเพราะนอกจากพืชอาหารและยาสมุนไพรแล้ว พืชพันธุ์ต้นไม้ที่ได้รับการคัดเลือกตามภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวได้ให้ความสำคัญ เพื่อสำหรับทำและซ่อมแซมเครื่องมือทางการเกษตรอันเป็นปัจจัยทางการผลิตตามแบบเกษตรดั้งเดิม เช่น เกวียน ไถ ค้อนจอบ ค้อนเสียม ค้อนมัด และเครื่องมือใช้สอยภายในครัวเรือนด้วย เช่น กระบุง ตะกร้า ต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้น ปัจจุบันจึงพบเห็นว่าปัจจัยทางการผลิตซึ่งเป็นเครื่องมือทางการเกษตร และอุปกรณ์ใช้สอยต่าง ๆ แม้บางอย่างยังต้องผลิตจากไม้แต่ชาวบ้านไม่สามารถหาไม้จากในบริเวณบ้านได้ ระบบการพึ่งพาตนเองดังกล่าวนี้ ได้หายไปพร้อม ๆ กับการเริ่มต้นเกษตรแผนใหม่นั้นเอง

ระบบตลาดแบบใหม่กับผลกระทบต่อการพึ่งตนเองด้านอาหาร จากผลของการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรแบบดั้งเดิม มาเป็นระบบการเกษตรแบบแผนใหม่ดังกล่าว ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเฉพาะระบบและโครงสร้างทางการเกษตรเท่านั้น แต่ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการค้าขายและการตลาดของชุมชนด้วย กล่าวคือ แต่เดิมตลาดชุมชนเป็นตลาดที่จำหน่ายอาหารที่เป็นพืชพันธุ์ธัญญาหาร และสัตว์ที่เก็บหาได้จากธรรมชาติ และเมล็ดพันธุ์รวมทั้งพืชผลทางการเกษตรที่เกิดขึ้น จากข้อจำกัดที่แตกต่างกันของระบบนิเวศ แต่เมื่อชาวบ้านเปลี่ยนมาทำการเกษตรแบบใหม่ ซึ่งโดยมากเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจอายุสั้น และตอบสนองตลาดหรือผู้บริโภคต่างถิ่นทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นหลัก เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง กะหล่ำปลี ชিং ข้าวเจ้า (คนเมืองล้านนาบริโภคข้าวเหนียว) เป็นต้น ทำให้ตลาดและร้านค้าที่มีอยู่ในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนจากสินค้าที่เป็นพืชพันธุ์ที่ชาวบ้านหาได้จากธรรมชาติหรือผลผลิตทางการเกษตรที่เหลือจากการบริโภคมาจำหน่าย เปลี่ยนมาเป็นสินค้าจากภายนอกชุมชนมากขึ้น สินค้าที่นำเข้ามาขายในชุมชนนอกจากจะเป็นปัจจัยทางการเกษตรสมัยใหม่เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รถไถนา เครื่องสูบน้ำ ฯลฯ แล้ว ยังเป็นสินค้าประเภทอาหารที่เป็นผลผลิตจากระบบเกษตรแบบใหม่ที่นำเข้ามาขายจากต่างถิ่นหรือเอามาจากในเมืองจำพวกพืชผัก ปลา ไก่ หมู ฯลฯ ทั้ง ๆ ที่พืชและสัตว์อาหารเหล่านี้ แต่เดิมชาวบ้านปลูกเป็นพืชผักสวนครัว และเลี้ยงอยู่ด้านหลังของตัวบ้านนั่นเอง

การเกิดขึ้นของระบบตลาด และร้านค้าเพื่อรองรับระบบการผลิตและการบริโภคแบบใหม่ ดังกล่าวนี้นี้ได้ก่อผลกระทบต่อการพึ่งตนเอง ในด้านอาหารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการปลูกพืชภายในบ้านลงอย่างรวดเร็วมาก

ระบบสาธารณสุขแผนใหม่กับผลกระทบต่อการพึ่งตนเองด้านยาสมุนไพร

มีหลักฐานการศึกษาวิจัยมากมาย ที่ชี้ให้เห็นว่าคนล้านนามีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้านซึ่งเป็นระบบของการดูแล ป้องกัน และรักษาสุขภาพมานานซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านการสั่งสมจากประสบการณ์ผ่านการสังเกต ทดลองใช้ เลือกสรรและมีการสืบทอดต่อชนรุ่นหลัง โดยคนเมืองล้านนาจะเรียกบุคคลที่มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของชาวบ้านว่า "หมอเมือง" โดยได้มีการจัดแบ่งประเภทของหมอเมืองตามวิธีการแก้ไขปัญาสุขภาพได้ 7 ประเภท คือ (1) หมอเมือง (2) หมอผีและม้าขี่ (3) หมอสู่วัณ (4) หมอขวากชุยหรือหมอเป่า (5) หมอยา (6) หมอดำแย (7) หมอนวด ทั้งนี้จะมีขั้นตอนและกระบวนการแก้ไขปัญาสุขภาพโดยรวมแบบพื้นบ้านล้านนา ซึ่งกล่าวได้เลยว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลรักษาสุขภาพ มีศักยภาพสูงในการดูแลรักษาสุขภาพของชุมชน ในระดับพื้นฐานได้ (คณะเภสัชศาสตร์ ม.มหิดล, 2539)

ยาสมุนไพรนอกจากจะเป็นหนึ่งในปัจจัยชีวิต ที่คนเมืองให้ความสำคัญแล้วความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพร เพื่อดูแลสุขภาพของคนเมืองล้านนานั้น ก็มีความสำคัญมากเช่นเดียวกันดังจะเห็นได้จากระบบคิดของการปลูกพืชสมุนไพรภายในบริเวณบ้าน ซึ่งจะปลูกทางด้านทิศตะวันออกซึ่งเป็นทิศที่คนเมืองเชื่อว่า เป็นทิศแห่งความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นจึงเป็นทิศที่คนเมืองจะนิยมนอนโดยหันศีรษะไปทางทิศนี้ด้วยโดยที่ชาวบ้านทุกครอบครัวมักจะมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร ซึ่งมักจะเป็นสมุนไพรประเภท "ยาสามัญประจำบ้าน" ที่ทุกครอบครัวจะต้องมีพืชและมีความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพรเหล่านี้ และถ้าหากการเจ็บป่วยของคนในครอบครัวมากเกินไปถึงจะขอความช่วยเหลือจากหมอเมืองประเภทต่าง ๆ ดังกล่าว

แต่ภายหลังจากที่ระบบสาธารณสุข และการดูแลรักษาสุขภาพของประเทศ ได้ปรับเปลี่ยนไปตามระบบการแพทย์ตะวันตก โดยมีร้านขายยาสำหรับจำหน่ายยา ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ยาฝรั่ง" และมีสถานอนามัยและโรงพยาบาลเป็นสถานพยาบาลให้บริการด้านสุขภาพแก่ประชาชนทั้งในระดับตำบล อำเภอ จังหวัดภาคแทน ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ใช่แต่เพียงองค์ความรู้

หรือภูมิปัญญาของชาวบ้านเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้าน หรือ "หมอเมือง" จะถูกทำให้ด้อยค่าลง สูญหาย หรือกระจัดกระจายแล้ว ปัจจุบันทั้งพืชสมุนไพรและองค์ความรู้ของคนเมืองล้านนาในการปลูกพืชยาสมุนไพรภายในบ้าน ก็ถูกทำให้สูญหายกระจัดกระจาย และถูกทำให้ด้อยคุณค่าลงจนไม่สามารถพึ่งตนเองได้

วัฒนธรรมการบริโภคนิยมผลกระทบต่อการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและระบบการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการเมืองการปกครองภายในประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ความทันสมัย การรวมศูนย์อำนาจและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นการพัฒนาตามการครอบงำของทุนนิยม (จตุรงค์, 2537) โดยเชื่อว่ามันคือความเจริญ และความทันสมัยที่ประเทศจะต้องพัฒนาตามกรอบและทิศทางดังกล่าวด้วยระยะเวลา 3 - 4 ทศวรรษที่ประเทศไทยเริ่มต้นพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา พบว่าประสบความล้มเหลวเพราะปรากฏว่า "ยิ่งพัฒนายิ่งต้องพึ่งภายนอกมากขึ้น" (ปรีชา, 2537) และความล้มเหลวนั้นเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ ไม่ใช่เฉพาะแต่เพียงการเสื่อมโทรมและสูญเสียไปของทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ จนเป็นวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมรวม ทั้งภาวะความยากจน และการว่างงานจนเกิดเป็นวิกฤติการณ์ความยากจนในปัจจุบันเท่านั้น แต่เป็นผลกระทบทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นระบบความคิด ความเชื่อ และภูมิปัญญาที่สร้างความภาคภูมิใจความเป็นตัวของตัวเอง หรือเอกลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ และชุมชนท้องถิ่นจนเกิดเป็น "วิกฤติทางวัฒนธรรม" ในปัจจุบันนี้

๑๔ การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ นอกจากจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการบริโภคด้านปัจจัยชีวิต 4 ประการ คือ อาหาร ยา รักรักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย แล้วยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมการบริโภคของชาวบ้านคนเมืองล้านนา ที่ได้เปลี่ยนจากการพึ่งตนเองไปให้ความสำคัญกับการพึ่งพาภายนอกชุมชนมากขึ้น เช่น ในเรื่องอาหารก็มีความคิดความเชื่อใหม่ว่า ชื้อพืชผักผลไม้หรือเนื้อจากตลาดมารับประทานจะ "คุ้มค่า" กว่าทำอาหารรับประทานเองในครอบครัว ในเรื่องของการดูแลสุขภาพด้วยยาสมุนไพร หรือกับหมอเมืองก็มีความคิดความเชื่อใหม่ว่า หมอเมืองและยาสมุนไพรเป็นเรื่องของความลึกลับ และเชื่อว่าการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบันถูกต้องกว่า เป็นต้น

ด้วยกระแสความคิดความเชื่ออันเป็นวัฒนธรรมบริโภคแบบใหม่ ที่โน้มน้าและครอบงำความคิดความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นจนกลายเป็นวัฒนธรรมการบริโภคหลักของชุมชนได้รวดเร็วขึ้น พบว่าเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ทั้งนโยบายและกฎหมายซึ่งมีอิทธิพลต่อการควบคุมบีบเค้นให้ชุมชนท้องถิ่นจำยอม และยอมรับการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต และระบบการดำเนินชีวิตดังกล่าวและเมื่อผ่านระยะเวลาการปฏิบัติที่ยาวนานก็ได้เกิดการสั่งสมจนกลายเป็นวัฒนธรรมการบริโภคใหม่ที่เรียกว่า "จะพัฒนาและทันสมัยต้องพึ่งพาสายนอก" แทน "อยากด้อยพัฒนาล้าสมัยต้องพึ่งพาตนเอง"

วัฒนธรรมการบริโภคนิยมดังกล่าวนอกจากจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการบริโภคของชุมชนที่ไม่สามารถให้พึ่งพาตนเองได้แล้ว การศึกษาเกี่ยวกับความเป็น "ไท" และความเป็นชาติพันธุ์ชนเผ่าพื้นเมืองที่มีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพึ่งพาตนเอง ก็ไม่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เท่าเทียม หรือเท่าทันการพัฒนาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ทุนนิยมสมัยใหม่ ด้วยเหตุนี้เองที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ของคนเมืองล้านนาในการปลูกพืชภายในบ้าน ซึ่งเป็นความรู้ของการ

พึ่งพาตนเองและอยู่ร่วมกับธรรมชาติจึงสูญหาย กระจัดกระจายไม่ได้รับการศึกษา เรียนรู้ ฟันฟู สะสาง
และสืบทอดอย่างเป็นระบบและถูกต้องอย่างแท้จริง

บทสรุป

วิธีคิดและบทเรียน

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน

จากการที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจในช่วง พ.ศ. 2540 นั้นได้เป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่ายในสังคมว่าเป็นผลกระทบจากความผิดพลาด ในนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่ผ่านมา ที่ใช้แนวทางการพัฒนาตามกรอบมาตรฐานของทุนนิยมตะวันตก โดยได้จำยอมรับการยึดเย็ดคำว่า "ด้อยพัฒนา" วาทกรรมทางการพัฒนาจากประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ การเงิน และวัฒนธรรมของโลกมาใช้และพยายามปฏิบัติตามการแนะนำและรับการครอบงำในทุก ๆ ด้านทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกที่เรียกตนเองว่า "เจริญแล้ว" และองค์กรทุนนิยมระหว่างประเทศโดยหวังจะให้ตนเองหลุดพ้นจากกรอบของคำว่าด้อยพัฒนา โดยใช้ระยะเวลากว่า 30 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ผลที่ได้รับกลับกลายเป็นสถานการณ์ปัญหา 4 วิกฤติการณ์ที่สำคัญของประเทศที่มีผลกระทบตั้งแต่ระดับชาติจนถึงชุมชน ระดับครัวเรือนอย่างรุนแรง คือ (1) วิกฤติความยากจน (2) วิกฤติทางสิ่งแวดล้อม (3) วิกฤติทางเศรษฐกิจ (4) วิกฤติทางวัฒนธรรม

นัยสำคัญที่อยู่เบื้องหลังของการดำเนินนโยบาย และแผนการพัฒนาประเทศที่ผิดพลาดดังกล่าว ก็คือ "วิธีคิด" ซึ่งเป็นวิธีคิดของระบบทุนนิยมตะวันตก ที่มีกรอบคิดและการกำหนดมาตรฐานของการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ตามบริบทของระบบเศรษฐกิจทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของประเทศไทย กล่าวคือ วิธีคิดของทุนนิยมตะวันตกเป็นวิธีคิดที่จะเอาชนะธรรมชาติและพยายามคิดค้น แสวงหาวิธีการที่จะนำเอาธรรมชาติมาเป็นประโยชน์แก่ตนเอง ดังนั้น กรอบคิดที่จะกำหนดมาตรฐานของการพัฒนาหรือความเจริญทันสมัย จึงชี้วัดที่ผลิตภัณฑ์มวลรวมรายได้ประชาชาติ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ถนนไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ รถไฟฟ้า รถใต้ดิน สนามบิน นานาชาติ ท่าเรือขนาดใหญ่ ฯลฯ และระดับทางวัฒนธรรมที่จะต้องบริโภค และปฏิบัติให้เหมือนหรือใกล้เคียงวัฒนธรรมของตะวันตกมากที่สุด และเพื่อที่จะให้ประเทศได้รับมาตรฐานตามกรอบชี้วัดของประเทศทุนนิยมตะวันตกที่มีอิทธิพลในโลกนี้เป็นอย่างมากในช่วง 3 - 4 ทศวรรษที่ผ่านมาดังกล่าว ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยจึงมุ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม และได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรให้เป็นไปตามนโยบายและแผนของการปฏิวัติเกษตรกรรม (Green Revolution) ซึ่งเป็นผลิตผลทางความคิด หรือวิธีคิดแบบตะวันตกซึ่งพัฒนาต่อเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม และการเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกราวศตวรรษที่ 17-18 นั้นเอง

ในขณะที่วิธีคิดของชาวบ้านในซีกโลกตะวันออก ประเทศไทยเป็นวิธีคิดแบบสังคมเกษตรหรือแบบนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology System) ซึ่งจากการศึกษากรณีภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเมืองล้านนาแล้ว พบว่าวิธีคิดของชาวบ้านเป็นวิธีคิดที่ไม่ต้องการเอาชนะธรรมชาติแต่ต้องการพึ่งพาอาศัย และเรียนรู้จากธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในทุก ๆ ด้านและด้วยความสัมพันธ์อย่างยาวนาน ระหว่างชาวบ้านกับธรรมชาติ ยิ่งทำให้ชาวบ้านมองธรรมชาติอย่างให้ "คุณค่า" จนนำไปสู่วิถีการปฏิบัติที่เคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง ทั้งในด้านการใช้ประโยชน์ในเชิงกายภาพและคุณค่าความสัมพันธ์ในเชิงจิตใจ วัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ซึ่งเป็นสายใยหรือห่วงโซ่ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน และระหว่างชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วย

อย่างไรก็ตามหลังจากการเกิดสถานการณ์ปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน ประเด็นในเรื่องการพึ่งตนเองของชุมชน และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นที่สนใจจากภาคสังคมต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาและนักวิชาการต่าง ๆ ในทุกระดับมากขึ้นหากแต่การวิเคราะห์ปัญหา และการเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหายังไม่มีความชัดเจนดีพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านหรือการปลูกป่าครอบครัวเพื่อการพึ่งตนเอง กับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การจัดการทรัพยากร และวัฒนธรรมตั้งแต่ระดับชาติถึงท้องถิ่น ตลอดจนถึงการขาดความเข้าใจในวิถีคิดและการมองปัญหาของชุมชนตามแบบนิเวศวัฒนธรรมด้วย จึงทำให้ปัญหาการพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานที่จะให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน จึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน

การศึกษาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองด้วยวิธีการจัดระบบนิเวศการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน โดยศึกษากรณีการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านของชนเมืองล้านนา ที่จังหวัดเชียงราย ทำให้สามารถยืนยันได้อย่างชัดเจนว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกป่าครอบครัวหรือการจัดระบบนิเวศภายในบริเวณบ้าน เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการพึ่งตนเองของเกษตรกรและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้กระบวนการของการศึกษาได้ทำให้เราพบประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญต่อการพิจารณานโยบายและแผนการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนและการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศด้วยดังต่อไปนี้

1. ป่าครอบครัวกับป่าชุมชนหลมหายใจของระบบนิเวศชุมชน ภายใต้สถานการณ์การรุกรานและครอบงำจากระบบ และโครงสร้างการพัฒนา ตามกระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน การยื้อแย่งและช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐ นักธุรกิจ กับชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่น นับวันจะพบเห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดระยะเวลากว่า 10 ปีที่ผ่านมา ชุมชนท้องถิ่นได้ต่อสู้ และเรียกร้องสิทธิการจัดการ "ป่าชุมชน" มาโดยตลอดตั้งแต่คำขู่การต่อสู้ของเครือข่ายเกษตรกรจังหวัดเชียงรายที่ว่า "คืนสายน้ำให้กับฝูงปลา คืนป่าให้ประชาชน คืนความเป็นคนให้ชนเผ่า คืนพันธุ์ข้าวพื้นเมืองให้เกษตรกร" การเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่นเป็นรูปธรรม ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าผืนป่า (รวมถึงแม่น้ำลำห้วย ภูเขา ฯลฯ) ธรรมชาติที่อยู่รายรอบหมู่บ้านนั้นคือชีวิต วัฒนธรรม และหลมหายใจของชุมชนซึ่งชาวบ้านทั้งชุมชน ได้พึ่งพาอาศัยและผูกพันมาชั่วชีวิต

ในวิถีชีวิตและระบบการผลิตของชาวบ้านเกษตรกรในชนบท การศึกษาได้พบว่าชีวิตและหลมหายใจของชาวบ้านไม่ใช่มีเพียง "ป่าชุมชน" เท่านั้นแต่ยังมี "ป่าครอบครัว" ด้วย ซึ่งทั้งสองป่าชาวบ้านมีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการจัดการอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงและสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนกับป่าครอบครัวอย่างลึกซึ้ง ทั้งในด้านการจำแนกชนิดของพันธุ์พืช การดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์ ดังนั้นการพัฒนาระบบนิเวศชุมชนและการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพให้ยั่งยืน จึงควรจะต้องให้ความสำคัญกับการฟื้นฟู ดูแล และพัฒนาการจัดการป่าชุมชนกับป่าครอบครัวไปพร้อม ๆ กันด้วย

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นศึกษา แม้ว่าตามนโยบายและแผนการพัฒนาศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยเปิดโอกาสและส่งเสริมผลักดันให้โรงเรียนชุมชน ทั้งระดับประถมศึกษา และมีธยมศึกษาให้มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและจัดกระบวนการเรียนการสอนด้วยตัวเอง แต่บทเรียนสำคัญที่ได้รับก็คือการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องมีความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตของชุมชน การจัดการทรัพยากรและการจัดการความยากจน รวมทั้งการจัดการความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจอิทธิพลจากภายนอกชุมชน ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของชุมชน ด้วยการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นศึกษาดังกล่าวถึงจะได้รับความสนใจ และร่วมมือจากชุมชนอย่างแท้จริง

3.ปลูกป่าครอบครัวปลูกความมั่นคงภายในบ้าน: ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยด้วยยุทธศาสตร์การแข่งขันตามกระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ในปัจจุบันหากยังใช้วิธีคิดแบบแยกส่วนตามกรอบคิดของตะวันตก และให้ความสำคัญแต่เพียงการพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสังคมในระดับมหภาคอย่างเดียว โดยละเลยความสำคัญของการสร้างความมั่นคงในระดับครอบครัว และชุมชนแล้ว ย่อมจะนำมาซึ่ง "วิกฤติทางสังคม" อย่างแน่นอน ซึ่งการศึกษาเรื่ององค์ความรู้ของชุมชนในการปลูกพืชภายในบ้านทำให้เราได้ว่า ชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องสร้างและเกิดขึ้นบนรากฐานที่มั่นคงของครอบครัว และครอบครัวจะมั่นคงได้ก็คือครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้และครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองก็คือ ครอบครัวที่มีความมั่นคง และมีหลักประกันซึ่งหมายถึงสิทธิและอำนาจในการควบคุมดูแลและตัดสินใจในปัจจุบันชีวิตและการผลิต 6 ประการ คือ (1) อาหาร (2) ยารักษาโรค (3) เครื่องนุ่งห่ม (4) ที่อยู่อาศัย (5) จิตใจ (6) ปัจจัยการผลิต

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้สร้างสรรค์ความรู้ในเรื่องการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน หรือการปลูกป่าครอบครัวไว้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นการปลูกความมั่นคงขึ้นภายในบ้าน โดยเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับการจัดระบบนิเวศทั้งชุมชนด้วย ซึ่งถ้าหากมีการฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวอย่างเป็นระบบและจริงจังก็หมายถึงว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศได้เริ่มก้าวเดินไปบนรากฐานของครอบครัวที่มั่นคงและชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งสิ่งนี้คือรากฐานที่สำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนที่แท้จริงนั่นเอง.

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและงานวิจัย ผลการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้าน ได้แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการปลูกป่าครอบครัวหรือการจัดระบบนิเวศภายในบริเวณบ้าน เป็นปัจจัยที่สำคัญของการพึ่งตนเองของเกษตรกรและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน งานวิจัยชิ้นนี้ จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพดังนี้ :-

(1) การสนับสนุนส่งเสริมการปลูกป่าครอบครัว หรือการจัดระบบนิเวศภายในบริเวณบ้านอย่างถูกต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับระบบนิเวศของชุมชน แต่ละพื้นที่และแต่ละแห่งโดยมีฐานความรู้อ้างอิงตามภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงจัง

(2) การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการปลูกพืชภายในบริเวณบ้านหรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดโอกาสให้องค์กรท้องถิ่น องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน หรือสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต), โรงเรียน วิทยาลัย สถาบันราชภัฏ ฯลฯ เป็นผู้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบการศึกษาวิจัยดังกล่าว

(3) การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการบรรจุภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการปลูกป่าครอบครัวหรือจัดระบบนิเวศภายในบ้าน ให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นประจำโรงเรียนระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาที่มีความหมายทางวิชาการ และมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษา และให้เป็นหนังสืออ่านประกอบการเรียนด้วย

(4) การสนับสนุนส่งเสริมการปฏิรูปที่ดินให้เกษตรกร หรือคนจนให้มีที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและเพียงพอต่อการปลูกป่าครอบครัว หรือการจัดระบบนิเวศภายในบริเวณบ้านเพื่อการพึ่งตนเองได้

(5) การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัย อนุรักษ์ รวบรวม และเพาะขยายพันธุ์พืชพื้นบ้านอย่างจริงจังโดยอยู่ภายใต้การมีส่วนร่วมจากหลาย ๆ ฝ่าย เช่น ชุมชนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

บรรณานุกรม

- ยศ สันตสมบัติ. 2544 มนุษย์กับวัฒนธรรม, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ
- ยศ สันตสมบัติ. 2542 ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544 มติชุมชน : วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544 วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน:พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2537 วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิถีใหม่แห่งการพัฒนา
กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนไทย มูลนิธิฟรีดริช เนามัน
- จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร. 2537 วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิถีใหม่แห่งการพัฒนา
กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนไทย มูลนิธิฟรีดริช เนามัน
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2537 วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิถีใหม่แห่งการพัฒนา
กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนไทย มูลนิธิฟรีดริช เนามัน
- วิสุทธิ ไบไม้. 2538 สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.)
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2535 ไปให้พ้นยุคปฏิวัติเขียว
กรุงเทพฯ : ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม
- คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2539 สมุนไพรพื้นบ้านล้านนา
กรุงเทพฯ : ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- เจริญ คัมภีรภาพ. 2540 สิทธิชุมชนและทรัพยากรชีวภาพในสังคมไทย,สารคดีแห่งสิทธิชุมชนใน
ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น.
กรุงเทพฯ : เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย
- ชัชวาล ทองดีเลิศ. 2542 ดินแดนแห่งทรัพยากร.สืบต่อลมหายใจแผ่นดิน
เชียงใหม่ : สืบสานล้านนา
- มณี พยอมยงค์. 2537 ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาคผนวก

รายละเอียดของพืชที่ปลูกภายในบริเวณบ้านตามภูมิปัญญาท้องถิ่น คนเมืองล้านนา

1.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

กระถิน (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดเล็ก ใบเป็นแฉกคล้ายใบมะขาม กลิ่นฉุน ผลเป็นฝัก

มีลักษณะแบนยาว เม็ดในฝักเป็นสีเขียวมีเยื่อหุ้ม ฝักแก่มีสีน้ำตาล

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนยอดอ่อนหรือฝักอ่อนมารับประทาน

เป็นฝักจิ้มน้ำพริก ลาบ เป็นต้น

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองเชื่อว่ากระถินเป็นสมุนไพรขับระดูขาว และช่วย

ขับลมในกระเพาะอาหาร คนไทลื้อนิยมนำมาคั้นให้สัตว์กินเพื่อขับพยาธิ

ด้านใช้สอย นิยมปลูกกระถินตามรั้วบ้าน หรือปลูกเป็นรั้วก็ได้

โดยวิธีนำเมล็ดแก่ หวานในดินร่วนซุย หรือนำกิ่งมาปักชำก็ได้

นิยมปลูกริมรั้วบ้านหรือปลูกเป็นรั้ว เนื่องจากว่าต้นกระถินเป็นพืชที่ขึ้น

เป็นพุ่มสามารถปลูกเป็นรั้วบ้านแทนการสร้างรั้วได้หากปลูกติด ๆ กันกล่าวกัน

ว่าแม้แต่ไก่ก็ลอดไม่ได้ คนพื้นเมืองสมัยโบราณจึงนิยมปลูกกระถินเป็นรั้วบ้าน

2.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

กล้วยไข่จีน (พื้นเมือง), กล้วยไข่ (กลาง)

ลำต้นเกิดจากก้านใบหุ้มซ้อนกัน สูงประมาณ 2.5 เมตร ใบมีสีเขียวยาว

ประมาณ 2 เมตร ดอกห้อยลงมาเรียกว่าหวัปลี ส่วนผลมีขนาดยาวรีเล็ก

กว่ากล้วยน้ำว้าเล็กน้อย

ด้านอาหาร ส่วนผลเป็นผลไม้ ส่วนหวัปลีนำมาประกอบอาหารได้

ด้านใช้สอย ใบนิยมนำมาประดิษฐ์เป็นพัดตกกรรม

ด้านสมุนไพร ยางจากใบช่วยห้ามเลือดเมื่อมีบาดแผล ผลดิบแก้ท้องเสีย

ผลสุกเป็นยาระบาย

แยกหน่อปลูกในดินร่วนซุย

คนพื้นเมืองนิยมปลูกกล้วยทางทิศตะวันตกเพราะเชื่อว่ากล้วยมีผีสิงสถิตจึง

ไม่นิยมปลูกใกล้บ้าน

3.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

กล้วยข้าว (พื้นเมือง), กล้วยหอม (กลาง)

ลำต้นคล้ายกล้วยน้ำว้า แตกต่างกันตรงผล กล้วยข้าวจะมีผลใหญ่และยาวกว่าผลสุก มีสีเหลืองกลืนหอม

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลสุกรับทานเป็นผลไม้ซึ่งมีวิตามินสูง

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านสมุนไพร น้ำที่คั้นได้จากผลดิบเป็นยารักษาถ่ายอุจจาระเป็นมูกเลือด แยกหน่อปลูกในดิน นิยมปลูกทางทิศตะวันตกโดยมีความเชื่อว่ามีผีสิงสถิตอยู่

4.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

กล้วยดิบขี้ไคร

ลำต้นเกิดจากใบกาบหุ้มซ้อนกัน สูงประมาณ 2-3 เมตร ใบสีเขียวยาวประมาณ 1-2 เมตร ปลายมน ผลประกอบด้วยหีกล้วยในเครือ ผลเล็กเป็นเหลี่ยม

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทยวนและไทเขิน นิยมนำส่วนใบและส่วนผลมาตากแห้งพร้อมกับใบอีกหลายตัว นำมาเป็นยาอบสมุนไพรสำหรับสตรีหลังการคลอดบุตร

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกหน่อ

นิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทางทิศตะวันออก เนื่องจากว่าทางทิศตะวันออกเป็นทิศที่คนพื้นเมืองนิยมปลูกพืชที่ใช้ประโยชน์เป็นพืชสมุนไพรเพราะเชื่อว่าทางทิศตะวันออกเป็นทิศที่มีความหมายถึงความเจริญรุ่งเรือง

5.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

กล้วยดิบคำ

ลำต้นเกิดจากกาบใบหุ้มซ้อนกันหลายชั้น สูง 1-2 เมตร ใบยาวปลายมน ส่วนผลเล็กมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร นิยมนำมาใช้ประโยชน์เช่นเดียวกับกล้วยดิบขี้ไคร โดยการนำใบมาต้มให้สตรีอยู่เดือน (อยู่ไฟ) ต้มเพื่อเป็นยาขับเลือด ให้เลือดลมเป็นปกติ

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอปลูก

นิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทิศเหนือ ด้วยเหตุเพราะว่าเป็นพืชที่ชอบที่ชื้น และทิศเหนือก็เป็นที่ตั้งของบ่อน้ำและคอกวัวควาย ซึ่งมูลของวัวควายเป็นส่วนที่ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์

6.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

กล้วยใต้ (ยวน-เขิน), กล้วยละแซ่ง (ไทลื้อ), กล้วยน้ำว้า (กลาง)

ลำต้นเกิดจากก้านใบหุ้มซ้อนกันสูงประมาณ 2.5 เมตร ใบมีสีเขียวยาวประมาณ 2 เมตร ดอกห้อยย้อยลงมา (หัวปลี) ผลประกอบด้วยหวีกล้วยในเครือ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร สามารถนำส่วนแกน (หยวก) มาประกอบอาหารได้ ส่วนผลก็เป็นผลไม้ ส่วนดอกหรือหัวปลีก็นำมาประกอบอาหารได้ แต่ไม่นิยมแกงหยวกกล้วยในงานศพ เนื่องจากเชื่อว่า จะทำให้คนตายยังมีเชื้อโยกับคนที่มีชีวิตอยู่ไม่ยอมไปเกิด นอกจากนั้นตามความเชื่อพื้นเมืองยังมีข้อห้ามสำหรับหญิงมีครรภ์ห้ามนำส่วนหัวปลีมาประกอบอาหาร โดยเชื่อว่า จะทำให้รกเปลี่ยนรูปร่างเหมือนหัวปลี ทำให้คลอดยาก

ด้านสมุนไพร ยางจากใบสามารถช่วยห้ามเลือดได้ น้ำที่ได้จากการคั้นปลีดื่มแทนแก้อาการอุจจาระเป็นมูกเลือด ส่วนเถ้าจากหยวกกล้วยใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ ส่วนผลดิบแก้ท้องเสีย ผลสุกเป็นยาระบาย คนไทลื้อนิยมนำใบตองแห้งมาลนไฟแล้วนำมาทำเป็นยาสมานแผล

ด้านมงคล คนพื้นเมืองเชื่อว่าปลูกกล้วยในบ้านจะทำให้คนในบ้านมีแต่ความชุ่มเย็น นอกจากนั้นผลกล้วยยังเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องต่าง ๆ ที่นำมาผูกติดกับเสามงคล หรือเสานางพญาเวลาจะสร้างบ้านใหม่

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำใบตองแห้งมาจ่า (รีดโดยใช้เตารีดถ่าน) เพื่อใช้แทนกระดาษมวนบุหรี่ นอกจากนั้นยังสามารถนำมาห่อหุ้มอาหารได้ เช่น ทำปลาแอ็บ เป็นต้น

การขยายพันธุ์

ใช้หน่อหรือเหง้าปลูกในดินร่วนซุย ไม่ชอบดินอุ้มน้ำและคนพื้นเมืองเชื่อว่า หากจะปลูกกล้วยต้องปลูกเดือน 8 เหนือ ถึงจะออกผลใช้ประโยชน์ได้

ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองไม่นิยมปลูกกล้วยทางทิศตะวันออก หรือทิศที่หันศีรษะนอน เพราะเชื่อว่าต้นกล้วยจะล้มทับบ้านได้ง่าย แต่ทิศอื่นสามารถปลูกได้

7.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

กอมก้อขาว (พื้นเมือง), โหระพา (กลาง)

เป็นพืชล้มลุกสูง 8-28 นิ้ว ใบเดี่ยวสีเขียวเข้ม เรียวแหลมริมขอบใบเรียบกว้าง 1-3.5 เซนติเมตร ดอกเป็นช่อขึ้นอยู่บริเวณปลายผล

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนใบมาเป็นผักแกล้มกับอาหารจำพวกยำหน่อไม้

ด้านสมุนไพร ลำต้นใช้ตำกินแก้ปวด แก้กหวัด และใบดิบขยี้ทาบริเวณที่เป็นแผลงูกัด กลากเกลื่อน เมล็ดแช่น้ำกินเป็นยาระบาย

การขยายพันธุ์

ใช้เมล็ดหวาน

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ในสวนครัวหลังบ้านหรือทางทิศเหนือ เนื่องจากว่าทิศเหนือเป็นที่ตั้งของ "สวนอี" หรือสวนครัวและกอมก้อขาวก็เป็นพืชสวนครัว การปลูกไว้ภายในสวนอีก็เพื่อเก็บมาใช้ประโยชน์ได้ง่าย

8.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

กอมก้อดำ (พื้นเมือง), กะเพรา (กลาง)

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็กมีความสูงประมาณ 4 ฟุต โคนของลำต้นมีขนเนื้อแข็ง กลิ่นหอม ใบมีกลิ่นหอมสีแดง กิ่งก้านเป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนปลายอ่อน

ด้านอาหาร ใบมีกลิ่นหอมจึงนิยมนำมาแต่งกลิ่นอาหาร ประุงอาหาร จำพวกผัดหรือคั่ว

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านสมุนไพร นิยมนำมาทั้งต้นมาต้มกับน้ำให้เดือดกรองเอาน้ำมาดื่มเป็น ยาขับลมท้องอืด ท้องเฟ้อ ถ้าเป็นเด็กให้ดื่มน้ำ หรือชะงูใบทารอบสะดือแก้ปวดท้องได้ หรือทาถูแก้กลากเกลื้อนได้ น้ำคั้นจากใบมีฤทธิ์ขับเหงื่อ ขับเสมหะ ส่วนรากทำยาชงแก้ธาตุไม่ปกติและแก้ไข้ คนไทยลือนิยมนำส่วนเมล็ดมา รักษาอาการผงเข้าตาโดยเมล็ดเมื่อถูกน้ำจะพองตัวเป็นเมือกใช้ผสมกับน้ำพอกที่ตาผองจะติดออกมา

เป็นพืชที่ชอบดินร่วน น้ำน้อย เวลาปลูกใช้เมล็ดหว่านหรือต้นกล้าปลูก นิยมปลูกไว้ในสวนครัวหลังบ้านหรือทางทิศเหนือ เหตุผลก็เช่นเดียวกับการปลูกกอมก้อขาว คือพืชที่เป็นพืชสวนครัวจะนิยมปลูกไว้ในสวนที่ทั้งหมด

9.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

กันถุง (พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 1 เมตร ลักษณะคล้ายผักหวานบ้าน ใบสีเขียวเข้ม ขอบใบหยัก

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบหรือส่วนยอดอ่อนมาประกอบอาหาร โดยการแกงใส่ปลาแห้ง

แยกกอปลูกในดินที่น้ำท่วมไม่ถึง

นิยมปลูกไว้ในสวนหลังบ้านหรือปลูกไว้ริมรั้ว เนื่องจากว่า ผักกันถุงเป็นพืชที่เป็นพุ่มสามารถ ปลูกขึ้นเป็นรั้วบ้านได้ เพราะเขตบ้านของคนพื้นเมืองสมัยก่อนจะไม่มีการสร้างรั้วถาวรกัน ทุกหลังคาบ้านสามารถเดินไปมาหาสู่กันได้ การปลูกพืชที่สามารถกันเป็นรั้วที่กินได้ เช่น ผักกันถุง ผักกระถิน

10.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

กำชะลอง (พื้นเมือง), ปิบ (กลาง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดใหญ่ สูงประมาณ 8-10 เมตร มีดอกเป็นพุ่มสีเหลือง

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองโบราณนิยมนำปลูกเป็นพืชให้ร่มเงาและเป็นไม้ประดับ นิยมนำส่วนใบมาผนบหรือสุบแทนการสุบผน

ด้านสมุนไพร กล่าวกันว่าสามารถนำส่วนดอกมาฝี้งแดดทำเป็นยาเส้น สุบรักษาโรคหิดหอบ ยังมีข้อบ่งชี้จากต้นตำรับยาล้านนาว่า "เป็นส่วนประกอบในตำรับยาดับไ้ เย็น หนาวไข้ เจ็บหัวมัวตา เจ็บเรียบหน้าผาก

สะแล (พื้นเมือง),

คาวตอง (ลื้อ, เขิน), กันตอง (ยวน)

กำชะลอง (พื้นเมือง), เป็บ (กลาง)

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

คัดตั้ง สิ่งขี้มูกบดก ยาไขบรูห้าย ยาผีเครือสันนิบาต ยาขางแกมสาน
กินดุก กินไส้ กินปุม เปิดลม ขางลม "
เพาะเมล็ดหรือเพาะต้นกล้าที่ขึ้นตามลำต้น
นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เพราะทิศใต้เป็นทิศที่ตั้งของประตูบ้านหรือ
หน้าบ้าน การปลูกพืชที่เป็นไม้ประดับ มีดอกสวยงาม นิยมปลูกไว้ทางทิศ
ใต้ คนพื้นเมืองมีความเชื่อว่าการปลูกพืชที่มีดอกสวยงามหรือพืชมงคล
ไว้หน้าบ้านจะช่วยให้บ้านนั้น ๆ เป็นบ้านชุ่มบ้านเย็น ไม่มีศัตรู

11.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

กูก (พื้นเมือง), อ้อยช้าง (กลาง)

ลำต้นเป็นเหง้าในดินสูงราว 2-3 เมตร ลักษณะใบยาวเรียวคล้ายใบข้าว
ดอกออกเป็นช่อโคนต้น สีขาวแกมแดง

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนดอกมาต้มเป็นผักต้มจิ้มน้ำพริก

ด้านสมุนไพร ตามตำรับยาพื้นเมืองโบราณกล่าวไว้ว่า "เป็นส่วนประกอบ
ยารักษาโรค คอตั้ง ยาแก้ปวด ยาแก้ลมค้ำ ยาแก้"

ด้านมงคล ตามประเพณีพื้นเมืองโบราณ นิยมสร้างซุ้มหรือคนพื้นเมือง
เรียกว่า "ประตูโขง" บริเวณทางเข้าหมู่บ้านหรือหน้าวัด ในเทศกาลสำคัญ
ต่างๆ โดยนิยมนำก้านต้นกูกมาสร้าง

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

แยกหน่อหรือเหง้าปลูกในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหรือทิศเหนือ เนื่องจากต้นกูกหรืออ้อยช้างนี้ เป็นพืชที่
ขึ้นเป็นพุ่ม ไม่สวยงาม สิ้นเปลืองเนื้อที่บริเวณบ้านมาก การปลูกจึงต้อง
ปลูกไว้ในหลังบ้านหรือปลูกไว้ริมรั้วหรือในสวนครัว

12.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

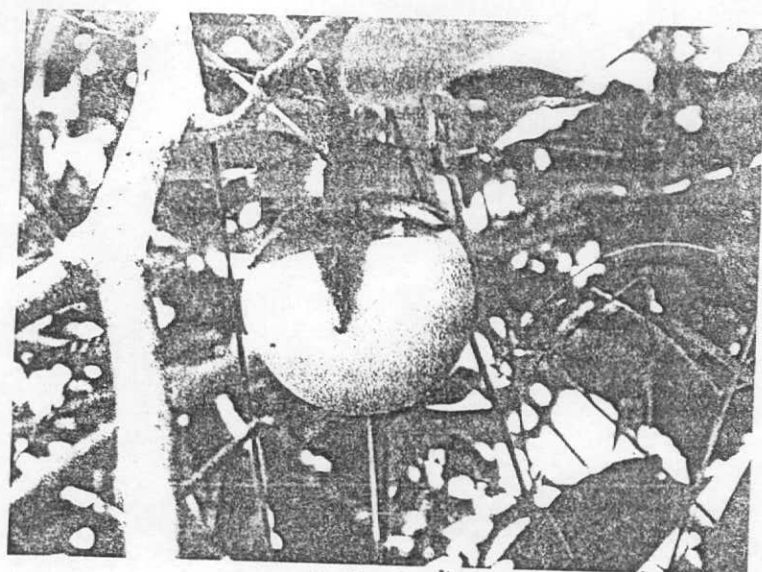
กุศล (ยวน), โกสน (กลาง - ไทเขิน - ไทลื้อ)

เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 1-3 เมตร ใบมีรูปร่างหลายแบบ อาจมีรูปยาวแคบ
โคนใบมนหรือแหลมของใบเรียบหรือเป็นคลื่น ปลายใบเรียวหรือมน ใบมี
เส้นใบชัดเจน ดอกออกเป็นช่อยาวตามยอดหรือง่ามใบ ดอกตัวผู้และดอก
ตัวเมียอยู่ห่างกัน ผลขนาดเล็กสีขาว

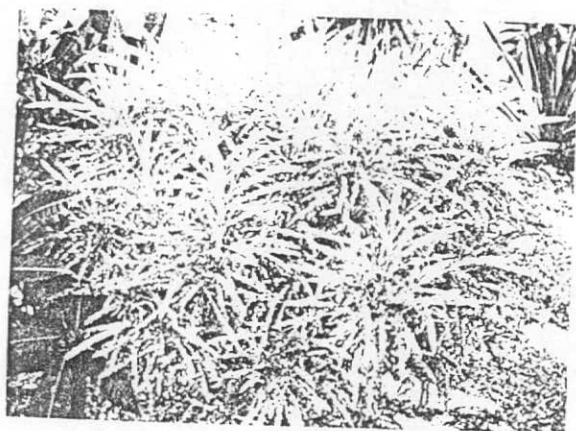
การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำยอดหรือใบโกสนมาเป็นผักจิ้มน้ำพริก หรือกินแกง
ลาบ นอกจากนี้ยังนิยมนำมาประกอบอาหารจำพวกห่อหนึ่งหรือคั่วหมั
เป็นต้น

ด้านสมุนไพร นิยมส่วนใบมาตำพอกท้องเด็ก แก้โรคทางเดินปัสสาวะ
ผิดปกติ

บ้าเชื้อแจ้ (พื้นเมือง), มะเขือขื่น (กลาง)

โกสน (พื้นเมือง-กลาง)

ดอกแก้ว (พื้นเมือง, กลาง)

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านมงคล นิยมปลูกโกสนไว้ในบ้านเพื่อให้เกิดความเป็นมงคลกับบ้านนอกจากนั้นยังเชื่อว่า เป็นพืชที่ต้องไว้ในวัดด้วย นอกจากนั้นคนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาบูชาชั้นแก้วทั้ง 3

แยกกอปลูกในดินร่วนทั่วไป

นิยมปลูกโกสนไว้หน้าบ้านริมบันไดบ้าน หรือทางทิศใต้ของบ้าน เนื่องจากว่าทิศใต้เป็นทิศที่ตั้งของประตูของบ้าน การปลูกพืชที่คนพื้นเมืองมีความเชื่อว่าเป็นมงคลนั้น จึงต้องปลูกไว้ทิศนี้ โดยเฉพาะกุศลหรือโกสน และตามปกติแล้วบริเวณหน้าบ้านหรือริมบันไดบ้านของคนพื้นเมืองจะมีตุ่มน้ำล้างเท้าอยู่ การดูแลรักษาจึงไม่พิถีพิถันมากนัก เพราะน้ำที่ใช้ล้างเท้าไหลไปรดพืชที่ปลูกไว้ใกล้ ๆ ได้

13.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

เกียง (พื้นเมือง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดใหญ่ เปลือกเกลี้ยง ส่วนปลายใบแหลม ดอกออกช่อเป็นสีขาว ผลดิบสีเขียว ผลสุกเต็มที่มีม่วงอมแดง

ด้านอาหาร ส่วนผลรับประทานเป็นผลไม้ นิยมนำมาจิ้มกับเกลือหรือน้ำปู นอกจากนั้นยังนิยมนำมาดอง

ด้านใช้สอย ลำต้นสามารถนำมาทำฟืน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองนิยมนำต้นกล้าที่ขึ้นรอบๆ มาปลูกในที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง นิยมปลูกไว้หรือทางทิศตะวันตก เนื่องจากต้นเกียง (ป่าเกียง) เป็นพืชยืนต้นที่กิ่งก้านที่เปราะและหักง่าย จึงต้องปลูกไว้ให้ห่างจากตัวบ้าน เพราะปกติแล้วตามบริเวณที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายจะเป็นเขตที่ตั้งรับมรสุมในช่วงเดือนเมษายน ซึ่งคนพื้นเมือง "ลมปีใหม่" และมักจะรุนแรง พัดพาทิ้งก้านต้นไม้โค่นล้ม ซึ่งอาจจะล้มทับบ้าน คนพื้นเมืองจึงนิยมปลูกพืชที่เป็นไม้ขนาดใหญ่ไว้ให้ห่างจากตัวบ้าน

14.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ขมิ้นชัน (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพืชล้มลุกมีเหง้าอยู่ใต้ดิน สูง 50-60 เซนติเมตร มีดอกช่อเป็นสีชมพู

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนเหง้ามาเป็นเครื่องปรุงอาหารจำพวกแกงปลา เพื่อให้ได้กลิ่นคาว

ด้านสมุนไพร เป็นยารักษาแผลในลำไส้ บรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และทาแก้คันคันจากแมลงกัดต่อย

ด้านใช้สอย นิยมนำส่วนใบมาห่อหุ้มปลาแล้วนำมาแอ็บ (ย่าง) นอกจากนั้นคนไทยก็ยังนิยมนำมาบดเพื่อย้อมผ้าให้มีสีเหลือง คนไทเขินนิยมนำใบมาโขลกพร้อมกับน้ำปูเพื่อเคี่ยวทำ "น้ำปู"

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้หัวหรือเหง้าปลูกในดินร่วน ไม่ชอบน้ำมากเพราะจะเน่าตาย

นิยมปลูกในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ เพราะเป็นพืชสวนครัว

15.

ชื่อพันธุ์พืช

ขมิ้นแดง(พื้นเมือง),ขมิ้นชัน(กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้จำพวกวานหรือขิง ใบโตกว่ากระชาย เป็นไม้ล้มลุก งอกงามใน
ฤดูฝนฤดูหนาวต้นจะตาย

การใช้ประโยชน์

แยกเหง้าหรือกอ

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน

16.

ชื่อพันธุ์พืช

ขมิ้นเหลือง

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชมีเหง้าใต้ดิน สีเหลือง สูงประมาณ 1-2 เมตร มีดอกเป็นช่อสีขาวหรือ
สีชมพู

การใช้ประโยชน์

ด้านใช้สอย นิยมนำส่วนใบมาห่ออาหารด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนราก หรือเหง้า มาประกอบตัวยาตามข้อบ่งใช้
ล้านนา คือเป็นส่วนประกอบในตำหรับยา มุตชีดลุม และยาฝีโป่ง ผียา
เหง้าสดบดผสมกับน้ำปูนใสใช้รับประทานแก้ท้องร่วงด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำเหง้ามาบดคลุกกับข้าวเหนียว ให้เป็นข้าว
เหลือง และขมิ้นรวมกับปูนขาวให้เป็นข้าวแดง ทั้งข้าวเหลือง และข้าวแดง
จะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องสวดในการประกอบพิธีกรรม เช่น การสร้าง
บ้าน นอกจากนั้นยังใช้ประโยชน์ด้านมงคลร่วมกับส้มป่อย

การขยายพันธุ์

แยกหน่อหรือเหง้าปลูกในดินชุ่มน้ำ

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

17.

ชื่อพันธุ์พืช

ข่า (กลาง-พื้นเมือง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชที่มีหัวงอกในดิน ขึ้นตามที่ร่วนซุยชุ่มชื้น ใบรูปไข่ เรียวยาว
คล้ายพาย ดอกเป็นช่อสีขาวแต่มีสีแดงเล็กน้อย

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำมาประกอบอาหาร เพื่อให้เกิดกลิ่นหอมและตัดกลิ่น
คาวปลาและเนื้อด้านสมุนไพร เหง้าแก่ตำละเอียดผสมเหล้าโรงทาบริเวณที่เป็นกลากเกลื้อน
เหง้าสดตำละเอียดเติมน้ำปูนใสดื่มรักษาอาการท้องอืด ท้องเดิน เหง้าแก่ทุบ
ให้แตกเติมน้ำร้อน 2 วันใช้สำลีชุบน้ำยาทาบริเวณน้ำกัดเท้ารักษาอาการ
อักเสบ

การขยายพันธุ์

ปลูกด้วยแง่งหรือหน่อ สามารถปลูกได้ทุกฤดู

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

18.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ขิง (กลาง-พื้นเมือง)

ลำต้นเป็นเหง้าในดินสูงราว 40-50 เซนติเมตร ใบเรียวยาวคล้ายหอก

ขอบใบเรียบ ดอกออกจากลำต้นใต้ดิน เป็นช่อมีกาบสีเขียวปนแดง

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนเหง้ามารับประทานกับเมี่ยงด้านสมุนไพร ส่วนใบสดคั้นเอาเฉพาะน้ำกันแก่น้ำ ขับปลัสาวะ ขับลมใน

กระเพาะ ส่วนเหง้าต้มกับน้ำตาลจิบแก้อาการเจ็บคอ คอแห้ง กระหายน้ำ

ด้านใช้สอย ใช้เป็นเครื่องเทศในอาหาร

ใช้เหง้าปลูกในดินร่วนน้ำท่วมไม่ถึง

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

19.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ขี้เหล็ก (พื้นเมือง), ขี้เหล็กบ้าน (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้น ใบรวมประกอบด้วยใบย่อยประมาณ 20 ใบ ดอกออกเป็นช่อ

มีกลีบดอกสีเหลือง ผักแบน ขนาดยาวประมาณ 15 เซนติเมตร

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาประกอบอาหารโดยการแกงด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนลำต้นมาทำพื้นด้านใช้สอย ส่วนเนื้อไม้คนพื้นเมืองนิยมนำมาเป็นยาระบาย ฟอกโลหิต

ในสตรี ส่วนรากใช้ผสมยาขับพยาธิระงับอาการชัก

ใช้วิธีการเพาะเมล็ดแล้วปลูกในที่ดอน

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน เพราะว่าต้นขี้เหล็กจะมีกิ่งก้านเปราะ กิ่งแห้งจะ

หักง่าย จึงต้องปลูกไว้ห่างตัวบ้าน

20.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

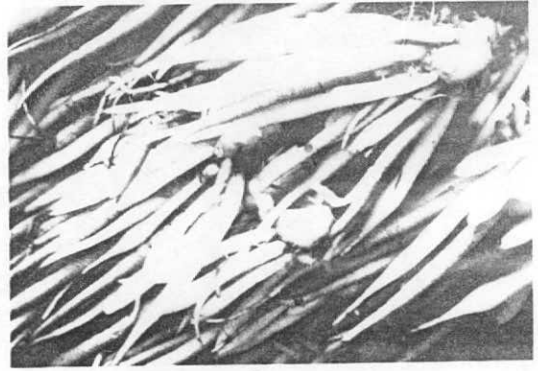
เชือก (พื้นเมือง), เต่าร้าง (กลาง)

เป็นพืชที่มีลักษณะพุ่มกอคล้ายกอไผ่ แต่ใบใหญ่กว่าและเป็นแฉก ส่วนกิ่ง

ก้านและใต้ใบมีไรขน

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนยอดมาประกอบอาหารพื้นเมือง เช่น แกงแค เป็นต้นด้านสมุนไพร ส่วนใครชนผู้เฒ่าผู้แก่ไทยนิยมนำมาทำเป็นที่จุดไฟ (คล้ายไม้ขีดไฟ) โดยที่จะจุดไรขนมาแช่น้ำพร้อมดินประสิว ทิ้งไว้ประมาณ 1 คืน แล้วนำมาผึ่งแดด พอแห้งจะสามารถเป็นเชื้อประจุดไฟได้ด้านใช้สอย ชาวพื้นเมืองนิยมนำมาแทนกิ่งไผ่ในการนำคูกมาผูกติดเพื่อนำไปปักเจดีย์ทรายในเทศกาลสงกรานต์

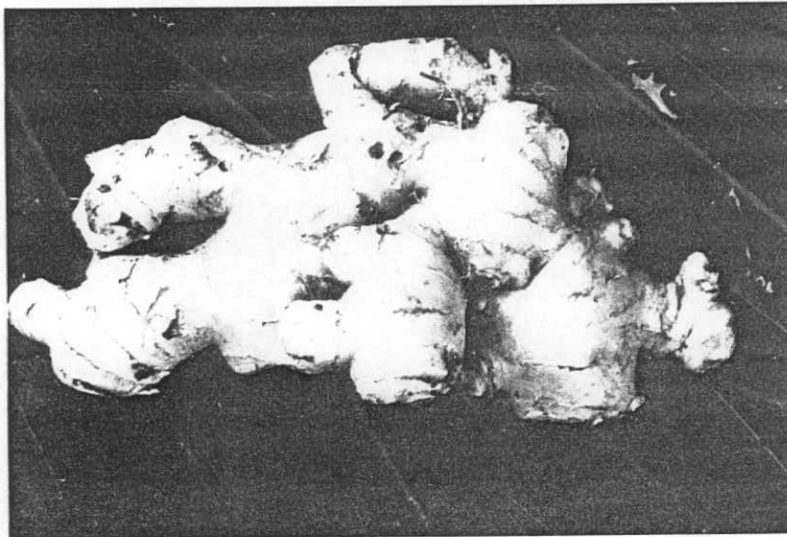
แยกกอที่มีรากติดปลูกในที่ดอน

ห้วละแอน (พื้นเมือง), กระชาย (กลาง)

จะไค (พื้นเมือง), ตะไคร้ (กลาง)

ขิง (พื้นเมือง, กลาง)

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหรือทิศตะวันออก เพราะเชิงหรือเต้าร้างเป็นพืชที่คนพื้นเมืองถือว่าเป็นพืชที่ใช้ประโยชน์เป็นพืชมงคล เกี่ยวข้องกับวัด จึงต้องปลูกไว้ทิศที่เป็นมงคล คือทิศตะวันออก

21.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ควาดอง (ลือ-เขิน), กันตอง (ยวน

เป็นพืชล้มลุกดิน ใบเดี่ยวลักษณะคล้ายใบโพธิ์ มีกลิ่นหอม

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำใบมารับประทานเป็นผักแกงส้มอาหาร

จำพวกลาบ โดยเชื่อว่าสามารถฆ่าพยาธิได้

ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนใบมารักษาโรคมะเร็ง (งูสวัด, ไฟลามทุ่ง) ใน

ระยะเริ่มต้น โดยการขยี้แล้วถูบริเวณที่เป็นโรค

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอปลูกในดินชุ่มน้ำ

ปลูกใกล้บ่อน้ำหรือที่ชุ่มน้ำ ซึ่งปกติแล้วการปลูกควาดองมักจะปลูกไว้ในกลุ่มผักกับลาบ (แกงส้มลาบ) ร่วมกับผักอื่น ๆ เช่น ผักไผ่ ผักแปม เป็นต้น และมักจะปลูกไว้รอบ ๆ บ่อน้ำ เพราะว่าเป็นที่ขึ้น ผักจะขึ้นอุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้น หากบางบ้านมีพื้นที่ในการปลูกน้อยและต้องการความสะดวกในการนำมาใช้ประโยชน์ ก็จะนำผักควาดอง มาปลูกในภาชนะที่ไม่ใช้แล้ว นำมาไว้ชานบ้านหรือริมบ่อน้ำ

22.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

เครือเขาหลง (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้ที่เป็นเครือเถาวัลย์เลื้อยไปตามพืชยืนต้นอื่น ๆ ลักษณะใบเรียวยาว ใต้ใบสีเขียวอ่อน ดอกออกเป็นช่อสีม่วง คล้ายดอกผักบุ้ง

ด้านมงคล คนพื้นเมืองไทลื้อนิยมนำมาปลูกเป็นพืชมงคล โดยเชื่อว่าหากปลูกไว้หน้าบ้านจะทำให้มีคนรักคนหลง มีแต่คนผูกมิตรไมตรี ไม่มีศัตรูปองร้าย ซึ่งเชื่อตามการเรียกชื่อพันธุ์พืช คนพื้นเมืองไทยเขินเชื่อว่า หากต้นเครือเขาหลงขึ้นบริเวณใดและพื้นดินรอบ ๆ ต้นเป็นสีแดงอมเหลืองจะเป็นดินที่มีเทวดาอารักษ์อยู่ ใครที่เดินข้ามก็จะทำให้หลงป่าได้

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้กิ่งปักชำในดินที่ไม่มีน้ำขัง

โดยปกติแล้วจะปลูกใกล้ ๆ กับต้นไม้ใหญ่เพื่อให้เครือเขาหลงเลื้อยขึ้น นอกจากนั้นบางบ้านอาจจะทำขุมบริเวณประตูบ้านเพื่อให้เลื้อยก็ได้

23.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

แคขาว (พื้นเมือง), แคฝอย (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งก้านเปราะ หักง่าย ใบประกอบมีใบย่อยขนาดเล็ก ขอบใบเรียบปลายใบมน ดอกออกเป็นกระจุกละ 2-4 ดอก กลีบดอกสีขาว ใบแบนยาวคล้ายตัวผักยาว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำดอกมาปรุงอาหาร โดยเฉพาะนำมาใส่ "แกงแค" นอกจากนั้นยังนำมาเป็นผักจิ้มน้ำพริกได้

ด้านสมุนไพร ส่วนเปลือกที่มีรสฝาด รักษาอาการท้องร่วง แต่ทานมากอาจจะอาเจียน ส่วนรากผสมน้ำผึ้งทาช่วยขับเสมหะ นอกจากนั้นตามตำหรับยาพื้นเมืองโบราณที่กล่าวไว้ใน "พิพิธา" โดยกล่าวไว้ว่า "ดอกแคขาวเป็นส่วนประกอบในตำหรับยาเกี้ยวลม ยานี้ว่าเป็นแก่นก็ตีบเป็นแก่นก็ดี"

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านใช้สอย ลำต้นที่ตายแล้วนิยมนำมาเพาะเห็ดหูหลู (เห็ดหูหนู) ได้ แยกกอดต้นกล้าปลูกในดินร่วนน้ำท่วมไม่ถึง นิยมปลูกให้ห่างจากตัวบ้านหรือปลูกไว้ริมรั้ว แต่คนไทยวนมีความเชื่อว่าไม่ควรปลูกดอกแคหรือต้นแคไว้หน้าบ้านเพราะจะทำให้คนในบ้านรังแกกัน ไม่รักสามัคคีกัน จึงให้ปลูกหลังบ้าน

24.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

แคแดง (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นกิ่งก้านเปราะหักง่าย ใบประกอบมีใบย่อย ขอบใบเรียบปลายมน ดอกเป็นกระจุก ๑ ละ 2-4 ดอก กลีบดอกสีแดง

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนดอกมาปรุงอาหารโดยนำมาต้มจิ้มน้ำพริก หรือใส่อาหารแกงแค

ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนเปลือกมารักษาแผลที่เกิดจากน้ำร้อนลวก โดยการนำมาบดโรยแผล ตามตำหรับยาพื้นเมืองโบราณ กล่าวไว้ว่า "เป็นส่วนประกอบยาเกี้ยวขึ้น เป็นลม ยามุคชิตลม"

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

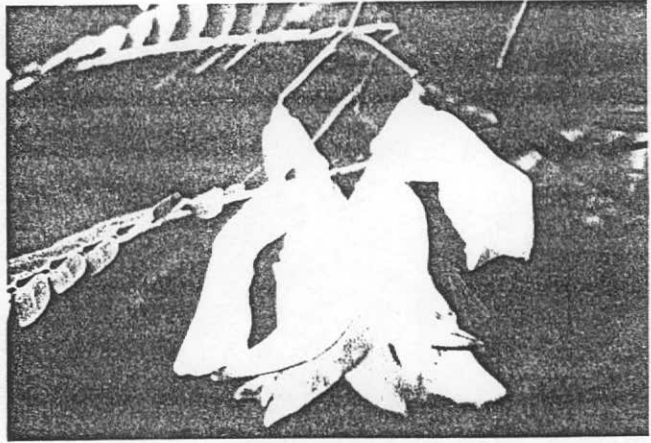
โดยการแยกต้นกล้ารอบ ๆ ต้นปลูกในดินร่วนน้ำท่วมไม่ถึง นิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทางทิศเหนือหรือริมรั้ว และคนพื้นเมืองไทยวนก็ไม่นิยมปลูกไว้หน้าบ้านเช่นเดียวกับแคขาว เพราะจะทำให้คนในบ้านไม่รักกัน ไม่สามัคคีกัน

25.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

งาช้างม่อน (พื้นเมือง), งาหม่น (กลาง)

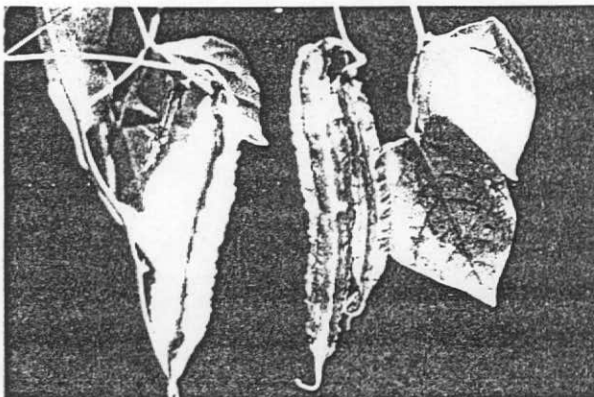
เป็นไม้ล้มลุกสูงประมาณ 3-5 ฟุต ใบคล้ายวงช้างสีเขียวมีขน ดอกเป็นดอกเดี่ยวออกรอบ ๆ ลำต้นเมล็ดเล็ก ๆ สีดำ

ดอกแค (พื้นเมือง,กลาง)

สะเลียม (พื้นเมือง),สะเดา (กลาง)

ถั่วปูลู (พื้นเมือง),ถั่วพู (กลาง)

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำเมล็ดงาขี้ม่อนมาคูกกับข้าวเหนียวปั้นทาน เรียกว่า "ข้าวหนุงงา"

ด้านสมุนไพร เมล็ดงามีสรรพคุณเป็นยาระบายอ่อน ๆ บำรุงกำลัง รักษา ผิวกายให้ชุ่มชื้น

ด้านใช้สอย นิยมนำงามาบดคั้นให้ได้น้ำมันงา นำมาลูบไล่ผมให้ผมเงางาม ใช้เมล็ดหว่าน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกในสวนอี (สวนครัว) หรือทางทิศเหนือของบริเวณบ้าน

26.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

งาคำ (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้ล้มลุกสูงไม่เกิน 4 ฟุต ใบมีขนเล็ก ๆ ลำต้นตั้งตรงถึงยอด ดอกสีขาวอมม่วง ลูกแยกออกตามลำต้น โตเท่าปลายนิ้วก้อย และมีเมล็ดสีดำเล็ก ๆ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมรับประทานเพื่อให้เกิดกำลัง ความอบอุ่น

ด้านสมุนไพร ส่วนเมล็ดนำมาโรยอาหาร เช่น ข้าวต้มมัด

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองไทยวนและไทเขินนิยมนำน้ำมันงา ซึ่งกล่าวในตำหรับยาพื้นเมืองว่า "คั้นน้ำจากใบ รวมกับเครื่องผัดแคบ จุ่งจาลิง เข้มมัน อ้อย ปลูกเลย เอาน้ำมันอย่างละหนึ่งถ้วย แล้วใส่น้ำมันงาหนึ่งถ้วย ประุงเสียด เกลงในน้ำมันแล้วเอาหลอมจนได้ 3 ครั้ง"

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

เพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน

27.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

จ้อยนาง (พื้นเมือง), หญ้านาง(กลาง)

เป็นพืชเถาเครือพาดพันต้นไม้ใหญ่ ลักษณะใบคล้ายใบรางจืด แต่ใหญ่กว่า ดอกเป็นช่อเล็กสีเหลือง ลูกติดกันเป็นพวง ๆ ผลแก่สีแดง ขนาดผลเท่าผลมะม่วง

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำมาต้มกับแกงหน่อไม้หยาบขึ้นมีรสหวาน

ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนรากมาเป็นยาแก้ไข้ส่วนใบรสเย็นใช้ถอนพิษต่าง ๆ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ปักชำในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ในสวนอี หรือสวนหลังบ้าน หรือริมต้นไม้ใหญ่เพื่อให้จ้อยนางเลื้อยขึ้น

28.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

จะค่าน (พื้นเมือง), สะค่าน (กลาง)

เป็นไม้เถาพาดพันต้นไม้ใหญ่ เนื้อไม้เป็นเส้น ๆ ยาวตามเถา ใบคล้ายรางจืด หรือรางเย็น

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนเถามาผ่าใส่อาหารจำพวกแกงแค
ห่อหนึ่ง เป็นต้น

การขยายพันธุ์

ด้านสมุนไพร ส่วนเถาเป็นยาขับลม บำรุงธาตุ แก้ไข้ หืดหอบ

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอปลูกในดินน้ำท่วมไม่ถึง

เนื่องจากจะค้ำหรือสะค้ำเป็นไม้เถาเลื้อย จึงนิยมปลูกติดต้นไม้ใหญ่ เพื่อให้เลื้อยพันขึ้น

29.**ชื่อพันธุ์พืช**

จะโค (พื้นเมือง), ตะไคร้ (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชล้มลุกลักษณะเป็นกอใหญ่ สูงประมาณ 1 เมตร ใบเดี่ยวปลายใบ
แหลมผิวสากมือ สีเขียว ขอบใบมีขนแข็งกว้าง 2 เซนติเมตร ยาว 2-3 ฟุต

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำมาใส่อาหารเพื่อดับกลิ่นคาวปลาหรือเนื้อ
โดยวิธีผานใส่หรือใส่ทั้งใบ

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำทั้งต้นโดยเฉพาะรากนำมาเป็นยารักษา
โรคหอบหืด ส่วนหัวเป็นยาแก้โรคกลากเกลื้อน แก้หัว ลดความดัน ใบสด
แก้อาการเบื่ออาหาร นอกจากนั้นยังเป็นยาขับปัสสาวะอย่างอ่อน

การขยายพันธุ์

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำใบมาโขลกกับปูนเพื่อเคี้ยวทำ "น้ำปู"

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอหรือหัวปลูกที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

30.**ชื่อพันธุ์พืช**

จะโคใบบ่าชูด (พื้นเมือง), ตะไคร้หอม (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้พุ่มที่ขึ้นเป็นกอคล้ายต้นตะไคร้ ลำต้นสีแดง ดอกออกเป็นพวง
ใบและต้นมีกลิ่นหอมฉุนจัดใบมีน้ำมันมากถูกไฟจะลุกได้ง่าย

การใช้ประโยชน์

ด้านใช้สอย นิยมปลูกไว้ภายในบ้านเพื่อป้องกันแมลงเนื่องจากว่ากลิ่นของ
ต้นจะช่วยขับแมลงได้

การขยายพันธุ์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองไทเขินบางส่วนนิยมนำมาใส่อาหารเพื่อให้ได้กลิ่น
และรสชาติคล้ายการใส่ตะไคร้และใบมะกรูด

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกปลูกในดินที่ดอนและน้ำท่วมไม่ถึง

นิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทิศเหนือ เพราะเป็นไม้ที่เป็นพุ่มกอใหญ่ จึงต้อง
ปลูกให้ติดรั้ว

31.**ชื่อพันธุ์พืช**

จันทขาว (พื้นเมือง), จันทร์ขาว (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้ยืนต้นขนาดย่อม เนื้อไม้สีขาว สูงประมาณ 8-9 ฟุต ลักษณะใบ
คล้ายจันทน์แดง

- การใช้ประโยชน์** ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากและกิ่งก้านมาทำเป็นยาขับลม ยาแก้ไอเนื่องจากน้ำคิพิการ แก้กึ่งดอก
- การขยายพันธุ์** แยกกอปลูกในดินที่ดอนหรือที่น้ำท่วมไม่ถึง
- ตำแหน่งที่ปลูก** นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เพราะนอกจากจะเป็นพืชที่เป็นสมุนไพรแล้วยังสามารถปลูกเป็นไม้ประดับได้
- 32.**
- ชื่อพันธุ์พืช** จันทน์ (พื้นเมือง)
- ลักษณะทั่วไป** เป็นพืชสวนครัวสูงประมาณ 1 เมตร ใบเดี่ยวใต้ใบสาก ขอบใบหยัก กลิ่นฉุน
- การใช้ประโยชน์** ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทยวนและไทเขิน นิยมนำส่วนใบหรือยอดมาเป็นผักแก้มืออาหารจำพวก ลาบ หรือน้ำพริก
- การขยายพันธุ์** บักข่าในดินชุ่มน้ำ แต่พอรากติดให้น้ำมาปลูกในดินที่น้ำท่วมไม่ถึง
- ตำแหน่งที่ปลูก** นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หรือปลูกไว้ในกลุ่มผักกับลาบ (แก้มือลาบ) ใกล้กับบ่อน้ำ
- 33.**
- ชื่อพันธุ์พืช** จันจี่ (พื้นเมือง), กานพลู (กลาง)
- ลักษณะทั่วไป** เป็นไม้พุ่มขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ใบสีเขียวจัด แข็ง หนา เป็นมันมีกลิ่นหอม เมล็ดร้อน ดอกออกเป็นกระจุกคล้ายดอกขจร
- การใช้ประโยชน์** ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนที่เป็นดอกแห้งมาบดเพื่อให้ได้น้ำมันหอมระเหย ซึ่งนำมาใช้ทำเป็นยาขับลม สรรพคุณโบราณเชื่อว่า ดอกจันจี่ยังช่วยละลายเสมหะ แก้กึ่งดอกตามโรฟัน
- การขยายพันธุ์** ด้านใช้สอย นิยมปลูกเป็นไม้ประดับไว้หน้าบ้าน เนื่องจากส่วนดอกของจันจี่หรือกานพลูนั้นสวยงาม
- ตำแหน่งที่ปลูก** คนพื้นเมืองจึงปลูกไว้เพื่อประดับความนาอยู่ของบ้าน
- การขยายพันธุ์** โดยวิธีการปักชำหรือแยกกอ
- ตำแหน่งที่ปลูก** คนพื้นเมืองนิยมปลูกต้นจันจี่หรือกานพลูไว้บริเวณบ้านหรือทิศใต้ของตัวบ้านทั้งเพราะว่านอกจากจะเป็นพืชที่เป็นสมุนไพรแล้วยังเป็นพืชประดับให้ดอกสวยงาม
- 34.**
- ชื่อพันธุ์พืช** จันแดง (พื้นเมือง), จันท์แดง (กลาง)
- ลักษณะทั่วไป** เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กลำต้นแข็งเกลี้ยง ใบตามกิ่งเป็นกระจุกคล้ายได้
- การใช้ประโยชน์** สับปรดแต่ไม่มีหนามตามใบ สูงประมาณ 8-9 ฟุต ดอกเป็นช่อ ติดลูกเป็นพวงคล้ายจันทน์มาก เนื้อสีขาว มีรสขม เมื่อมีอายุมากจะสีแดง
- การขยายพันธุ์** ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนำมาเป็นยาแก้ไอ แก้กึ่งดอกตามโรฟัน
- ตำแหน่งที่ปลูก** แก้กึ่งดอกตามโรฟัน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

เพาะเมล็ด
คนพื้นเมืองนิยมปลูกจันทงไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้

35.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

จันทกกลีบ (พื้นเมือง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบเป็นพุ่มคล้ายจันทผา ส่วนผลมีลักษณะเป็น
แฉก ๆ มี 8 แฉก

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทยวนและไทเขินนิยมนำส่วนรากมาตากแดด
ให้แห้ง แล้วนำมาต้มดื่มเป็นยาอายุวัฒนะ ป่ารุงกำลัง

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ตอนกิ่ง
ทิศตะวันตกหรือหลังบ้าน

36.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

จันทผา (พื้นเมือง), จันทผา (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ลำต้นตรง ใบแตกออกเป็นกอดตามยอด ใบเดี่ยว
ยาวปลายใบแหลมดอกออกเป็นช่อใหญ่ กลีบดอกเป็นสีขาวนวล ผลเป็น
พวงคล้ายจันทผาก

การใช้ประโยชน์

ด้านใช้สอย นิยมนำต้นจันทผามาปลูกในบ้านเป็นไม้ประดับ

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองที่อยู่ในพื้นที่ตอนและที่สูงนิยมนำส่วนแกนของลำ
ต้นมาทำยาหอมช่วยบำรุงหัวใจ ขับพิษไข้

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

แยกออกจากต้นกล้าปลูกในดินที่น้ำท่วมไม่ถึง หรือที่ดอน
คนพื้นเมืองนิยมปลูกจันทผาหรือจันทผาไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ ทั้งนี้เพราะว่า
ต้นไม้ที่เป็นต้นไม้ประดับสวยงาม ก็มักจะปลูกไว้หน้าบ้านหรือริมบันไดบ้าน

37.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

จันทจาลิง (ยวน-เขิน), เครือคอล้อ (ลื้อ), บอระเพ็ด (กลาง)

เป็นไม้เถาเลื้อยพาดต้นไม้ใหญ่ ใบกลมโต ดอกเป็นช่อสีเหลือง ชนิดที่มี
หนามรอบลำต้นพื้นเมืองเรียกว่า "คั่วบู้" ชนิดที่ไม่มีหนาม เรียกว่า "คั่วเมีย"
ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมีรักษาศีรษะป่ารุงกำลัง ป่ารุงธาตุ
รักษาโรคมะเร็ง ส่วนเครือนำมาหั่นตากแห้ง รวมกับว่านน้ำ (ยางขาว) และ
ไพล (ปูเลย) เป็นยาขับปัสสาวะในสตรีหลังคลอด นอกจากนั้น ตาม
คำรับยาพื้นเมืองได้กล่าวไว้ว่า จันทจาลิงเป็นหนึ่งในตำรายา แกกห้าต้น
ขนานที่ 1 เป็นยาแก้เบื่ออาหาร ซึ่งแฝงไว้ในคำปริศนาต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้
คือ

ตัวยาที่หนึ่ง	คิล่องม่อน	หมายถึงต้นหญ้าหมู่ปล่อย
ตัวยาที่สอง	หย่อนถงป่า	หมายถึงแตงป่า
ตัวยาที่สาม	ตำผีบอด	หมายถึงหนาดหลวง
ตัวยาที่สี่	ยอดเมืองพรหม	หมายถึงจุงจาลิง
ตัวยาที่ห้า	ขมอย่างเพลิง	หมายถึงคิงว่า
ด้านใช้สอย	คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนเถามาตำรวมกับนกระจอกและ ตัวบึง ทำเป็นเม็คให้ไก่กินโดยเฉพาะไก่ชน	
การใช้ประโยชน์	ใช้วิธีการปักชำ	
ตำแหน่งที่ปลูก	เนื่องจากว่าจุงจาลิงหรือบระเพ็ดเป็นไม้เลื้อย จึงต้องปลูกไว้ใกล้ต้นไม้ใหญ่ เพื่อให้พืชเลื้อยขึ้น	

38.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

จุ่มป่า (พื้นเมือง), (จำปา (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ลำต้นกลม ใบดก สีเขียว ดอกเดี่ยวสีเหลือง
กลีบดอกยาวมีกลิ่นหอม ฝักปีกงอ ภายในมีเมล็ดสีแดงเข้ม

ด้านสมุนไพร เปลือกต้นเป็นยาฝาคสุมาน แก้ไข้ ยาถ่าย เนื้อไม้เป็นยา
บำรุงประจำเดือนสตรี ยางจากต้นใช้รักษาไขข้ออักเสบส่วนใน ฝนไฟใช้พอก
แก้ปวดบวมหรือชงน้ำร้อนแก้หืดหอบ

ด้านมงคล เนื่องจากเป็นไม้ที่มีกลิ่นหอม จึงนิยมปลูกในวัดเป็นพืชมงคล
เมื่อนำมาปลูกในบริเวณบ้าน ก็จะทำให้เป็นมงคลกับบ้านนั้น ๆ ดอกของ
จุ่มป่าหรือจำปามีกลิ่นหอม

39.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

จุ่มปี (พื้นเมือง), จำปี (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดสูงประมาณ 15 เมตร กิ่งก้านเปราะหักง่าย ใบเดี่ยว
ดกสลับกัน ดอกเดี่ยวออกตามซอกใบ กลีบดอกค่อนข้างแข็งสีขาวช่อน
กัน 8-10 กลีบ มีกลิ่นหอม

ด้านมงคล นิยมปลูกในบริเวณบ้านเพื่อให้เกิดความเป็นมงคล

ด้านใช้สอย นอกจากจะเป็นมงคลกับบ้านแล้วยังเป็นไม้ประดับเพราะให้
ดอกสวยงาม กลิ่นหอม และส่วนดอกยังสามารถนำมาแต่งกลิ่นเครื่องสำอาง

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบแห้งต้มกินแก้หลอดลมอักเสบ
เรื้อรัง

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอปลูกในดินร่วนซุย

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ และจะปลูกไว้ใกล้ ๆ กับต้น
จุ่มป่าหรือจำปา

40.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ชอมพอน้อย (พื้นเมือง), หางนกยูง (กลาง)

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบย่อมเล็ก ๆ สูงประมาณ 4-5 เมตร ดอกเป็นช่อสีเหลือง ผักแบน ๆ

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองของไทยวนนิยมนำส่วนดอกมาต้มเป็นยารักษาลมผัดเคืองด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนดอกของชอมพอน้อยหรือหางนกยูงไทยไปวัดเพื่อใช้บูชาพระ

เพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เพราะเป็นพืชให้ดอกสีเหลืองสวยงาม

41.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ดอกเก็ดตะวา (ไทยวน-ไทเขิน), ช่อน้อ (ไทลื้อ), ดอกพุดซ้อน (กลาง)

เป็นไม้พุ่มเตี้ย ใบเดี่ยวรูปมนรีปลายใบแหลม ดอกเดี่ยวออกตามง่าม กลีบดอกเรียงซ้อนกันหลายชั้น สีขาว มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทเขินนิยมนำส่วนใบมาเป็นส่วนผสมยารักษาโรคตาแดง และเป็นยาพอกแก้ปวดศีรษะ ส่วนรากเป็นยาแก้ไข้ ท้องอืดเพื่อด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำดอกไปถวายพระ เป็นดอกที่อยู่ในชุดขันแก้วทั้ง 3 และนิยมปลูกในบริเวณบ้านเพื่อให้เกิดความเป็นมงคลกับบ้าน นอกจากนั้นยังนิยมนำดอกไม้ไปบูชาเกจิอาจารย์ด้านใช้สอย คนไทยวนนิยมปลูกในบ้านเพื่อให้ลูกซัดกลิ่นเหม็นในบ้าน แยกกอปลูกในดินร่วนซุย

นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือริมบันไดบ้าน เพราะว่เก็ดตะวามีดอกสวยงาม และมีกลิ่นหอมจึงนิยมนำมาปลูกหน้าบ้าน

42.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ดอกแก้ว (พื้นเมือง), (ดอกพิกุล (กลาง)

เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 5 เมตร ใบดอกหนาทึบ ขนาดเล็ก ดอกออกเป็นช่อกลีบดอกสีขาว 5 กลีบ มีกลิ่นหอมตอนกลางวัน

ด้านใช้สอย เป็นพืชที่ดอกมีกลิ่นหอม จึงนิยมปลูกในบ้านเพื่อเป็นไม้ประดับบ้านด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบปรุงเป็นยาขับธาตุ แก้กฐเสียดแน่น ขับลมบำรุงธาตุ ระวังอาการปวด ผลเจ็บปวดจากการกระแทก ต้มอมบัวปากแก้วปวดฟัน ส่วนรากนิยมนำมาเป็นแก้มันคั้นจากแมลงกัดต่อย

ตอนกิ่งนำลงปลูกในดินร่วนซุย

ตำแหน่งที่ปลูก

เนื่องจากเป็นต้นไม้ที่มักจะพบตามวัดหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คนพื้นเมืองจึงนำมาปลูกในบ้านโดยจะปลูกหน้าบ้านหรือทิศใด

43.

ชื่อพันธุ์พืช

ดอกเข็ม (พื้นเมือง-กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง ใบหนาแข็งเขียวสด ปลายแหลม ดอกออกรวมเป็นช่อใหญ่ดอกไม่มีกลิ่น

การใช้ประโยชน์

ด้านใช้สอย นิยมนำส่วนดอกมาใช้ประโยชน์โดยนำไปวัด ถวายพระได้
ด้านสมุนไพร ส่วนรากของเข็มแดงสามารถแก้โรคตาพิการ เลือดกำเดาออก และสามารถแก้เสมหะได้

การขยายพันธุ์

ตอนกิ่ง ทาบกิ่ง ปักกิ่ง

ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองนิยมปลูกดอกเข็มไว้หน้าบ้านหรือทิศเหนือ เพื่อเป็นไม้ประดับบ้านให้สวยงาม บ้างบ้านก็ไว้ริมบันไดบ้านด้วยเช่นกัน

44.

ชื่อพันธุ์พืช

ดอกคำปู้จู้ (พื้นเมือง), ดอกดาวเรือง (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชล้มลุก ต้นตรง สีเขียวเกลี้ยง ใบรวมแบบขนนก ดอกเดี่ยวสีเหลือง ผลสีคำเรียวสอบไปยังปลายผล

การใช้ประโยชน์

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมปลูกในบ้านเป็นไม้ประดับ เพราะให้ดอกสวยงาม

การขยายพันธุ์

ด้านสมุนไพร คนไทยวนนิยมนำส่วนดอกมาต้มกับคั้บหมู บำรุงสายตา ละลายเสมหะ ขับลม ส่วนใบขยี้รักษาแผลที่เน่าเปื่อย แก้ฝีต่าง ๆ

ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้เมล็ดหว่านในดินร่วนซุย ชุ่มน้ำ
คนพื้นเมืองนิยมนำมาปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใด บ้างบ้านก็ไว้นอกรั้วบ้านทางด้านหน้าเพราะให้ดอกสวยงาม

45.

ชื่อพันธุ์พืช

ดอกด้าย, ดอกหงอนไก่ (พื้นเมือง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชไม้ดอก สูงประมาณ 1-2 เมตร กิ่งก้านเปราะง่าย ลำต้นสีแดง ส่วนดอกออกเป็นช่อ สีแดงปนขาว คล้ายหงอนไก่ เมล็ดสีคำ

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนดอกที่มีสีแดง ไปบูชาพระ

ด้านใช้สอย นิยมปลูกไว้เป็นไม้ประดับบ้าน

การขยายพันธุ์

เมล็ดที่แก่จัดจะร่วง ต้นกล้าจะขึ้นรอบ ๆ ต้น แพร่ตามธรรมชาติ

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้หน้าบ้าน เพราะว่าเป็นไม้ประดับ ให้ดอกสวยงาม

46.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ดอกตะล่อม (พื้นเมือง), บานไม่รู้โรย (กลาง)

เป็นไม้ดอกมีความสูงประมาณ 1-2 ฟุต ทว่าต้นมีสีหม่นหรือเทา ใบเรียวยาว ดอกเดี่ยว คล้ายกระดาก มีสีขาว สีแดง ชมพู

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในบริเวณบ้านเพื่อเป็นไม้ดอกไม้ประดับด้านมงคล นิยมนำส่วนดอกไปถวายพระด้านอาหาร คนพื้นเมืองไทลื้อ ในเขต อำเภอเชียงของนิยมนำส่วนใบของ ต้นดอกบานไม่รู้โรยมาชุบแป้งแล้วนำมาทอดรับประทาน ซึ่งจะให้รสชาติ คล้ายกับ จิ้งหรีดทอด (จิ้งก๋)

แยกกอหรือใช้เมล็ดหว่าน

นิยมปลูกไว้หน้าบ้าน หรือนอกเขตรั้วหน้าบ้าน เป็นดอกประดับ สวยงาม

47.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งการปลูก

ดอกตำเหิน, ดอกตายเหิน (พื้นเมือง), กวางตุฏ (กลาง)

เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 1-2 เมตร ใบเรียวยาว ดอกสีขาวเป็นพุ่ม มีเถาซึ่งมี รสจืดและหวานเล็กน้อย

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนดอกไปถวายพระ หรือนำไปบูชาพระ ขึ้นแก้วทั้งสามด้านใช้สอย นิยมปลูกไว้เป็นดอกไม้ประดับด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากหรือเถา เป็นยาแก้พยาธิ แก้กิดสีดวง แก้ฝีภายนอกและฝีภายใน

เพาะเมล็ดโดยการหว่านเมล็ดในดินชุ่มน้ำ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เป็นไม้ประดับบ้าน

48.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ดอกบัวหลวงศ์ (ยวน-เขิน), ดอมแซ (ลื้อ), พุทธรักษา (กลาง)

เป็นพืชล้มลุกเนื้ออ่อนขึ้นรวมเป็นกอสูง 1-1.5 เมตร อวบน้ำใบยาวรี ปลายแหลม ดอกออกเป็นช่อตรงส่วนยอด มีหลายสี ผลเปลือกสีเขียวเป็นหนาม อ่อน ๆ

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากมาต้มให้สดีใกล้คลอดคั้ม ส่วน ดอกยังสามารถรักษาแผลมีหนอง ห้ามเลือดแผลสดโดยนำมาตำประคบ บริเวณแผล ลำต้นได้ดินแก้คกขาว ประจำเดือนไม่มาตามปกติ

เพาะเมล็ดในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้หน้าบ้าน ริมบันไดบ้าน หรือทิศใต้ เพราะเป็นไม้ประดับให้ ดอกสวยงาม

49.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ดอกอุณ(พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่มสูง สูงประมาณ 1-2 เมตร ชอบขึ้นในที่ดอนหรือที่สูง ใบเรียวยาวขอบใบหยัก ดอกสีขาว ออกเป็นพุ่ม กลิ่นหอม

ด้านใช้สอย นิยมปลูกไว้เป็นไม้ประดับเนื่องจากเป็นพืชให้ดอกด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำดอกไม้ที่มีสีขาวไปวัดเพื่อถวายพระ ซึ่งดอกอุณก็มีสีขาวจึงนิยมนำไปวัดด้วย

โดยการปักชำ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เป็นไม้ประดับบ้าน

50.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ดอกเอื้องหมายนา (พื้นเมือง), ดอกเอื้องเพ็ดม้า (กลาง)

เป็นไม้ดอก ลำต้นอวบ ใบยาวเรียวแหลม โคนใบมีขนและมีส่วนหุ้มรอยลำต้น ดอกออกเป็นช่อสีม่วงแดง สูงประมาณ 1.5-2.5 เมตร

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองไทยวน และไทเขิน นิยมนำส่วนดอกมาปักหมวย เขตแดนของตนเอง หลังจากการดำนาเสร็จ นอกจากนั้นยังนิยมปลูกไว้เพื่อเป็นไม้ประดับ เนื่องจากให้ดอกสวยงามด้านสมุนไพร เป็นยาแก้ริดสีดวงทวารหนักมีหนอง โดยใช้รากต้มกับเนื้อหมู กินวันละสองครั้ง

ปักชำหรือแยกกอ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศเหนือ เป็นไม้ประดับบ้าน

51.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ติปลี (กลาง - พื้นเมือง)

เป็นไม้เถาเลื้อยลำต้นเป็นข้อ และมีรากติดอยู่ตามข้อเพื่อใช้ยึดเกาะกับหลักหรือพืชไม้อื่น ใบเดี่ยวออกเรียงสลับกันตามข้อ ใบมนรี ปลายใบมีแหลมดอกช่อเป็นท่อนคล้ายชะพลู เมื่ออ่อนเป็นสีเขียวและจะเป็นมีสีส้มเมื่อแก่

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนดอกมาตากแห้งเป็นเครื่องเทศ ใส่ลาบด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนเถามาเป็นยารักษาอาการปวดฟัน ปวดท้อง จุกเสียด ส่วนดอกมีรสเผ็ดร้อนและขม เป็นยาบำรุงธาตุ

แยกกอต้นกล้าปลูกในดินร่วนซุย

เนื่องจากเป็นพืชที่เลื้อยขึ้นกับต้นไม้ จึงนิยมไปติดกับต้นไม้ใหญ่ริมบ่อน้ำ

52.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

คิ้วอก (พื้นเมือง), ฟ้าทะลายโจร (กลาง)

เป็นพืชล้มลุก สูงประมาณ 40-70 เซนติเมตร ลำต้นเป็นสี่เหลี่ยม แตกกิ่งก้านสาขามาก ปลายกิ่งเป็นสี่เหลี่ยม ใบสีเขียวแก่ ใบรีแหลม ดอกออกเป็นช่อสีขาวกระมวงแดง

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร นิยมนำใบมาต้มกับน้ำคั้นแก้อาเจียน ท้องเสีย กระจาย อักเสบ ส่วนรากแห้งกินแก้ธาตุไม่ปกติ ปาฐกถา เป็นยาขับน้ำเหลือง แต่ควรระวังหากทานมากอาจเกิดอาการแพ้ทำให้ปวดท้อง ปวดศีรษะ ให้หยุดทานทันที

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้วิธีการเพาะเมล็ด

เนื่องจากเป็นไม้สมุนไพร คนพื้นเมืองจึงนิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นทิศที่หันศีรษะนอน โดยเชื่อว่าพืชที่เป็นยาต้องปลูกในทิศที่เป็นมงคล หรือปลูกไว้บริเวณที่ชุ่มน้ำ เช่น ริมบ่อน้ำ เป็นต้น

53.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

ดิหมี (พื้นเมือง), ชามะไฟ (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่สูงประมาณ 8-10 เมตร ใบสีเขียวจัด แข็ง ส่วนลำต้นมีเถาวัลย์เลื้อย

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร ตามตำรับยาพื้นบ้านล้านนากล่าวไว้ว่า "เป็นส่วนรากและเป็นส่วนใบ" เป็นส่วนประกอบในตำรับยาแก้ดอก กัดท้อง เมื่อแห้งเสลด ตั้งอัน ยามะเร็งกินหัวใจสุกออกหัวคำ ยาสนธิบาตคุม" นอกจากนั้นคนพื้นเมืองปัจจุบันยังนิยมนำส่วนใบมาต้มหรือนำมาเป็นสมรรักษาตาฟาง

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้วิธีการเพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้หลังบ้านเพราะเป็นต้นไม้ใหญ่หรือปลูกไว้ทางทิศตะวันตก ห่างจากตัวบ้านมากที่สุด เพราะเมื่อเกิดพายุพัดหักต้นดิหมีโค่นมาก ๆ กิ่งก้านอาจจะล้มทับเป็นอันตรายต่อบ้านได้

54.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ตุน (พื้นบ้าน)

มีหัวเห้ง ก้านอ่อนสีหม่น ใบคล้ายใบบอนสีอ่อนกว่า ไม้คั้น

ด้านอาหาร ลำต้นและใบสามารถนำไปประกอบอาหาร

ด้านสมุนไพร คนไทเขินนิยมนำหัวตุน รวมกับหัวน่าน้า จันทน์ขาว จันทน์แดง รวมกันเป็นยาฝนแก้โรคทุกชนิด

ด้านใช้สอย ส่วนใบนิยมนำมาห่อหนึ่งไก่หรือลา

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกหัวหรือเหง้าปลูก

เนื่องจากว่าเป็นพืชที่ชอบขึ้น คนพื้นเมืองจึงนิยมปลูกทางสวนครัวหลังบ้าน หรือปลูกไว้ที่ชุ่มน้ำ มีแสงแดดน้อย เช่น ใกล้เคียง บ่อน้ำ

55.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

เคย (กลาง-ยวน), วานขาวใหม่ (เขิน), เก้งหอม (ลื้อ)

ลำต้นเป็นกอมีหัวหรือเหง้าในดิน สูงประมาณ 2 ฟุต ใบสีเขียว รูปทรงคล้ายใบสับปะรด กลิ่นหอมคล้ายดอกขจร ปลายใบเรียวแหลม

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาคั้นได้นำมาเป็นสืผสมอาหารได้ และมักจะนำส่วนใบหรือรากเป็นยาของเหล้าได้ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำใบมาเป็นยาบำรุงหัวใจ ต้นและรากเป็นยาช่วยขับปัสสาวะรักษาโรคนี้

แยกกอปลูกในดินที่มีความชื้น

นิยมปลูกไว้ใกล้บ่อน้ำหรือที่ชุ่มน้ำ เพราะว่าเคยเป็นพืชที่ชอบที่ชื้นอากาศเย็น

56.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ถั่วพู (พื้นเมือง), ถั่วพู (กลาง)

เป็นพื้นเลื้อย ขอบใบเรียว ใต้ใบสาแถกเล็กน้อย ส่วนผลออกเป็นฝัก 4 แฉก ขอบแฉกมี รอยหยัก เมล็ดในสีขาว

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนผลมาต้มจิ้มน้ำพริกหรือประกอบอาหาร โดยลวกน้ำร้อนหลังจากนั้นก็นำมายำ คนพื้นเมืองเรียกว่า "ยำถั่วพู"

เพาะเมล็ดในดินชุ่มน้ำ เมื่อรากติดก็สร้าง "ซั้ง" หรือ "ก้าง" เพื่อให้ถั่วพูลเลื้อยขึ้น

เนื่องจากเป็นพืชสวนครัว จึงต้องปลูกไว้ใน "สวนอี" (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

57.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ทองพันชั่ง (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพืชล้มลุก ทรงพุ่มสูงประมาณ 90-120 เซนติเมตร ก้านแข็ง ส่วนใบค่อนข้างรีปลายแหลมคล้ายใบพริกแต่ใหญ่กว่า ใบสีเขียว จุดแต้มสีน้ำตาล ดอกสีขาว

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบสดหรือแห้งชงกับน้ำดื่มแก้ปัสสาวะขัด ยาระบายรักษาโรคผิวหนัง แก้กลากเกลื้อนผดผื่นคัน

ปักชำกิ่งในดินที่ชุ่มน้ำ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน เพราะเป็นทิศที่คนเมืองปลูกกลุ่มพืชที่เป็นสมุนไพรต่าง ๆ

58.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ธราสาร (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูงประมาณ 2-3 ฟุต ใบกลมคล้ายใบมะยม ดอกสีเหลือง มีกลิ่นหอม

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล คนพื้นเมืองมีความเชื่อในการใช้ประโยชน์คือ หากปลูกต้นธราสารไว้หน้าบ้านหรือในบริเวณบ้าน จะสามารถแก้ "ชืด" (เสนียดจัญไร) อันอาจจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นกับคนภายในบ้านได้

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการตอนกิ่ง

นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้เพราะเป็นทิศที่เป็นที่ตั้งของประตูบ้าน เนื่องจากความเชื่อด้านมงคลต้นธราสาร ซึ่งเชื่อว่าสามารถแก้ชืดได้ จึงต้องปลูกไว้ทางด้านหน้าของตัวบ้าน

59.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

บ้ำก้วยกำ (พื้นเมือง), ฝรั่งเศส (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นผิวเรียบเกลี้ยง กิ่งอ่อนเป็นสีเหลือง ใบหนาหยาบใต้ท้องใบเห็นได้ชัดเจน ออกดอกเป็นช่อยาวอมเขียว ผลผิวเกลี้ยง เขียวอ่อนหรือเขียวแก่ เมื่อสุกมีสีเหลือง

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลดิบและสุกสามารถรับประทานเป็นผลไม้ได้

ด้านสมุนไพร ไทลื้อนิยมนำส่วนใบนำชงน้ำร้อนแก้ท้องเดิน ใบฝรั่งมีคุณสมบัติเป็นยาฝาดสมานดื่มรับประทานแก้ท้องร่วงและใช้ล้างแผลได้ และสามารถใช้ใบฝรั่งสด 2 ใบ เกลือ 2 เม็ด ข้าวสุก 2 ช้อน โขลกให้เข้ากันพอกหนองตรงเจ็บชบ บรรเทาอาการปวดได้

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำใบหรือยอดมาโขลกกับปูนขาวเพื่อเคี่ยวทำ "น้ำปู" นอกจากนี้คนพื้นเมืองโบราณยังนิยมนำใบมาโขลกแล้วนำไปใส่ในโรงศพเพื่อดับกลิ่นศพ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ตอนกิ่งหรือเพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้ทิศใดก็ได้ ยกเว้นทิศตะวันออก เพราะเป็นพืชยืนต้น ไม่ควรปลูกไว้ทางทิศที่หันศีรษะนอน

60.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

บ้ำก้วยเตด (พื้นเมือง), มะละกอ (กลาง)

เป็นไม้เนื้ออ่อน ลำต้นตั้งตรงสูง ใบเป็นใบหยักเข้า เว้าเขาหากัน ดอกเป็นพวงยาวห้อยย้อยลงมา ผลกลมรี ผลอ่อนสีเขียว เมื่อแก่จะมีสีเหลืองหรือสีส้ม เมล็ดสีดำกลม มีถุงน้ำหุ้ม

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนผลดิบมาทำส้มตำ ผลสุกเป็นผลไม้

ด้านสมุนไพร ส่วนใบสดหากนำมาต้มเป็นยาละลาย ผลทั้งดิบและสุกเป็นยาระบาย แก่พยาธิตัวติด

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการเพาะเมล็ด

คนพื้นเมืองไม่นิยมปลูกมะละกอไว้ทางทิศตะวันออกเนื่องจากว่าคนพื้นเมืองเชื่อว่าทิศตะวันออกเป็นทิศที่อันตรายระลอกการปลูกต้นไม้ที่ล้มง่ายเช่นมะละกอ กกล้วย หากต้นไม้ล้ม อาจจะเป็นอันตรายต่อคนในบ้านได้

61.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ปากกอก (พื้นเมือง), มะกอก (กลาง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดใหญ่ ส่วนใบอ่อนมีสีน้ำตาลแดง ใบแก่มีสีเขียว ใบมีรสเปรี้ยวอ่อน ๆ ผลรสเปรี้ยวอ่อน ๆ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนยอด หรือส่วนใบอ่อน ๆ มารับประทาน เป็นผักจิ้มน้ำพริก หรือผัดกับลาบ เป็นต้น นอกจากนั้นยังสามารถนำสวนยอดมารวมกับยอดใบมะม่วง ยอดผักบุ้ง และผักหลาย ๆ ชนิดที่มีรสเปรี้ยวมาประกอบอาหารเรียกว่า "ยำผัก"

ด้านสมุนไพร ส่วนเปลือกรักษาโรคเกี่ยวกับลำไส้ และยังสามารถนำมาบดเป็นผลผสมกับน้ำใช้ทาแก้โรคปวดตามข้อ ส่วนผลใช้แก้โรคเลือดออกตามไรฟัน น้ำที่คั้นได้จากใบให้หยุดทุแก้อาการเจ็บหู

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

บ่มเพาะเมล็ดแก่ในดินร่วน ไม่ชอบน้ำมาก

คนพื้นเมืองไทยวนและไทเขิน นิยมปลูกไว้หลังบ้าน ส่วนไทลื้อไม่นิยมปลูกไว้ในบริเวณบ้านเพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความไม่เป็นมงคลกับบ้าน

62.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ป่าชะหนัด (พื้นเมือง), สับปะรด (กลาง)

เป็นพืชที่มีลักษณะลำต้นเป็นกอ มีกาบใบหุ้มลำต้นไว้ มีปล้องสั้น ๆ 1-3 พืด ส่วนใบเรียวยาว ปลายแหลม ขอบใบมีหนาม ผลกลมมนรีปลายผลจะมีจุดตะเกียง มีตาอยู่รอบผล

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลสามารถทานเป็นผลไม้ได้

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากมาเป็นยารักษาน้ำ ขั้วปัสสาวะ ส่วนใบสดเป็นยาแก้พิษ รักษาไต ใช้เป็นถ่ายพยาธิหรือขับพยาธิ ส่วนรากเป็นยารักษากระดูกขาในสตรี

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ใช้หน่อปลูก

คนพื้นเมืองส่วนใหญ่นิยมปลูกป่าชะหนัดหรือสับปะรดไว้เป็นยา บ้านละต้นสองต้นโดยจะปลูกไว้ในสวนครัวหลังบ้านหรือทิศเหนือ หากจะปลูกมาก ๆ ก็จะต้องปลูกในไร่

63.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

บ้ำขาม (พื้นเมือง), มะขาม (กลาง)

เป็นพืชต้นขนาดใหญ่ ส่วนเปลือกผิวไม่เรียบ ใบเล็กคล้ายใบกระถิน ผลเป็นฝักมีรสเปรี้ยว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนยอดอ่อนและผลนำมาปรุงอาหารเพื่อให้เกิดรสเปรี้ยว เช่น แกงส้ม แกงเท็ด ส่วนผลเป็นผลไม้ด้านมงคล นิยมนำส่วนกิ่งก้านมาทำเป็นต้นผ้าป่า และใบอ่อนยังเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องสังฆทานซึ่งหมายถึงแกงส้ม

การขยายพันธุ์

เพาะเมล็ดหรือตอนกิ่ง

ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทางทิศตะวันตกโดยเฉพาะคนพื้นเมืองไทเขิน มีความเชื่อว่าจะทำให้คนทั่วไปเกรงขาม ไม่มีศัตรูปองร้าย

64.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

บ้ำขูด (พื้นเมือง), มะกรูด (กลาง)

เป็นไม้เนื้อแข็งขนาดเล็ก ใบมีลักษณะคล้ายสองใบต่อกัน เกิดจากก้านใบเปลี่ยนแปลงไปเป็นอีกหนึ่งใบ ดอกสีขาวมีกลิ่นหอม ผลมีผิวขรุขระและที่ปลายผลมีจุก

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ใช้ส่วนใบแต่งกลิ่นอาหารเพื่อดับกลิ่นคาวเนื้อสัตว์และผงชูรสอาหารด้านสมุนไพร นิยมนำมาทำยาครอบงำเลือกสตรี และช่วยถอนมยาไม่ให้บูดเน่า

การขยายพันธุ์

ใช้การตอนกิ่งหรือเพาะเมล็ด

ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองนิยมปลูกทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และตามตำราพรหมชาติก็ได้กล่าวไว้เหมือนกันว่า ต้นมะกรูด นี้ ต้องปลูกไว้ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เพื่อป้องกันศัตรูคิดปองร้ายและเสนียดจัญไรต่าง ๆ

65.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

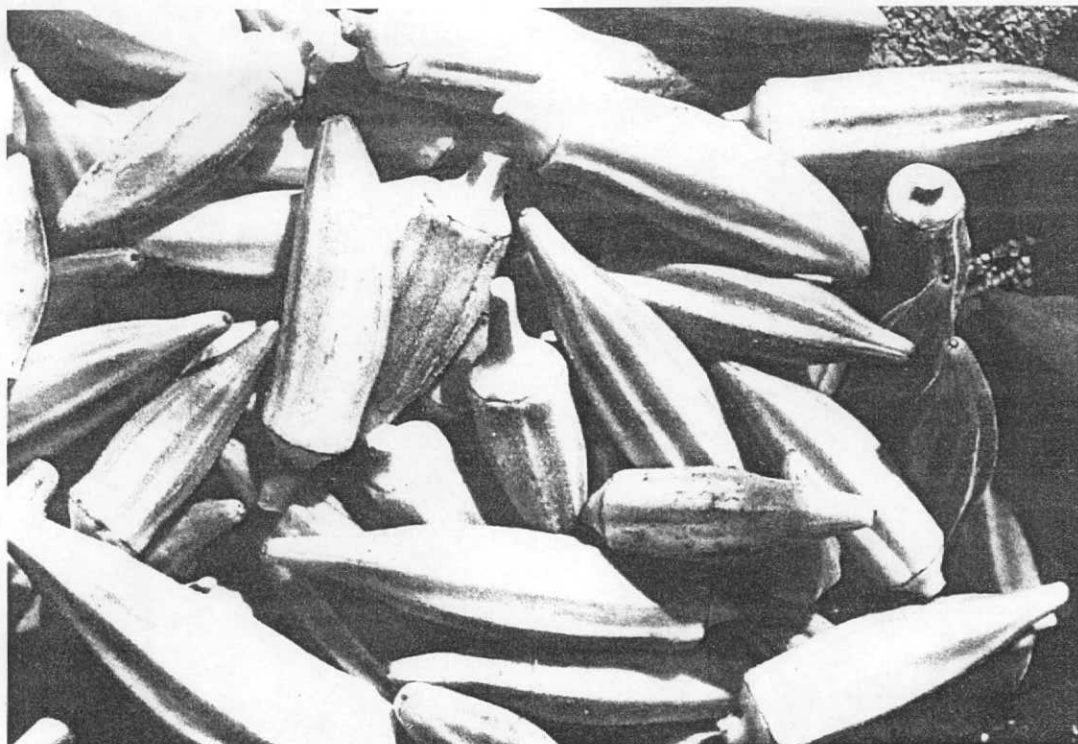
บ้ำเชือน้ำ (ยวน-ลื้อ), บ้ำเชอน้ำ (เขิน), ลำโพง (กลาง)

เป็นพืชล้มลุกมีอายุ 1-2 ปี ลำต้นสูงประมาณ 2 เมตร เปราะหักง่ายแต่มีเปลือกเหนียว ใบเดี่ยวขนาดใหญ่ ขอบเป็นคลื่นสีเขียวอ่อน ดอกเดี่ยว ออกตามง่ามใบและปลายยอด ดอกเป็นรูปปากแตร กลีบดอกสีขาวหรือสีขาวปนม่วง ผลกลมมีหนาม เมื่อแก่จะแตกออก

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาขยี้หรือโขลกพอกบริเวณที่เป็นแผลเรื้อรัง ส่วนเมล็ดทุบแช่กับน้ำมาทาบริเวณปวดเมื่อย แต่ควรระวัง ทุก

- ส่วนมีฤทธิ์เป็นยาเสพติด อาจทำให้เกิดอาการมึนงงเซื่องชา หมดสติ เพราะ
ลำโพงออกฤทธิ์ก่การทำงานของสมอง
- การขยายพันธุ์**
ตำแหน่งที่ปลูก ใช้เมล็ดแก่หว่าน
นิยมปลูกไว้ทิศเหนือ หรือปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน เนื่องจากว่าต้นมะเขือบ้า
(ลำโพง) เป็นพืชมีพิษจึงต้องปลูกไว้ให้ไกล จะป้องกันเด็กนำส่วนของลำต้น
มาเล่นซึ่งอาจเผลอกินเข้าไป มีอันตรายมาก
- 66.**
- ชื่อพันธุ์พืช** บำเชือปู่ (พื้นเมือง), มะอึก (กลาง)
ลักษณะทั่วไป เป็นไม้ขนาดเล็กเท่าต้นมะเขือพวง ใบโต มีขนและมีหนามเต็มใบ ดอกสีม่วง
เกสรมีสีเหลือง ผลกลมขนาดพุทรา มีขนยาวสีขาวทั้งผล
- การใช้ประโยชน์** ด้านสมุนไพร ตามตำราพื้นเมืองกล่าวว่า "เป็นยารสเย็น" ส้ม แก้กิกระตุก
หรือการนอนสอด้ง
- การขยายพันธุ์** โดยการเพาะเมล็ด
ตำแหน่งที่ปลูก คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน
- 67.**
- ชื่อพันธุ์พืช** บำเชือผ้อย (พื้นเมือง), มะเขือเปราะ (กลาง)
ลักษณะทั่วไป เป็นไม้พุ่มขนาดความสูงประมาณ 1 เมตร ลำต้นและใบมีลักษณะคล้าย
มะเขือขึ้น ดอกเป็นกระจุกตามง่ามใบ ผลกลมเรียบเกลี้ยง เปราะง่าย
- การใช้ประโยชน์** ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำมะเขือเปราะมารับประทานเป็นผักจิ้มน้ำ
พริก หรือแกงส้มลาบเป็นต้น
- การขยายพันธุ์** ด้านสมุนไพร คนไทเขินนิยมนำส่วนรากมาประกอบเป็นยารักษาโรคมะเร็ง
กระดูก
- ตำแหน่งที่ปลูก** โดยการเพาะเมล็ดคนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน
คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน
- 68.**
- ชื่อพันธุ์พืช** บำเชือมัน (พื้นเมือง), กระเจี๊ยบเขียว (กลาง)
ลักษณะทั่วไป เป็นพืชปีเดียว ลำต้นสูงประมาณ 1-15 เมตร ดอกสีม่วง ใบใหญ่ สาก ขอบ
ใบหยัก ส่วนผลเป็นฝักเป็นเหลี่ยม ปลายผลแหลม ผิวของผลมีคายขน
- การใช้ประโยชน์** ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนผลมาประกอบอาหารโดยการแกง หรือ
ต้มจิ้มน้ำพริกมีอติรสจะดี้น คนพื้นเมืองจึงเรียกว่า "บำเชือมัน"
- การขยายพันธุ์** โดยการเพาะเมล็ด
- การขยายพันธุ์** โดยการเพาะเมล็ดคนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน
ตำแหน่งที่ปลูก คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน

บ๋าเขือมีน (พื้นเมือง), กระเจี๊ยบขาว (กลาง)

ส้มกุ้ง (พื้นเมือง), กระเจี๊ยบ (กลาง)

69.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

บ้ำเขือส้ม (พื้นเมือง), มะเขือเทศ (กลาง)

เป็นพืชล้มลุกประมาณ 60 ซม. 1 เมตร ลำต้นมีขนอ่อนทั่วไป ใบเป็นหยักคล้ายฟันเลื่อยยาวรี ปลายแหลม ก้านใบยาว 1-15 เซนติเมตร ดอกเป็นช่อสีเหลือง ผลกลมเกลี้ยงสีเขียวเป็นมัน พอสุกสีแดง

ค้ำอาหาร นำมาปรุงอาหาร เพราะมีรสเปรี้ยวชนิด ๆ

ค้ำสมุนไพร ใบสดนำมาต้มใช้ทาหรือพอกบริเวณที่เป็นแผลถูกแดดเผา ส่วนผลเป็นยาระบายอ่อน ๆ แก้กษะหาย ส่วนรากต้มกับน้ำแก้ปวดฟัน ใช้เมล็ดเพาะในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน

70.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

บ้ำเขือห้าม้า(ยวน-ลื้อ), บ้ำเขือห้าม้า (ลื้อ), มะเขือยาว(กลาง)

เป็นพืชล้มลุกมีมือเลื้อย ลักษณะผลยาวประมาณ 0.5 ฟุต สีเขียวอ่อน

ค้ำอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำสวนผลมาประกอบอาหาร คือนำมาเผาพอที่จะลอกเปลือกนอกออกได้แล้วนำมาตำ เรียกว่า "ตำมะเขือ" นอกจากนั้นผลเล็กยังสามารถนำมาต้มเป็นผักจิ้มน้ำพริกได้

โดยการใช้เมล็ดหว่านในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน โดยการทำค้างหรือปักไม้ไว้ให้พืชเลื้อยขึ้น

71.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

บ้ำเขือฮิน, บ้ำเขือน้ำ (ยวน-ลื้อ), บ้ำเขือฮิน (เขิน) มะเขือฮิน (กลาง)

เป็นพันธุ์ไม้พุ่มขนาดความสูงประมาณ 1 เมตร ใบรูปรีปลายแหลม ดอกเป็นกระจุกตามง่ามใบ ผลกลมเรียบเกลี้ยง ผลสุกสีเหลือง

ค้ำอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำสวนผลมาประกอบอาหาร เช่น ยำเตา หรือ นำมาทำเป็น "ตำมะเขือ"

ค้ำสมุนไพร ใต้อินยมนำสวนรากมาต้มกินแก้ริดสีดวงทวารหนัก สวนไทเขินนำรากมาปรุงเป็นยารักษาลมพิษ ส่วนเปลือกของผลสามารถชูดเอมารักษาโรคปวดฟันได้นอกจากนั้นคนพื้นเมืองยังเชื่อว่าเป็นสมุนไพรที่สามารถเพิ่มสรรพภาพทางเพศได้

ใช้เมล็ดหว่านในที่ดอนและจะขึ้นเองตามธรรมชาติ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน

72.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ป่าแข่วน (พื้นเมือง), มะแข่วน (กลาง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดกลาง ใบเรียวยาว ปลายแหลม ขอบใบหยัก ส่วนผลออกเป็น
พวงเม็ดเล็ก ๆ มีกลิ่นฉุน นิยมขึ้นในที่ดอนหรือที่สูง ไม่ชอบน้ำมาก

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมส่วนผลมาปรุงอาหาร เป็นเครื่องเทศด้วย นิยม
ปรุงอาหาร ประเภท ลาบ แกงผักกาด เป็นต้น

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทลื้อและไทเขิน นิยมนำส่วนลำต้นที่แห้งมาเผา
เป็นถ่านแล้วบดละเอียด แล้วทำเป็นดินปืน

โดยการเพาะเมล็ดหรือตอนกิ่ง

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หลังบ้าน เพราะลำต้นมีหนาม และต้องปลูกไว้ในที่
ดอนหรือที่สูง เพราะเป็นพืชที่ไม่ชอบน้ำมาก

73.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ป่าคองแลน (พื้นเมือง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดกลาง ใบเรียวยาว คล้ายใบลิ้นจี่แต่เล็กกว่า ผลออกเป็น
พวงคล้ายลิ้นจี่แต่เล็กกว่า และมีรสเปรี้ยวจัด

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนผลมารับประทานเป็นผลไม้ โดยการจิ้มเกลือ

โดยการเพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้หลังบ้านทางทิศเหนือ แต่เนื่องจากเป็นพืชที่ใช้ประโยชน์ได้น้อย
จึงไม่ปลูกไว้ใกล้บ้าน

74.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ป่าแคว้งกุลา(ยวน-เขิน), ป่าแวงขาว, ป่าแวงดำไก่อ่ (ลื้อ), มะเขือพวง
(กลาง)

เป็นพันธุ์ไม้พุ่ม ขนาดความสูงประมาณ 1-15 เมตร ใบรูปรี ปลายแหลม
ดอกเป็นกระจุกตามง่ามใบ ดอกสีขาว ผลกลมเรียบเกลี้ยง

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนผลมาประกอบอาหารจำพวกแกง เช่น แกงแค
เป็นต้น แต่ตามความเชื่อพื้นเมืองโบราณ ห้ามให้สตรีมีครรภ์แก้ทาน โดยมี
ความเชื่อว่าจะทำให้เกิดอาการคันหน้าท้อง

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทเขินนิยมนำใบสดมาเป็นยาห้ามเลือด พอกฝี
หนอง แก้กโถ่ แก้กัวร่อน หอบหืด โดยการนำส่วนรากมาตากแห้งเป็นยาฝน
ชาวไทลื้อนิยมนำมาบิบบใส่ตาไก่อ่เพื่อรักษาโรคพยาธิในไก่อ่

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำเอามาเผาทำดินปืน

โดยการเพาะเมล็ด ซึ่งปกติแล้วจะแพร่เองตามธรรมชาติ

นิยมปลูกไว้ในสวนหลังบ้านหรือริมบ่อน้ำเพราะเป็นพืชที่ชอบดิน

อุดมสมบูรณ์

75.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

บ้านคว้งชม (พื้นบ้าน), มะแว้งชม (กลาง)

เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 1.15 เมตร ลำต้นมีหนาม ใบเขียวทึบมันใต้ใบมีหนาม ขอบใบหยัก ส่วนผลออกเป็นพวง มีรสขมเผื่อน ดอกสีขาว

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนผลมาใส่อาหารจำพวก "ยำเตา" และจิ้มน้ำพริกด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนผลแก่มารักษาคาไก่ โดยการบีบเอาน้ำหยอดคาไก่ รักษาอาการเจ็บของไก่ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนผลใช้ในการหย่านมบุตร โดยการบีบน้ำจากผลทาหัวนมของแม่

โดยการเพาะเมล็ด ซึ่งตามธรรมชาติแล้วจะแพร่ตามโคนต้น

สวนครัวหลังบ้านแต่ให้ไกลจากตัวบ้านเนื่องจากลำต้นมีหนามและมักจะมียุง

76.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

บ้านตัน (พื้นเมือง), พุทรา (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ตามกิ่งก้านมีหนามแหลม ใบขนาดเล็กรูปกลม ดอกออกเป็นช่อขนาดเล็ก สีเหลือง ผลกลมมีรสหวานอมเปรี้ยว

ด้านอาหาร ส่วนผลสามารถทานเป็นผลไม้ด้านมงคล คนพื้นเมืองไทลื้อนิยมปลูกไว้ในบ้านเพราะเชื่อว่าจะทำให้ "ต้นออกทันใจ" ซึ่งหมายถึง จะทำอะไรก็ได้ทันนอกทันใจด้านสมุนไพร ส่วนผลคิบเป็นยาแก้ไข้ ผลสุกขับเสมหะและเป็นยาระบาย ส่วนใบเป็นยาฝาดสมานแก้อาการจุกเสียด ท้องเสีย

โดยการเพาะเมล็ดหรือตอนกิ่ง

คนพื้นเมืองไทลื้อนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ แต่คนพื้นเมืองไทเขินไม่นิยมปลูกในบริเวณบ้านเพราะเชื่อว่าจะทำให้ "บ่ตันคนอื่น" หมายถึงเสียรู้คนอื่น

77.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

บ้านคำเสือ (ยวน-ลื้อ), คำเสือ (เขิน), ยอ (กลาง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดเล็ก สูงประมาณ 5 เมตร ลำต้นมีสีน้ำตาลเทาเรียบ ใบเดี่ยว ออกคู่ตามข้อ ขอบใบเป็นคลื่น ดอกออกเป็นช่อตามง่ามใบ ดอกย่อยขนาดเล็กมีกลีบดอกสีขาว ผลกลมรี เป็นตุ่มรอบ ๆ ผลอ่อนสีเขียวเมื่อสุกจะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนผลมาทานเป็นยาขับลม เจริญอาหาร แก้ตะอึก ส่วนดอกเป็นยารักษาโรค ส่วนใบคั้นเอาน้ำสระผมฆ่าเหาได้ ทาแก้ปวดข้อนิ้วมือ นิ้วเท้า ส่วนรากเป็นยาระบาย และรักษาริดสีดวงทวารหนักโดยการเอาน้ำคั้นกับข้าวเจ้า คั้นน้ำคั้นทุกวัน จะหายเป็นปกติ นอกจากนั้นตามตำรายาแก้ยาแก้ห้าตัน ชนานที่ 2 ของคนพื้นเมือง ซึ่งเป็นตัวยา

บำรุงธาตุ ยังกล่าวถึงไม้คำเดียวเป็นส่วนหนึ่งของยานกัฬาคัน คือ (กล่าวเป็นภาษาพื้นเมือง)

ตัวยาที่หนึ่ง	ป้อเปี้ยลงทา	หมายถึง	ไม้ดินเบ็ด
ตัวยาที่สอง	ล่ำในคง	หมายถึง	ไม้คำเดียว
ตัวยาที่สาม	ทรงในน้ำ	หมายถึง	ไม้ไคร้ในน้ำ
ตัวยาที่สี่	ซ้าคนต่ำย	หมายถึง	หนวดหลวง
ตัวยาที่ห้า	วายตึงบ้าน	หมายถึง	ไม้มะไฟ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

คอนกิ่งหรือปักชำ

ทิศตะวันตก ทิศราพรมชาติให้ปลูกไว้ทิศตะวันออกเฉียงใต้ป้องกันจัญไรต่าง ๆ

78.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

บ้ำดิน (ยวน-เชิน), บ้ำด้อง(ดื้อ), กระท้อน (กลาง)

พืชยืนต้นสูงใหญ่ ใบประกอบมีใบย่อย 3 ใบ ใบแก่จัดจะเปลี่ยนเป็นสีแดง ดอกออกเป็นช่อขนาดเล็ก ผลมีสีเหลืองเปลือกหนาภายในมีเนื้อหุ้มเมล็ดสีขาวนุ่ม มีรสเปรี้ยวอมหวาน

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ผลสามารถทานเป็นอาหารได้

ด้านใช้สอย นิยมนำส่วนลำต้นมาแปรรูปมาใช้ประโยชน์โดยเฉพาะการสร้างบ้าน

ด้านสมุนไพร ไทยวนนิยมนำเปลือกมาปลดคันน้ำ เป็นยานกัฬาคัน รวง เป็นปิ๊ดมูกเลือด ดับพิษร้อน ถอนพิษไข้ ส่วนคนไทลื้อไม่นิยมทานเนื่องจากเชื่อว่าจะทำให้เสียงไม่ดี เสียงแหบ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการนำเมล็ดมาเพาะบ่มในดินร่วนซุย

ไทยวนและไทเชินนิยมปลูกไว้ในบ้าน เนื่องจากเป็นไม้อืนคันที่สูง ตามองค์ความรู้ชุมชน หรือปลูกหลังคาบ้านแต่ให้ห่างจากคัวบ้านมากที่สุด หากมีเนื้อที่มากให้ปลูกทางทิศตะวันตกของบ้าน ส่วนไทลื้อไม่นิยมปลูกเพราะเชื่อว่ากิดขวางทางไม่ให้เข้าบ้าน โดยมีความเชื่อตามชื่อที่เรียกว่า "ด้อง" ซึ่งหมายถึง ปิ๊ดหรือบ้ง

79.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

บ้ำถั่ว (พื้นบ้าน), ถั่วฝักยาว (กลาง)

เป็นไม้เถา ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อย 3-4 ใบ ดอกเป็นช่อ 3-4 ดอก สีขาวเหลืองม่วงอ่อน ผลเป็นฝักยาว 20-60 เซนติเมตร

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำมาประกอบอาหารโดยการแกง และนำมาเป็นผักจิ้ม น้ำพริกหรือแกงส้มปลา

ด้านสมุนไพร นิยมนำใบสดมาต้มน้ำรับประทานแก้โรคหนองใน และปัสสาวะเป็นหนอง ส่วนเปลือกฝักใช้ตำพอกแก้อาการบวมเป็นแผลที่เต้านม ส่วนเมล็ดต้มน้ำรับประทานแก้โรคคอกขาว บำรุงไต บำรุงม้าม แก้กระหายน้ำ ส่วนรากตำพอกฝี

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

เพาะเมล็ด

สวนครัวหลังบ้าน โดยที่จะต้องทำ "ก้างหรือซัง" เพื่อให้ถั่วฝักยาวเลื้อยจับ

80.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

บ้านาว (พื้นเมือง), มะนาว (กลาง)

เป็นไม้เนื้อแข็งขนาดเล็ก ใบสีเขียวเข้ม มีกลิ่นฉุน ดอกสีขาว ผลผิวเรียบเกลี้ยง ผลดิบสีเขียว ผลสุกสีเหลือง

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนผลมาปรุงเป็นอาหารเพื่อให้เกิดเป็นรสเปรี้ยวในอาหาร

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากมาเป็นยาของฟอกเลือดสตรี

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองที่ทำน่านิยมนำมะนาวมาขูดคั่วด้วยเฉพาะบริเวณแก้มักจะเป็นคราบน้ำสนิมหรือ "น้ำฮาก" ก็จะใช้มะนาวขูดออก

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

เพาะเมล็ดหรือตอนกิ่ง

หลังบ้านหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือโดยเชื่อว่าป้องกันไสยศาสตร์ได้

81.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

บ่าปาว (พื้นเมือง), มะพร้าว (กลาง)

เป็นพืชยืนต้น ไม่มีกิ่งก้าน แต่มีกาบใบหลายชั้น ลักษณะใบเล็ก เรียวยาวประมาณ 3 ฟุต ผลออกเป็นพวง กลม มีเปลือก ใจกลางผลมีน้ำ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ผลมะพร้าวคนพื้นเมืองนิยมนำมาทำขนมพื้นเมือง เช่น ขนมจ็อก เป็นต้น

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำผลมะพร้าวมาผูกติดเสามงคลและเสานางพญา ขณะที่สร้างบ้านใหม่ นอกจากนั้นยังใช้ล้างหน้าตาคนตายด้วย

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำมะพร้าวโดยเฉพาะมะพร้าวไฟ พร้อมกับรากมะเฟือง เคี้ยวหั่น เป็นยารักษาน้ำขี้ ปัสสาวะ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

บ่มเพาะผลแก่ในดินชุ่มน้ำ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันตกหรือให้ไกลบ้าน ตำราพรหมชาติท่านกล่าวไว้ว่าให้ปลูกทางทิศตะวันออกเพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ

82.

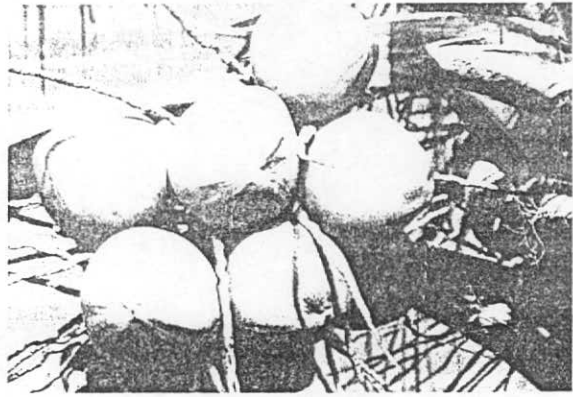
ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

บ่าปาวไฟ (พื้นเมือง)

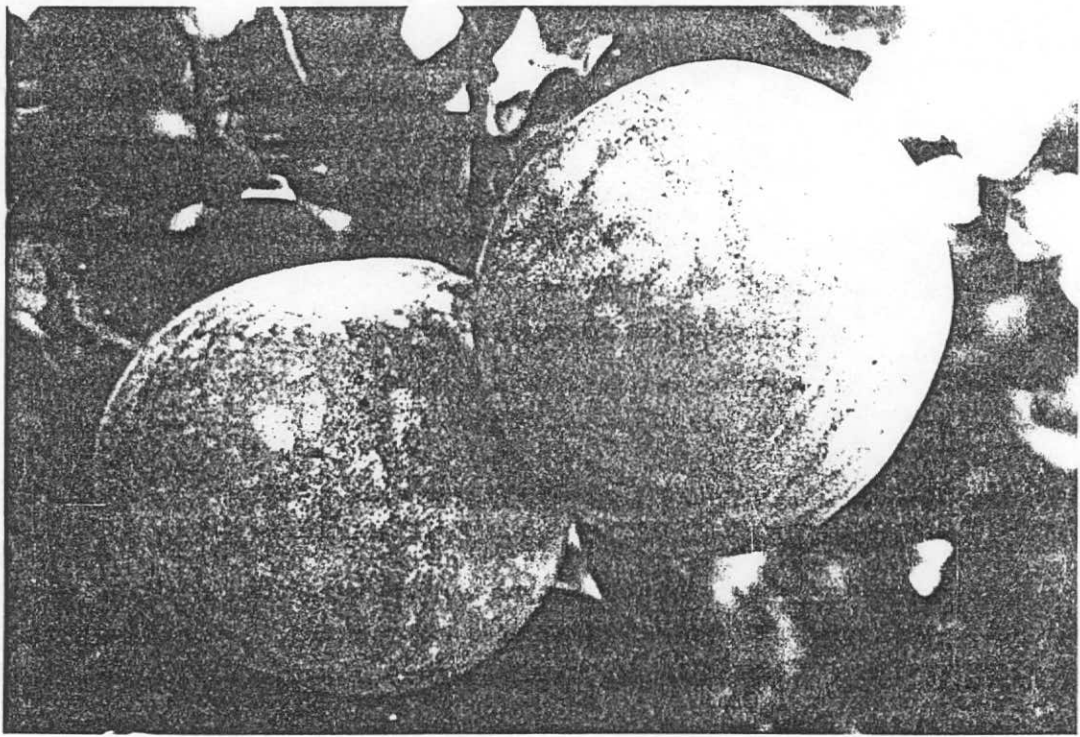
เป็นพืชยืนต้น มีกาบใบหุ้มซ้อนกันหลายชั้น ใบเล็กเรียวยาว ผลออกเป็นพวงกลม สีของผลเป็นสีเหลืองอมส้ม

การใช้ประโยชน์

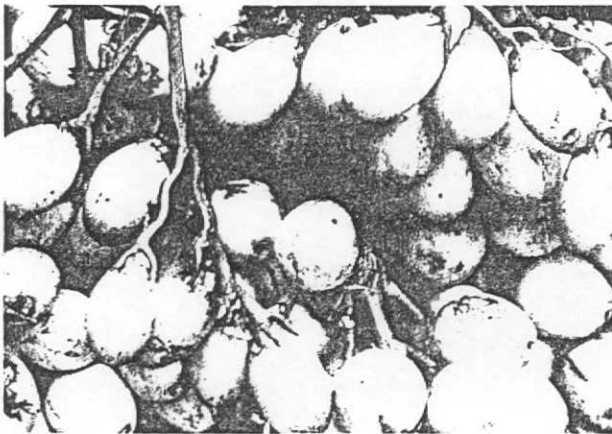
ด้านอาหาร ส่วนผลสามารถรับประทานเป็นผลไม้ได้

บ่าป้าว (พินเมือง), มะพร้าว (กลาง)

บ่าโอ (พินเมือง), ส้มโอ (กลาง)

หมาก (พินเมือง,กลาง)

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากมาเป็นยาขับปัสสาวะ หรือ โรค
นี้ว โดยการนำเอาประกอบกัน รากมะเฟือง รากเคียวหิน และรากของ
สับปะรด คั้นคั้นจิบน้ำ

โดยการบ่มผลแก่ในที่ชื้นหรือดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกให้ห่างจากตัวบ้าน โดยปลูกทางทิศตะวันตก เพราะป้องกันการล้ม
ทับตัวบ้านหากเกิดพายุลม

83.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บ่าป็น (พื้นเมือง), มะตูม (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ใบโตยาวมีสีเขียวเข้มตามต้นมีหนามยาวแหลม ผล
กลมเกลี้ยง ผลดิบสีเขียว ผลสุกเปลือกแข็ง มียางเหนียว คอกสีขาว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองไทยวนนิยมรับประทานเนื้อในผล นอกจากนั้นยัง
นิยมฝานผล ตากแห้งแล้วนำมาคั้นกับน้ำตาล คั้นแก้กระหาย

ด้านใช้สอย นิยมนำยางเหนียวจากผลแก่มาใช้ประโยชน์เป็นกาวติดมวน
บุหรี่ยอดกล้วยแห้ง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการเพาะเมล็ด หรือการตอนกิ่ง

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันตกหรือให้ห่างจากตัวบ้านมากที่สุด
เพราะเป็นต้นไม้ใหญ่ ป้องกันอันตรายที่กิ่งก้านอาจจะล้มทับบ้านได้

84.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บ่าผาง, บ่าผาง (พื้นเมือง), มะปราง (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเรียวยาว ผลขนาดเท่านกกระทา ผลดิบสีเขียว
ผลสุกสีเหลือง มีรสเปรี้ยวหรือหวานแล้วแต่พันธุ์

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลเป็นผลไม้ให้วิตามินซีสูง

ด้านสมุนไพร ส่วนผลดิบทานน้อย ๆ เป็นยาระบายอย่างอ่อน

ด้านใช้สอย นิยมนำส่วนลำต้นมาทำฟืน และแปรรูปนำมาแกะสลัก

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการตอนกิ่งหรือเพาะเมล็ด

คนพื้นเมืองนิยมปลูกให้ไกลตัวบ้านมากที่สุดหรือปลูกทางทิศตะวันตก เพื่อ
ป้องกันอันตรายซึ่งกิ่งก้านอาจจะหักล้มลงทับตัวบ้าน

85.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บ่าฟ้า (พื้นเมือง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง สูงประมาณ 8-10 เมตร มีเครือเถาวัลย์เลื้อย ส่วน
ใบเรียวยาว ผลกลม เมื่อสุกมีรสเปรี้ยว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลนิยมนำมาประทานจิ้มกับเกลือเพื่อให้แก้กระหาย แต่มีรส
เปรี้ยวจัด

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนลำต้นมาทำฟืน เป็นไม้ที่ติดไฟดี

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการเพาะเมล็ด หรือเก็บต้นกล้าเล็กๆ ที่ขึ้นรอบ ๆ ลำต้นมาปลูก
คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทิศเหนือ เพราะเป็นไม้ที่มีเครือเถาวัลย์
ทำให้เลื้อยเนื้อที่ในการปลูก

86.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บ่าเฟื่อง (พื้นเมือง), มะเฟื่อง(กลาง)

เป็นไม้ยืนต้น ขนาดสูงราว 10 เมตร แตกกิ่งก้านสาขามาก ตามลำต้นมีรอย
แผลเป็นใบเล็ก ๆ ตามง่ามใบ ดอกมีสีม่วงอมชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลมี
สันเป็นเฟื่อง 5 เฟื่อง ผิวเรียบบาง เมื่อสุกมีสีเหลือง เนื้อนุ่มชุ่มน้ำ มีรส
เปรี้ยวเผื่อน ๆ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลมะเฟื่องสามารถทานเป็นผลไม้ได้

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากมาเข้ายารักษาโรคนี้ ขับปัสสาวะ
ส่วนใบและยอดคบคุดเอียดทาตามตัวรักษาอีสุกอีใส แก้กกลาก แก้กุดฟัน
ส่วนผลทานแก้เลือดออกตามไรฟันขับเสมหะน้ำจากผลแก้เมาได้ดี

ด้านมงคล คนพื้นเมืองไทเขินมีความเชื่อว่ามะเฟื่องเป็นพืชมงคลที่ต้องปลูก
ไว้ในบ้านในรอบปีหากไม่ได้ทานผล ขอให้ได้ตลอดได้ดั้นก็ถือว่าเป็นสิริมงคล
โดยการตอนกิ่ง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เพราะเชื่อว่าเป็นพืชมงคลจึง
ต้องปลูกไว้หน้าบ้าน

87.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บ่าแฟน (พื้นเมือง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบโต เป็นพุ่มแตกกิ่งก้านสาขาเป็นไม้ให้ร่ม
ไม้ร่มเมื่อใบจวนแก่จวนหล่นมักเปลี่ยนเป็นสีแดงคล้ายใบกระถ่อน

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร ส่วนรากเป็นยาถอนพิษไข้

ด้านอาหาร ส่วนผลรับประทานเป็นผลไม้ แก้กะหายได้

การขยายพันธุ์

โดยการเพาะเมล็ดหรือตอนกิ่ง

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ทิศเหนือหรือทิศตะวันตกของตัวบ้านเพราะเป็นพืชที่มีกิ่งก้าน
มากจะเลื้อยเนื้อที่ของบ้าน

88.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

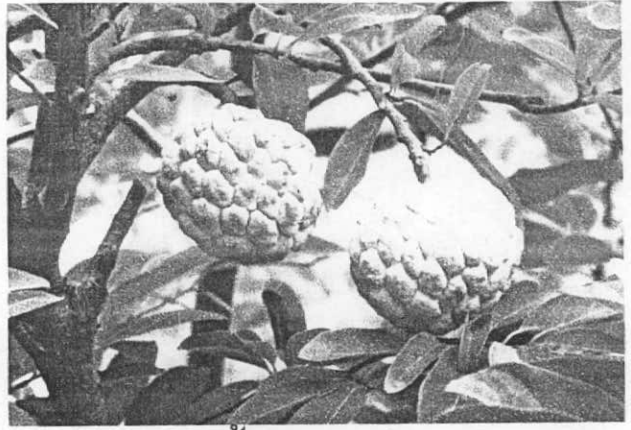
บ่าม่วง (พื้นเมือง), มะม่วง (กลาง)

เป็นพืชยืนต้น เนื้ออ่อนหักง่าย ใบเรียวยาวแหลม ผลกลมรีสีเขียว มีรส
เปรี้ยวอมหวาน

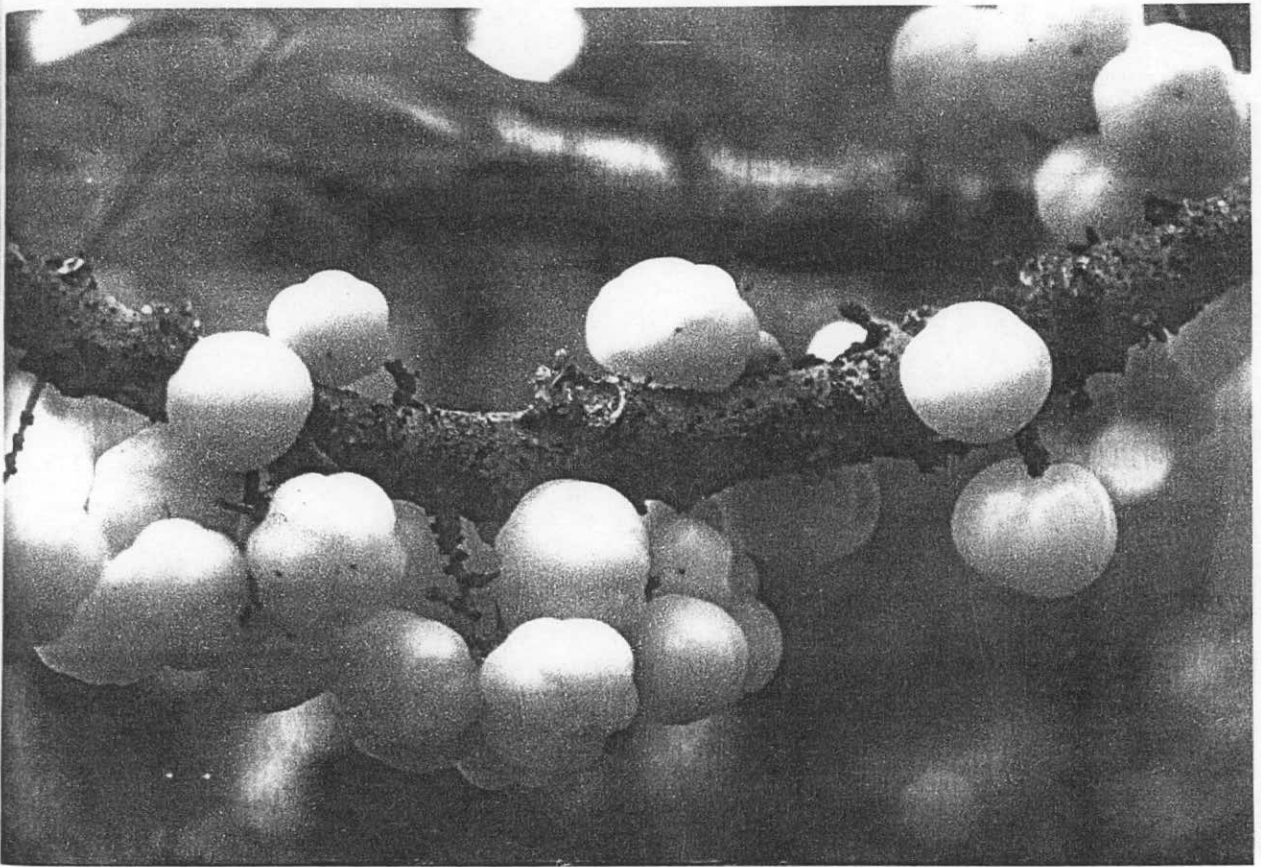
การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลทานเป็นผลไม้หรือนำมาทำเป็นอาหาร คนพื้นเมืองนิยม
นำส่วนใบอ่อนหรือยอดมาประกอบอาหารโดยการยำ

- การขยายพันธุ์**
ตำแหน่งที่ปลูก
- ด้านสมุนไพรร ส่วนผลทานเป็นยาระบายอ่อน ๆ
ด้านมงคล คนพื้นเมืองมีความเชื่อว่าต้นมะม่วงเป็นพืชมหานิยม เมื่อปลูกไว้ภายในบริเวณบ้านจะให้เกิดความเป็นสิริมงคล มีแต่มิตรไมตรี โดยการบ่มเพาะเมล็ดในดินชุ่มน้ำ
ทิศตะวันตกหรือปลูกให้ไกลบ้าน ตำราพรหมชาติท่านให้ปลูกทิศใต้ป้องกันศัตรูรังควาน
- 89.**
- ชื่อพันธุ์พืช**
ลักษณะทั่วไป
- การใช้ประโยชน์**
- ด้านอาหาร ส่วนผลทานเป็นผลไม้ ส่วนยอดคนพื้นเมืองนิยมนำมาผัดแกงส้ม ลาบ น้ำพริก
ด้านสมุนไพร ส่วนรากนำมาต้มแก้หืดหอบ แก้ไอ ส่วนผลนำมาขับปัสสาวะ แต่มีข้อระวัง คือ น้ำยางเปลือกกล้างมีพิษ ถ้าทานเข้าไปอาจทำให้ปวดท้องอย่างรุนแรง ปวดศีรษะและง่วงซึม
ด้านมงคล คนพื้นเมืองเชื่อว่าหากปลูกหน้าบ้านจะเป็นมงคลกับบ้าน นอกจากนั้น ตามตำราพื้นเมืองโบราณกล่าวไว้ว่า รากของต้นมะยมที่หันไปทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นรากของต้นมะยมที่ตายทั้งยืน นำมาสร้างวัดอุ้มงคล ที่เรียกว่า “รัก-ยม”
เพาะเมล็ด หรือตอนกิ่ง
คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เพราะเชื่อว่าเป็นพืชมงคลทำให้คนรักคนชอบ
- 90.**
- ชื่อพันธุ์พืช**
ลักษณะทั่วไป
- การใช้ประโยชน์**
- บาลีไม้ (ยวน-เขิน), ลิ้นเตงกำ (ลือ), เพกา (กลาง)
เป็นพืชยืนต้นขนาดใหญ่ ใบรีค่อนข้างกลม ผลเป็นฝักยาว คล้ายฝักหางนกยูง มีรสขมจัด
ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนฝักมาต้มหรือเผาเพื่อรับประทานเป็นฝักจิ้มน้ำพริก หน่อไม้ย้า เป็นต้น คนไทเขินนิยมชูดเปลือกมาใส่ลาบเพื่อให้เกิดรสขม
ด้านสมุนไพร คนไทลื้อนิยมนำส่วนใบมาเป็นยารักษาโรคร้อนใน และส่วนเปลือกนำมาตากแห้งเป็นยาเป็นยาฝนรักษาโรคบาดทะยัก ส่วนเมล็ดนำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ไอ ขับเสมหะ
ด้านใช้สอย นิยมนำส่วนลำต้นมาเผาเพื่อให้ได้ถ่าน ใช้ทำเป็นดินขั้บดิน

ป่าน้อยแห้ง (พื้นเมือง), น้อยน้ำ (กลาง)

ป่ายม (พื้นเมือง), มะยม (กลาง)

ปาก้วยกำ (พื้นเมือง), ฝรั่ง (กลาง)

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการเพาะเมล็ดในที่ดอน

นิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทิศเหนือ หรือปลูกให้ห่างจากตัวบ้านเพราะเป็นไม้
ยืนต้นขนาดกลางกิ่งก้านอาจจะหักลงทับตัวบ้านได้

91.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บำหนุน (พื้นเมือง), ขนุน (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบหนาสีเขียวเข้ม ผลกลมรี มีปุ่มหนารอบ ๆ ผล
กลื่นหอม มี 2 ประเภท คือ ขนุนสีทอง และขนุนเปาะ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ผลอ่อนของขนุนเปาะนิยมมาประกอบอาหาร ผลสุกเป็นผลไม้
ด้านสมุนไพร คนไทยลือนิยมนำส่วนแกนของผลมาคั้นกับกระตูดหมูให้สตรี
หลังคลอดดื่มโดยเชื่อว่าจะทำให้สตรีหลังคลอดมีน้ำนมมาก

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมมาเป็นเครื่องสะทวง นอกจากนั้นยังเชื่อว่าปลูก
ไว้ในบ้านจะเป็นมงคลกับบ้าน ทำให้เกิดการอุทิศบุญสุนทาน นอกจากนั้น
ตามประเพณีพื้นเมืองและปฏิบัติสืบต่อกันมานาน คนพื้นเมืองนิยมแห่บำ
หนุน ในวันปากปี (วันที่ 16 เมษายน ของทุกปี) ในช่วงเทศกาล
สงกรานต์โดยเชื่อว่าจะเกิดความมงคลกับชีวิต

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำลำต้นมาแกะสลัก เช่น ชิง นอกจากนั้นคน
ไทยลือนิยมนำมาแกะเป็นพระพุทธรูป

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการเพาะเมล็ดเพาะในดินชุ่มน้ำ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ด้านหลังบ้านหรือทิศเหนือ ตามความเชื่อของคนพื้น
เมืองที่เชื่อว่าเป็นพืชที่จะทำให้เกื้อหนุนบุญเจือสร้างความสำเร็จในบ้านได้

92.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บำหลอด (พื้นเมือง), สลอดเถา (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง กิ่งก้านมีหนาม ใบมีสีหม่น ผลดิบสีหม่น ผลสุก
สีแดงองเหลือง มีรสเปรี้ยว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลสุกสามารถเป็นผลไม้ได้

ด้านสมุนไพร คนไทยลือนิยมนำส่วนใบมาคั้นคั้นน้ำเป็นยาแก้ท้องร่วง ไทยจีน
นิยมนำส่วนใบมาเป็นส่วนประกอบของยาหอม ส่วนไทยวนนิยมนำใบมาฉน
ไฟแล้วนำมาแช่เกลือ ให้วัว-ควายกินแก้ท้องร่วง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ตอนกิ่งหรือนำเมล็ดมาบ่มเพาะ

คนพื้นเมืองมักจะปลูกให้ไกลบ้าน ทั้งนี้เนื่องจากว่าหนามจะคำเด็กในบ้าน

93.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บำห้อย (พื้นเมือง), มะระขึ้นก (กลาง)

เป็นไม้เถาเลื้อยเกาะไม้อื่นที่อยู่ใกล้ เป็นดอกเดี่ยว ปลายเป็นหยัก รสขม
ใบสีเขียวอ่อน เรียวแหลม หยักเว้า รสชาขม เปลือกผลขรุขระ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำผลดิบมาต้มเป็นผักจิ้มน้ำพริก

การขยายพันธุ์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาต้มเพื่อเป็นยาแก้ร้อนใน ฟอกเลือด ยาระบาย ส่วนราก นิยมนำมาเป็นยารักษาโรคริดสีดวง ทวารหนัก

ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้เมล็ดหวานในดินที่ดอน

ปกติแล้วจะขึ้นเองตามธรรมชาติ หากจะนำมาปลูกก็จะปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้านให้เลื้อยไปตามรั้ว

94.

ชื่อพันธุ์พืช

บ่าโอ (พื้นเมือง), ส้มโอ (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง สูงประมาณ 8 เมตร ใบเดี่ยวรูปมนรี ขอบใบเป็นคลื่นเล็กน้อย ดอกเดี่ยวหรือออกเป็นช่อตามง่ามใบ กลีบดอก 4 กลีบ สีขาว ผลกลมโต เปลือกเป็นผลหุ้มมีต่อมน้ำมันมาก

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนผลสามารถทานเป็นผลไม้

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบนำมาตำพอกศีรษะแก้ปวดหัว ส่วนราก แก้ไอ แก้กษัย ปวดกระเพาะอาหาร ส่วนดอกนิยมนำมาเป็นยาขับเสมหะ

การขยายพันธุ์

ใช้เมล็ดหวานหรือตอนกิ่ง

ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ทางทิศเหนือของบ้านหรือปลูกไว้ริมบ่อน้ำ เพราะเป็นพืชที่ให้ร่มเงาดีมาก และกิ่งก้านก็แข็งแรงไม่หักง่าย

95.

ชื่อพันธุ์พืช

บ่าฮะ (พื้นเมือง), ถั่วแระผี (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 2-3 เมตร ใบเดี่ยว สาก ผลเป็นฝักเท่านิ้วก้อยมีขนผลดิบ รสฝาด ผลแก่จัดมีสีเหลืองอมน้ำตาล เมล็ดแข็ง ดอกสีชมพู

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทยวนนิยมนำส่วนใบมาบดขยี้ รักษาโรคผิวหนัง เช่น มะเร็งไขปลา งูสวัด เป็นต้น

การขยายพันธุ์

โดยการเพาะเมล็ดในดินชุ่มน้ำ

ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้านเพราะได้ใช้ประโยชน์น้อย

96.

ชื่อพันธุ์พืช

บุก (พื้นเมือง), กระบุก (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชล้มลุก ต้นอวบอ้วน มีต้นใต้ดินสีน้ำตาล ก้านใบยาว ใบด่าง เป็นดวงสีเขียว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองไทลื้อนิยมนำหัวบุกมาหนึ่งแล้วทำเป็นเส้นขนมจีน

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทยวนนิยมนำหัวบุกมาทำเป็นยาแก้โรคเรื้อน น้ำกัดเท้า โดยคั้นน้ำหยดใส่บริเวณที่เป็นน้ำกัดเท้า

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

แยกกอหรือหัวปลูกในดิน
นิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือปลูกไว้ในดินชุ่มน้ำ เพราะเป็นพืชที่ชอบดินชุ่มน้ำ

97.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ใบเงิน (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้พุ่ม ขนาดความสูง 1-2 เมตร ใบเดี่ยวออกเป็นคู่ตรงข้าม ใบรูปรี โคนใบเดี่ยว ปลายใบแหลม ขอบใบเป็นคลื่น ใบมักด่าง และมีสีเงิน ดอก ออกเป็นช่อตามปลายยอด ลักษณะเป็นหลอดสีม่วงแดง เมื่อดอกบานปลาย กลีบจะม้วนงอ

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำใบเงินมาประกอบพิธีในการสร้างบ้าน โดยจะ นำใบเงินใบทองพร้อมกับใบพุทราวางกันหลุมเสาแล้วจึงทำการยกเสา นอก จากนั้น ใบเงินยังเป็นส่วนหนึ่งของพิธีมงคลที่คนพื้นเมืองนิยมนำมารองที่ นอนสำหรับคู่บ่าวสาวที่แต่งงานใหม่

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

แยกกอปลูกในดินร่วนซุย
นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใดก็ได้เพราะเป็นพืชมงคล

98.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ใบทอง (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้พุ่ม ขนาดความสูงประมาณ 1-2 เมตร ใบเดี่ยวออกเป็นคู่ตรงข้าม ขอบใบเป็นคลื่น ใบมีสีเขียวปนแดงคล้ายสีตับเปิด แลบต่างในใบ เป็นสีแดง ระเรื่อ

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล นิยมนำส่วนใบมาประกอบพิธีกรรมในการสร้างบ้าน โดยใช้ร่วมกับ ใบเงินใบนากในการรองกันหลุมเสาเรือน

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาเป็นผักแกล้มน้ำพริก หรือแกล้ม ลาบ คนไทลื้อนิยมนำใบมาปรุงอาหาร เช่น ข้าวเงินหมา เป็นต้น

ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนใบมาห้ามเลือดจากเจียงปลาตำ ขยี้ทาปวดบวม ผิ ส่วนดอกนำมาชงน้ำชาดื่ม ช่วยขับประจำเดือน

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการปักชำ

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ริมรั้วหน้าบ้าน หรือริมบ่อน้ำเพราะมีความเชื่อใน การประกอบพิธีกรรมการร้างบ้าน

99.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ใบนาก(พื้นเมือง-กลาง)

มีลักษณะคล้ายใบเงินใบทอง ต่างกันตรงที่ใบมีสีเขียวปนแดง หรือสีทอง แต่ เป็นสีเขียวทั้งใบ ไม่มีด่างแลบในใบเป็นใบเงินใบทอง

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล ใช้ร่วมกับใบเงินและใบทองประกอบพิธีกรรมมงคลต่าง ๆ เช่น ประพรมน้ำมนต์รองเสาบ้าน

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านสมุนไพร ใช้ร่วมกับใบเงินใบทองเป็นยาแก้ร้อนใน ขับพิษไข้
โดยการปักชำ
นิยมปลูกไว้บริเวณหน้าบ้านหรือทิศใต้ โดยมีความเชื่อในการเพาะปลูกเช่น
เดียวกับใบเงินและใบทอง

100.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

บ้านเถื่อน (ไทยวน-ไทเซิน), ดอกรัก (ไทลื้อ-กลาง)
เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 2-3 เมตร กิ่งก้านเปราะหักง่าย ใบใหญ่ สีทึบมัน ใต้ใบ
มีลายขนดอกออกเป็นข้อสีขาว หรือสีม่วง ลักษณะดอกเป็น 4 แฉก มียางไม้
สีขาว

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล คนพื้นเมืองไทลื้อนิยมปลูกไว้หน้าบ้านเพื่อเป็นพืชมงคล เนื่องจาก
จากชื่อเป็นมงคลแต่คนพื้นเมืองไทยวนกล่าวว่า ไม่ควรปลูกไว้ภายในบ้าน
เพราะมัน "ขี้ด"

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งปลูก**

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนดอกมาประคิษฐ์ขันผูกมือ ขันหมาก
โดยการปักชำ ในดินชุ่มน้ำ
คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ทางทิศใต้บริเวณหน้าบ้านหรือริมรั้วหน้าบ้าน เพราะ
เป็นไม้ดอกสวยงามปลูกไว้เพื่อเป็นมหรานิยม

101.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ปัดเต๊ะ (พื้นเมือง), เสลดพังพอน (กลาง)
เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 1 เมตร ตามข้อ และโคนใบมีหนามสีน้ำตาล 2 คู่ ใบ
เดี่ยวออกเป็นคู่ตรงข้ามกัน เส้นใบแดง ออกเป็นข้อตามยอด มีใบประดับสี
น้ำตาลลอมแดง เมื่อดอกบานจะโผล่ฟันใบประดับออกมาครึ่งหนึ่ง กลีบดอก
ออกสีเหลืองอมส้ม โคนดอกเป็นหลอด ตอนปลายแยกเป็น 5 กลีบ ขนาด
ไม่เท่ากัน ผลเป็นฝัก

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนใบตำกับเหล้าคั้นเอาน้ำดื่มแก้พิษงู นอกจากนั้น
ยังใช้รักษาโรค งูสวัด (มะเร็งไขปลา, ไฟลามทุ่ง) ส่วนรากใช้ทาถอนพิษงู
ตะขาบ แมงป่องและสัตว์มีพิษอื่น ๆ คนพื้นเมืองนิยมนำลำต้นหรือกิ่งมาฝน
กับน้ำผสมเม็ดข้าวเจ้ารักษาโรคฝีในท้อง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการเพาะเมล็ด หรือปักชำ
คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้บริเวณริมรั้วหลังบ้าน หรือให้ห่างจากตัวบ้านมากที่
สุดเพราะเป็นพืชที่มีหนามมาก หากโดนตำจะเจ็บปวด เนื่องจากหากอหิยา
ตามชื่อของพืช คือ "ปัด" หมายถึงพิษ คำว่า "เต๊ะ" หมายถึง โคนตำแล้วจะ
อันตรายเพราะพิษของพืช

102.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

บีตปีวขาว (พื้นเมือง), เจตมูลเพลิงขาว (กลาง)

ลำต้นเล็กคล้ายใบมะลิ แต่โตกว่า ดอกออกเป็นช่อสีขาวเล็ก
ด้านสมุนไพร นิยมมาใช้ประโยชน์ควบคู่กับเจตมูลเพลิงแดง รักษาโรคต่าง ๆ ส่วนใบเป็นยาแก้ลม ขับเสมหะ ส่วนดอกแก้พยาธิอันเกิดที่ตา ส่วนลำต้นเป็นยาขับเลือด ส่วนรากยังเป็นยาเจริญอาหารด้วย
ด้านใช้สอย นิยมนำส่วนรากมาเป็นส่วนผสมของแป้งเหล้าสาโท(เหล้าเถื่อน) โดยการปอกชำแล้วนำต้นกล้าไปปลูกในดินที่น้ำท่วมไม่ถึง
นิยมปลูกทางทิศตะวันออกหรือทิศที่หันศรีษะนอน เพราะเป็นที่ตั้งของยุงข้าวและที่เก็บฟางดินจะอุดมสมบูรณ์

103.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

บีตปีวแดง (พื้นเมือง), เจตมูลเพลิงแดง (กลาง)

เป็นพืชที่ขึ้นเป็นพุ่มกอลักษณะคล้ายต้นเจตมูลเพลิงขาว แตกต่างกันที่เจตมูลเพลิงแดงจะมีกิ่งก้านและใบสีค่อนข้างเข้มกว่า ดอกออกเป็นช่อสีแดง
ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนดอกแดงมาต้มทานรักษาอาการกินอาหารแสลงลมพิษลมขึ้นสูงเบื่องสูงเป็นยาบำรุงไฟ บำรุงธาตุ นิยมนำส่วนรากมาตากแห้งแล้วนำมาบดเป็นผงรักษาโรคผิวหนังต่าง ๆ ส่วนรากเป็นยาขับเลือด
ด้านใช้สอย ส่วนรากเป็นส่วนประกอบของการทำแป้งเหล้าสาโท (เหล้าเถื่อน)
โดยการปักชำในดินร่วน
เนื่องจากเป็นพืชสมุนไพร คนพื้นเมืองจึงปลูกไว้ทางทิศตะวันออก เพราะว่าทางทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของ ยุงข้าว ที่เก็บฟาง ซึ่งมีส่วนทำให้ดินอุดมสมบูรณ์

104.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ปู (พืชพื้นเมือง), พลุ (กลาง)

ไม้เถามีรากงอกตรงข้อใช้สำหรับยัดเกาะ ใบเขียวตลอดปีรูปหัวใจ ใบขนาดยาวประมาณ 12 เซนติเมตร ดอกออกเป็นช่อเรียงกันบนก้าน ดอกขนาดเล็กสีขาวไม่มีก้านดอก
ด้านมงคล คนพื้นเมทองที่เป็นหมอพื้นบ้านหรือหมอชวาญ มักจะใช้ใบพลูประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วยอาการปวดต่าง ๆ โดยใช้ใบพลูเช็ดบริเวณที่ปวดพร้อมกับท่องคาถาไปด้วย ประมาณ 3-4 วัน อาการปวดก็จะหายไป นอกนั้นพลูยังใช้ในพิธีกรรมพื้นเมือง การสร้างบ้านในพิธีกรรมการขึ้นท้าวทั้ง 4 นอกจากนั้น ตามความเชื่อคนโบราณ เชื่อว่าเวลาเด็กเกิด (ตกฟาก) ให้เอาปู (พลู) ม้วนเหย้าหมุนลงในคอกผู้เป็นแม่ ถ้าอาเจียนราก็จะออก

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ค่านสมุนไพร นิยมนำส่วนใบมาเคี้ยวโดยจะสามารถกระตุ้นน้ำลายขับเสมหะ ขับเหงื่อ แก้ปวดท้อง แก้ลมพิษ และฆ่าพยาธิรักษาแผลซ้ำบวมเลือดกำเดา

ค่านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำใบพลูมาเคี้ยวกับหมากเพื่อให้ฟันแข็งแรงโดยการแยก หรือบีกา

เป็นพืชที่ต้องปลูกติดกับต้นไม้ใหญ่ เพื่อเลื้อยขึ้น

105.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ปูเลย (พื้นเมือง), ไพล (กลาง)

มีลักษณะคล้ายว่านหรือขิง หัวมีสีเหลืองอมเขียว ใบเรียวยาวคล้ายขิง

ค่านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาแกงส้มอาหารจำพวกยำ เช่น ยำหน่อไม้

ค่านสมุนไพร นิยมนำส่วนเหง้ามาหั่นตากแห้งพร้อมกับว่านน้ำคั้นให้สตรีดื่มรักษาอาการลมพิษแก้ท้องเดิน ลดอาการปวดประจำเดือน เหง้าดิบสามารถนำมาทาบริเวณปวดเฉพาะที่ได้ นอกจากนั้นยังนิยมนำรากปูเลย(ไพล) รากขางควาว (ว่านน้ำ) หัวจะโคนแห้งคากอ (ตะไคร้) ฝนใส่ข้าวเจ้า 7 เม็ด เป็นยาแก้กินผด

ค่านใช้สอย ส่วนเหง้าสามารถนำมาทาป้องกันยุงหรือแมลงได้

ค่านมงคล คนไทยและไทเขินนิยมทำส่วนเหง้าเป็นแหก ใ้ญาติพิศวงได้แยกหัวหรือเหง้าปลูกในดินร่วนซุย

ปลูกในสวนครัวหลังบ้าน หรือทิศเหนือ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

106.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

เป็ด้าตองแตก (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็กยอมใบโตเท่าฝ่ามือ ริมใบหยักห่าง ๆ บางใบแตกเป็นแฉกข้างเดียวบ้างสองข้างบ้าง ดอกออกเป็นกระจุก

ค่านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมส่วนยางมาเป็นยาสมานแผลมีคบาด

โดยการบีกาหรือคองกิ้ง

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทิศตะวันออกใกล้กับที่ขุมน้ำเช่น บ่อน้ำ

การใช้ประโยชน์
การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

107.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

เป็ด้าน้อย (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่ม ใบคอกหนาทึบ ใบเดี่ยว ริมใบจักตื้นๆ ดอกออกเป็นช่อ ดอกเพศผู้ออกดอกอยู่บนต้นเดียวกัน ผลรูปกลม มี 3 ผลเล็กๆ อยู่ร่วมกัน

ค่านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมารวมกับใบผีเสื้อน้อย ใบกล้วยดิบ ใบหมากปู้ แล้วนำมาคั้นให้สตรีหลังคลอดดื่มเพื่อป้องกันการเกิดลมพิษ ส่วนดอกนั้นทานเป็นยาขับพยาธิได้ ส่วนใบสามารถรักษามะเร็งครูดได้

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการปลูกร่วมกับการแยกกอปลูก หรือตอนกิ่ง
โดยปักดินแล้วทางทิศตะวันออก หรือสวนหลังบ้าน

108.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

เปล้าหลวง (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดกลาง ใบยาวเรียว คล้ายใบมะม่วงแต่แข็งกว่า ดอกออกเป็นช่อเล็ก ๆ

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำใบเปล้าน้อย เปล้าหลวง ใบมะขาม และเปลือกต้นมะกอกมาต้มเป็นยาสมุนไพรสำหรับ “แม่กำเคื่อน” (สตรีหลังคลอด)

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการตอนกิ่ง

เนื่องจากเป็นพืชที่เป็นพืชสมุนไพร คนพื้นเมืองจึงนิยมทิศตะวันออก และจะปลูกในที่ดอน เพราะไม่ชอบที่ชื้น

109.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ผักกาดจ้อน (พื้นเมือง)

เป็นพืชล้มลุก ลำต้นเป็นกาบใบซ้อนกัน ใบสีเขียว ขอบใบหยัก

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำมาประกอบอาหารโดยการแกง หรือนำมาเป็นผักแกล้มลาบ จิมน้ำพริก

การขยายพันธุ์พืช
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการเพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

110.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ผักขี้หนูต (พื้นเมือง)

เป็นพืชสวนครัว อายุสั้น ใบสีเขียวหม่น ส่วนผลออกตามลำต้น มีลักษณะเป็นช่อ ๆ

การใช้ประโยชน์
การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านอาหาร นิยมนำมาประกอบอาหารโดยการแกง หรือลวกจิ้มน้ำพริก

โดยการเพาะเมล็ด

ปกติจะปลูกในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน

111.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์
การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ผักแค (พื้นเมือง), ชะพลู (กลาง)

เป็นพืชล้มลุก สูงประมาณ 1 ฟุต มีกลิ่นหอม

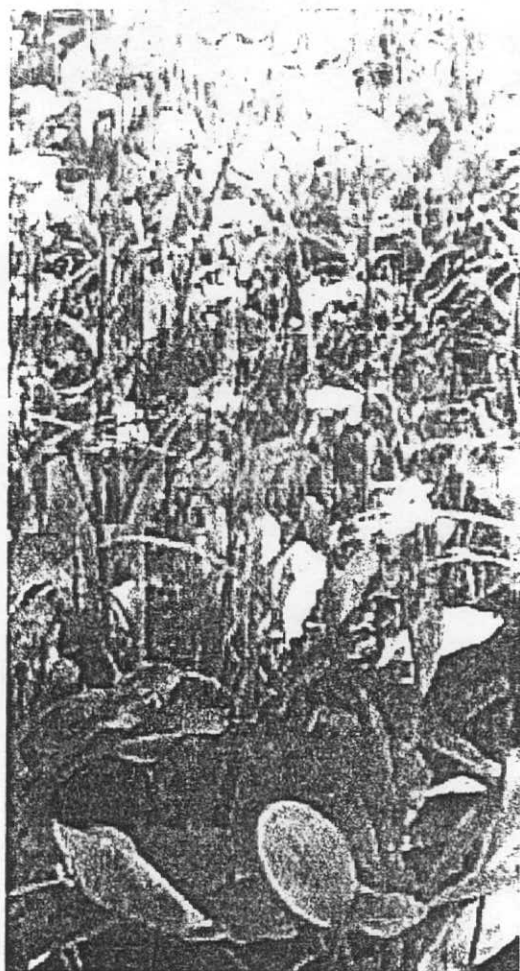
ด้านอาหาร ใช้ประกอบอาหารประเภทแกงแค หรือกินสด

ใช้การปักชำ ชอบดินร่วนซุยชุ่มน้ำ

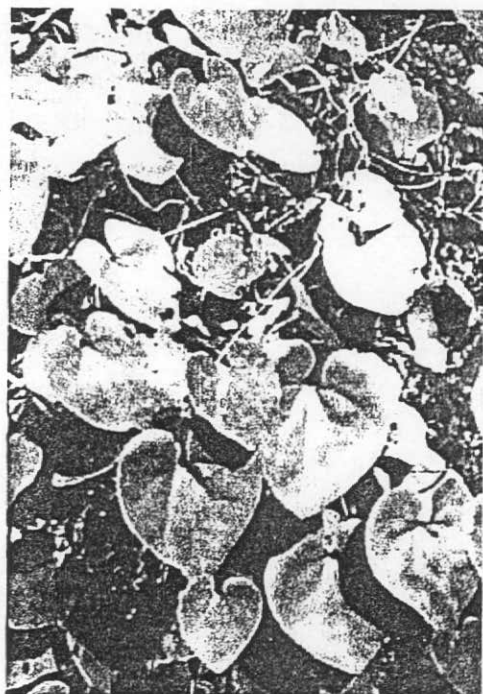
ปกติจะปลูกในสวนอี (สวนครัว)

ผักบุ้ง (พื้นเมือง,กลาง)

ผักกาดจ่อ (พื้นเมือง), ผักกาดจ้อน (กลาง)

เครือเขาหลง (พื้นเมือง,กลาง)

บัวแฉ่งขม (พื้นเมือง), มะแฉ่งขม (กลาง)

112.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ผักป้อมเปือ (พื้นเมือง) ผักชีฝรั่ง (กลาง)

เป็นพืชล้มลุก ใบเรียวยาวประมาณ 5 -6 นิ้ว ขอบใบหยัก

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมใช้ปรุงอาหารประเภท แกง ต้มยำ ใส่ลาบ เพื่อรสชาติของอาหาร ทำให้มีกลิ่นหอม และตัดกลิ่นคาว

ใช้ส่วนเหง้าที่มีรากปักชำในดินร่วนซุย

นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หรือหลังบ้าน

113.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ผักแคบ (พื้นเมือง) ตำลึง (กลาง)

เป็นไม้ล้มลุกลักษณะเป็นไม้เลื้อย ใบมี 3 แฉก ขอบใบเกลี้ยง มีดอกสีขาว ผลสีเขียวเวลาแก่จัดมีผลสีแดง

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมใช้ปรุงอาหารประเภทแกง ต้มจืด หรือลวกจิ้ม น้ำพริก

ตัดกิ่งชำ ขยายพันธุ์โดยเมล็ด ชอบดินร่วน

ชอบอาศัยต้นไม้อื่นๆ เพื่อเลื้อย หรือตามรั้วบ้าน

114.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งปลูก

ผักเชียง, เชียงดา (พื้นเมือง), ผักเชียง(กลาง)

เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 1 เมตร เลื้อยไปตามต้นไม้อื่น ใบรีปลายแหลม มีผลเป็นพวงคล้ายมะเขือพวง ผลสุกจะมีสีเหลือง

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนใบและยอดอ่อนมาประกอบอาหาร

ด้านสมุนไพร คนไทยจะนำส่วนรากมาตากแห้ง แล้วเผาครึ่งส่วน และนำทั้งด้านที่เผาและไม่เผามาฝนกับน้ำแก้ลมชัก

ด้านใช้สอย นิยมปลูกในบ้านเพื่อป้องกันงูเข้าบ้าน

ใช้เมล็ดเพาะในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน หรือปลูกไว้ใกล้บ่อน้ำ เพราะเป็นพืชที่ชอบดินชุ่มน้ำอุดมสมบูรณ์

115.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ผักคืด (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง ใบสีเขียวเข้มคล้ายใบผักเชียง

ด้านอาหาร นิยมนำมาประกอบอาหารโดยการแกงใส่ปลาแห้ง, ใส่แกงชะอม หรือแกงหัวปลี

ด้านสมุนไพร หมอเมืองมักจะนำส่วนมาเช็ดรักษาปวดกล้ามเนื้อ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ปักชำ หรือแยกกอปลูกในดินร่วนซุย
สวนครัวหลังบ้านหรือทางทิศเหนือ หรือริมบ่อน้ำเพราะเป็นพืชที่ต้องการ
ความชื้นสูง

116.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ผักบุ้ง (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพืชเนื้ออ่อน ลำต้นกลวง มีข้อปล้อง สีเขียว ชอบขึ้นที่แฉะ ใบสีเขียว
รูปสามเหลี่ยม แผลมคล้ายใบหอก ยาว 2-3 นิ้ว ดอกเป็นรูปประพังสี
ขาว ม่วง

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ทุกส่วนของลำต้นนิยมนำมาประกอบอาหาร

ด้านสมุนไพร เป็นยาระบายรักษาโรคประสาทเสื่อม สวนดอกช่วยรักษา
กลากเกลื้อน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

เพาะเมล็ดหว่านในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ในแปลงสวนครัวหลังบ้าน

117.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ผักบั้ง (พื้นเมือง), ผักปลั่ง (กลาง)

เป็นไม้เลื้อย เถาขาว อวบน้ำ ไม่มีขน ใบเดี่ยว คล้ายรูปหัวใจ ปลายแหลม
โคใบเว้า สีเขียวเป็นมัน ขยี้ดูเป็นเมือกเหนียว ดอกเป็นช่ออยู่ตามง่ามใบ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนใบและส่วนยอดมาประกอบอาหารโดยการแกง

ด้านสมุนไพร ทั้งลำต้นเป็นยาแก้ท้องผูก เป็นยาระบาย สามารถนำมาตำ
พอกแผลสด แก้โรคกลากเกลื้อน ส่วนรากเป็นยาขับปัสสาวะ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการเพาะเมล็ดในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมบ่อน้ำทิศเหนือ เพราะเป็นพืชที่ชอบขึ้นในที่ชื้น และโดยปกติ
บริเวณหลังบ้านเป็นที่ตั้งของคอกวัวคอกควาย ธาตุอาหารจึงอุดมสมบูรณ์

118.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ผักแปม (พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่มความสูงประมาณ 1 เมตร ใบเรียวยาวขอบใบหยัก ลำต้นและกิ่งก้าน
มีหนามอ่อน ๆ ใบมีรสมขมเล็กน้อย

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบหรือยอดอ่อนมาเป็นผักแกงส้มลาบ
และนิยมนำมาใส่แกงอ่อม แกงเนื้อ เพื่อให้เกิดรสขมอ่อน ๆ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการปักชำในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมบ่อน้ำหรือดินชุ่มน้ำ เพราะเป็นพืชที่ชอบขึ้นในที่ชื้น

119.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ผักเผ็ดหัวแหวน (พื้นเมือง), ผักคราด (กลาง)

เป็นพืชคลุมดิน มีดอกเป็นก้าน ดอกสีเหลือง

ด้านอาหาร นิยมนำไปหรือดอกใส่อาหารจำพวก แกงแค แกงหอย แกง
เห็ดลม หรือต้มจืดน้ำพริก

ด้านสมุนไพร คนไทยลือนิยมนำรากมาประกอบเป็นยาลดความดัน

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมต้มเป็นส่วนประกอบทำแกงเห็ด

โดยการแยกกอปลูก

ตามปกติจะขึ้นเองตามธรรมชาติ หากจะปลูกก็จะปลูกในสวนครัวหลังบ้าน

120.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ผักไผ่ (กลาง-พื้นบ้าน)

เป็นพืชล้มลุก คลุมดิน ลำต้นเป็นก้านตรง ใบเรียวยาว มีกลิ่นหอม

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาเป็นเครื่องเคียงอาหารต่าง ๆ เช่น
ลาบ ยำไก่ เป็นต้น โดยเชื่อว่าดับกลิ่นคาวของเนื้อได้ และสามารถฆ่า
พยาธิได้

ด้านสมุนไพร คนไทยลือนิยมเด็ดใบผักกับเหล้าแล้วนำไปพอกบริเวณที่เป็น
ตัวจี๊ด

โดยการปักชำในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมบ่อน้ำหรือดินชุ่มน้ำ เพราะเป็นพืชที่ชอบที่ชื้น นอกจากนั้น
คนพื้นเมืองยังนิยมปลูกไว้ในภาชนะเก่า แล้วนำมาไว้บริเวณชานบ้าน หรือ
ริมบันไดบ้าน เพราะเป็นคนพื้นเมืองจะนิยมอาหารประเภทลาบดิบ ซึ่งจะ
ต้องใช้ผักไผ่ในการประกอบอาหารด้วย และเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการ
นำมาปรุงอาหาร

121.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ผักเสี้ยว (พื้นเมือง)

เป็นพืชยืนต้นขนาดเล็ก ใบลักษณะกลมคล้าย 2 ใบประกบกัน สีเขียวอ่อน

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนใบมาประกอบอาหารโดยการแกง นิยมแกงใส่
ปลาแห้ง กล่าวกันว่าต้องกินแกงผักเสี้ยวเดือน 5 จะอร่อยที่สุด

โดยการตอนกิ่ง

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

122.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ผักแส้ว (พื้นเมือง)

เป็นพืชเลื้อย ไม่มีมือ ลำต้นแข็ง ใบเกลี้ยงคล้ายผักหวาน ดอกสีขาว ปกติ
จะขึ้นในฤดูฝน

**การใช้ประโยชน์
การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนยอดแกง หรือต้มจิ้มน้ำพริก
โดยการปักชำหรือการเพาะเมล็ด
คนพื้นเมืองนิยมนำมาปลูกไว้ริมรั้วเพราะเป็นพืชที่ชอบเลื้อยขึ้นตามต้นไม้
หรือวัตถุต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้

123.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ผักหนอก (พื้นเมือง), บัวบก(กลาง)
เป็นพืชคลุมดิน เลื้อยไปตามดินที่ชุ่มน้ำ ใบเดี่ยวมนกลมคล้ายใบบัว ขอบ
ใบหยักก้านมีลักษณะเป็นเส้น

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาเป็นผักกับแกงส้มอาหารจำพวก
ลาบ หรือ น้ำพริก

การขยายพันธุ์

ด้านสมุนไพร นิยมนำทุกส่วนมาคั้นเอาน้ำดื่มแก้เจ็บคอ แต่จะมีรสเผ็ด
จึงมักนำมาต้มผสมน้ำและน้ำตาลเพื่อให้ดื่มง่ายขึ้น

ตำแหน่งที่ปลูก

ปกติแล้วจะขึ้นเองตามธรรมชาติ หากจะปลูกก็นิยมขุดเอาทั้งดินและต้น
ปลูกในบริเวณที่เย็น ชุ่มน้ำ
ริมบ่อน้ำ หรือที่ชุ่มน้ำแสงแดดส่องไม่ถึง แต่โดยทั่วไปนิยมปลูกในกะละมัง
หรือชาม ใกล้ฐานเรือนเพื่อง่ายต่อการเก็บ

124.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ผักทะเล (ยวน-เขิน), หละ (ลือ), ชะอม (กลาง)
เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก มีหนามแหลมรอบลำต้น กลิ่นเหม็นเขียว ใบสีเขียว
คล้ายใบกระถิน กลิ่นฉุน

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบ หรือยอดมาแกงใส่ปลาแห้ง หรือ
นำมาเป็นผักจิ้มน้ำพริก

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านสมุนไพร แก้อาการท้องเพื่อ ขับลมในกระเพาะ
ด้านใช้สอย คนไทลื้อแลไทเขินสมัยก่อนนิยมนำส่วนหนามมาบ่ง "ตุ้มลี"
หรือตุ้มใช้ทำพิษ
มักชำในดินชุ่มน้ำ
คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน หรือให้ไกลจากตัวบ้าน เพราะกลัว
หนามจะตำเด็ก

125.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์**

ผักหวานบ้าน(กลาง-พื้นเมือง)
เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบมนรี สีเขียวอ่อน สูงประมาณ 1-15 เมตร
ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาประกอบอาหารโดยการแกงใส่ปลา
แห้ง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากมาเป็นส่วนประกอบของตัวยารักษาลมผัดเคืองโดยการนำมาตากแห้ง แล้วนำมาฝนกับน้ำพร้อมกับรากของว่านน้ำและไหล

โดยการแยกกอปลูกในดินร่วนซุย

นิยมปลูกไว้ในสวนครัวหลังบ้าน หรือทิศเหนือ หรือปลูกไว้ในดินที่ชุ่มน้ำ เช่น ริมบ่อน้ำ

126.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ผักฮ้วนหมู (พื้นเมือง), จ้วนหมู, กระทุงหมาบ้า(กลาง)

เป็นพืชเลื้อยไปตามคันไม้อื่น ใบสีเขียวอ่อน ก้านใบสีหม่น ดอกออกเป็นช่อ สีเขียว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนใบหรือส่วนดอกมาประกอบอาหารโดยนำมาแกงใส่ปลาแห้ง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านสมุนไพร รากมีสารให้รสขมทำให้อาเจียน ขับพิษร้อน ถอนพิษไข้ ช่วยให้นอนหลับส่วนใบพอกบริเวณที่ถูกงูกัด ทาบริเวณที่ถูกน้ำร้อนลวก นอกจากนั้นยังเป็นส่วนประกอบในตำรับยารักษา มะเร็งครูด ยากินข้าวสำ

โดยการปักชำในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมคันไม้ใหญ่ หรือริมรั้ว เพราะไม่เลื้อยไปตามคันไม้อื่น และตามปกติแล้วคนพื้นเมืองจะใช้ประโยชน์จากส่วนดอกหรือใบอ่อนมาประกอบอาหาร การปลูกไว้กับคันไม้ใหญ่ก็เพราะต้องใช้บันไดไม่พาด แล้วปีนขึ้นไปเก็บ

127.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ผักเหือก (พื้นเมือง)

เป็นไม้ยืนต้น ลำต้นคล้ายเถาวัลย์พันกัน ใบอ่อนมีสีแดง ใบแก่มีสีเขียว มียางไม้

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนยอด หรือยอดอ่อน มาประกอบอาหารโดยการแกง และสามารถนำมาเป็นผักจิ้มน้ำพริก นอกจากนั้นยังนิยมนำกาบใบมาแช่น้ำเกลือออกรับประทานเป็นของว่าง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการตอนกิ่ง

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน เพราะเป็นต้นไม้ใหญ่และมียางไม้ กิ่งก้านอ่อนเปราะหักง่าย ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อเด็ก จึงต้องปลูกไว้ให้ห่างบ้าน

128.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ผีเสื้อน้อย (ยวน-เขิน), วันดี (ลื้อ)

เป็นไม้พุ่มขนาดกลางสูงประมาณ 1-15 เมตรมีกิ่งก้านมากใบแข็งเป็นรูปมนรี

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาปรุงเป็นยารักษาโรคเรื้อรัง ทวารหนัก ส่วนรากนิยมนำมาต้มให้สตรีอยู่เดือน (สตรีหลังคลอด) อาบ จะทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น

การขยายพันธุ์

โดยการปักชำในดินชุ่มน้ำ

ตำแหน่งที่ปลูก

คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออก เพราะเป็นพืชที่ใช้ประโยชน์เป็น พืชสมุนไพรโดยเฉพาะ และทิศตะวันออกก็เป็นทิศที่ตั้งอยู่ข้างและที่เก็บฟาง ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกต้นไม้เล็กน้อย

129.**ชื่อพันธุ์พืช****ฝาดึง (พื้นเมือง)****ลักษณะทั่วไป**

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นสูงประมาณ 2-3 เมตร ใบยาวเรียว อ่อน ดอกมีสีขาว

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล ตามประเพณีพื้นเมืองโบราณนิยมนำใบฝาดึงมาทำพิธีกรรมการเสี่ยงทาย ในการเลือกบริเวณที่จะสร้างบ้าน โดยจะนำใบฝาดึง 8 ใบ ใบที่หนึ่งห่อดิน ใบที่สองห่อเปลือกไม้ ใบที่สามห่อเปลือกข้าว ใบที่สี่ห่อถ่านไฟ ใบที่ห้าห่อหิน ใบที่หกห่อปึกไก่ ใบที่เจ็ดห่อดอกไม้ ใบที่แปดผมยุงแล้วข้าวตอกดอกไม้ไปบริเวณที่จะสร้างบ้านแล้วอธิฐานจิต หลังจากนั้นก็นับขึ้นมา 1 ห่อ ถ้าได้ดอกไม้ ข้าวเปลือก ห่อหิน ให้สร้างแล คีมาหากได้ถ่านไฟ ห่อปึกไก่ ห่อผมยุงและห่อเปลือกไม้ ไม่ควรสร้าง ไม่ดี

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาต้ม จิบ เพื่อบรรเทาอาการไอ เจ็บคอ

การขยายพันธุ์

โดยการตอนกิ่ง

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้เพราะเป็นพืชให้ดอกด้วย

130.**ชื่อพันธุ์พืช****ฝาง (กลาง-พื้นเมือง)****ลักษณะทั่วไป**

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลักษณะต้นคล้ายต้นส้มป่อย ใบย่อยเล็กคล้ายใบมะขาม สูงประมาณ 3-5 เมตร

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร ส่วนแกนลำต้นคนพื้นเมืองนิยมนำมาเป็นส่วนประกอบยารักษาโรคเกือบทุกชนิดไทเขินนิยมนำส่วนแกนมาต้มกับเม็ดฝ้าย รักษาอาการกล้ามเนื้อบอบช้ำ ช้ำใน เช่น คนตกต้นไม้

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำมาเป็นสีย้อมผ้าให้สีเหลือง นอกจากนั้นยังใช้แคะสีอาหารได้ด้วย

การขยายพันธุ์

โดยการใช้เมล็ดเพาะในดินร่วนซุย

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออก หรือปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน เพราะฝางเป็นไม้เนื้อแข็งการปลูกไว้ริมรั้วจะช่วยป้องกันการล้มได้

131.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

พริกเคียวไก่ (พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก สูงประมาณ 2-3 ฟุต ใบเดี่ยวกลมรี ปลายแหลม ดอกตรงง่ามใบ สีขาว ผลสุกสีขาว มีรสเผ็ดแต่เผ็ดกว่าพริกชี้หนู

ด้านอาหาร นิยมนำมาประกอบอาหารให้เกิดรสเผ็ด และนำมาโขลกทำน้ำพริกได้หลายอย่างด้านสมุนไพร สามารถนำส่วนผสมมารักษาโรคหิดได้ โดยนำพริกมาตากให้แห้งแล้วบดผงพริกแห้งผสมวาสลีนทาแก้อาการบวม พกฆ่าแก้งปวดหลังปวด

.เอว

โดยการใช้น้ำคั้นพริก

นิยมปลูกไว้ในสวนอีสวนครัวหลังบ้าน

132.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์พืช

ตำแหน่งที่ปลูก

พริกแค (พื้นเมือง), พริกชี้หนู (กลาง)

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก สูงประมาณ 45-75 เซนติเมตร ใบเดี่ยวกลมรี ปลายแหลม ดอกออกตรงง่ามใบ สีขาว 5 กลีบ ผลสุกสีแดง รสเผ็ด

ด้านอาหาร ส่วนผสมสามารถนำมาประกอบอาหารได้เพื่อให้เกิดรสเผ็ดด้านสมุนไพร ส่วนใบคนพื้นเมืองนำมาช้ยู่ทาบริเวณที่เป็นหิด กลากเคลื่อน นอกจากนั้นพริกยังรักษาอาการบวม คันและเจ็บปวด อันเนื่องมาจากการถูกแมลงสัตว์ กัดต่อย โดยนำพริกมาโขลกให้ละเอียดละลายในเหล้าหรือน้ำเล็กน้อย ทาบริเวณปวด จะบรรเทาอาการปวดลงได้ แต่ระวังอย่าใช้มากจนเกินไปจะทำให้ปวดแสบปวดร้อนมากเกินไปผิวหนังอาจไหม้ได้

โดยการหว่านเมล็ดในดินที่ดอน

นิยมปลูกไว้ในสวนอี สวนหลังบ้าน หรือทิศเหนือ และต้องปลูกในที่ดอน เพราะเป็นพืชที่ไม่ชอบน้ำมาก

133.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

พริกหนุ่ม (พื้นเมือง)

มีลักษณะคล้ายต้นพริกชี้หนู ผลดิบมีสีเขียว ผลใหญ่กว่าพริกชี้หนู มีกลิ่นเหม็นเขียว และเผ็ดน้อยกว่าพริกชี้หนู

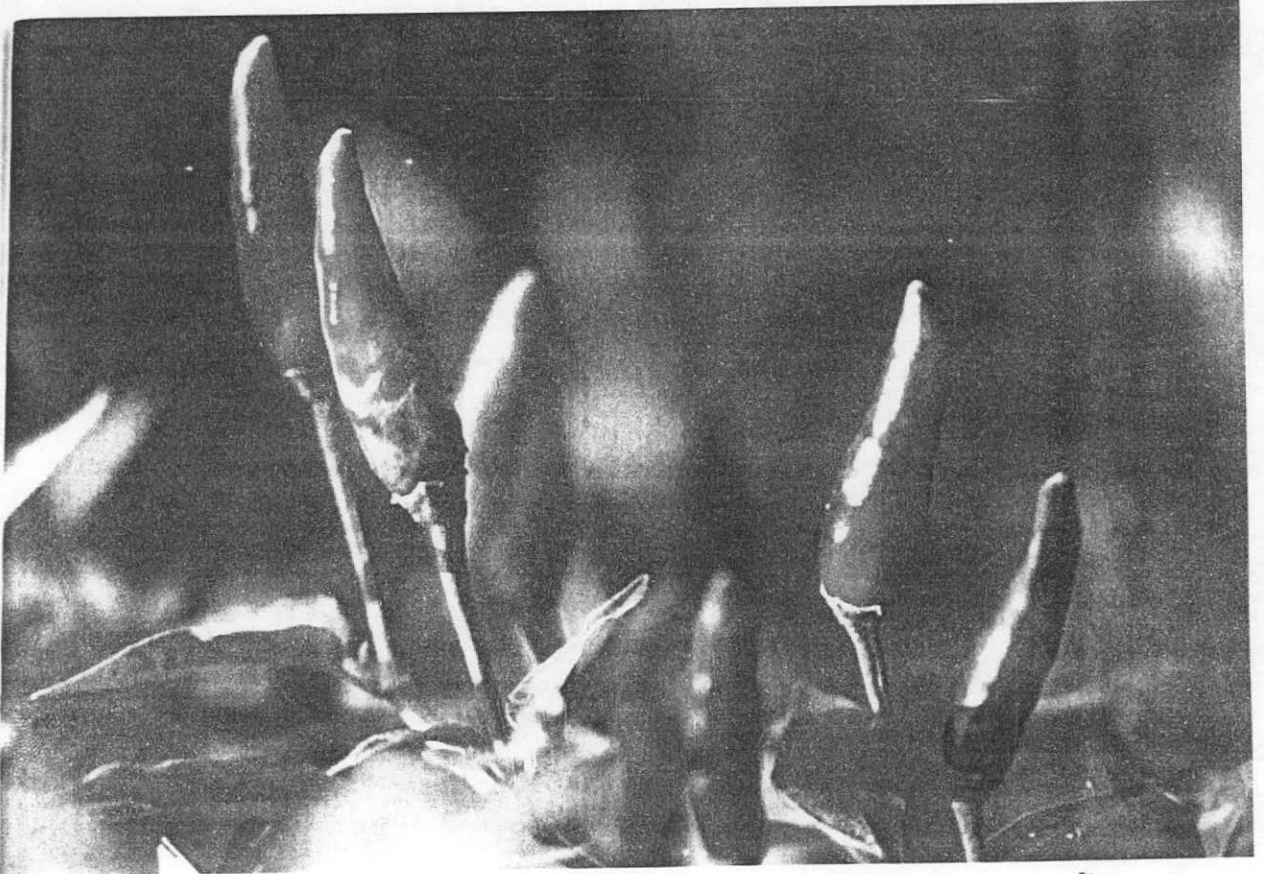
ด้านอาหาร นิยมนำพริกหนุ่มมาทำเป็น "น้ำพริกหนุ่ม" และประกอบอาหารให้เกิดรสเผ็ด นอกจากนั้นคนพื้นเมืองที่ชอบอาหารรสเผ็ดมักจะนำมา "จี่" หรือเผาพอประมาณกินพร้อมกับอาหารต่าง ๆ

โดยการใช้น้ำคั้นพริก

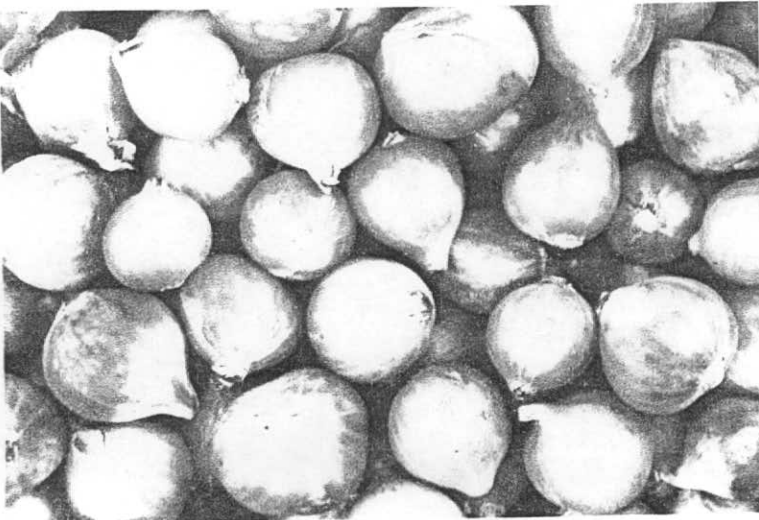
นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน

หอมขาว (พื้นเมือง), กระเทียม (กลาง)

พริกदै (พื้นเมือง), พริกชี้หนู (กลาง)

หอมแดง (พื้นเมือง, กลาง)

134.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ผักกั่ว (ยวน-จีน), พักเหลือง (ลื้อ), พักทอง (กลาง)

เป็นพืชล้มลุก มีมือ มีลักษณะคล้ายผักเขียวแต่มีลำต้นและกิ่งก้านใหญ่กว่า ส่วนผลมีลักษณะหยาบ ๆ ผล

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนยอดอ่อนมาประกอบอาหาร และส่วนผลก็สามารถนำมาแกงได้ นอกจากนั้นยังเป็นผักจิ้มน้ำพริกได้ ส่วนเมล็ดนำมาตากแห้ง แล้วคั่วทานเป็นของว่างได้ด้านสมุนไพร ไทจีนและไทลื้อนิยมนำส่วนใบมาตำแล้วพอกศีรษะเด็กที่เป็นไขหวัดร้อนด้านใช้สอย ไทลื้อนิยมปลูกคลุมหญ้าซึ่งบริเวณที่ปลูกจะไม่มีหญ้าขึ้นด้านมงคล เป็นพืชที่มีชื่อเป็นมงคล คนพื้นเมืองจึงนิยมนำมาเป็นอาหารบูชาพระ นอกจากนั้นตามพิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ จะต้องนำผักกั่วขึ้นก่อนเข้าบ้านเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และยังเป็นส่วนหนึ่งของเครื่อง สะตวง หรือแกงหวาน

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการใช้เมล็ดหว่านในที่ดอน

นิยมปลูกในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

135.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ผักหม่น (พื้นเมือง), พักเขียว (กลาง)

เป็นพืชล้มลุก เลื้อยไปตามต้นไม้ เป็นพืชที่มีมือเลื้อย ใบใหญ่ มีโครชนตามลำต้นผล และใต้ใบ ผลใหญ่ ยาวประมาณ 1 ฟุต

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนผลมาประกอบอาหารโดยการแกง หรือต้มเป็นผักจิ้มน้ำพริก คนพื้นเมืองไม่นิยมนำมาแกงในงานศพเนื่องจากในอดีตคนพื้นเมืองจะเอาผลผักเขียวใส่ลงในโลงศพเพื่อให้ได้ดูคลลินศพด้านสมุนไพร ชาวไทจีนนิยมนำส่วนแกนหรือใจผลมาเป็นส่วนประกอบยาแก้ไข้ และนำใจผลมาตากแห้งแล้วนำมาฝนรักษาแผลที่เกิดจากไฟไหม้ด้านใช้สอย คนไทลื้อนิยมใช้ขั้วที่ตกมันกินเพื่อให้ขั้วหายเป็นปกติด้านมงคล ในเดือน 5 เป็งปู้ด วันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนผลไม้มาเก็บไว้บนเรือน โดยเชื่อว่าจะทำให้รักษาข้าวของ ทำให้บ้านมีแต่ความชุ่มเย็น

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการหว่านเมล็ดแห้งลงในที่ดอน

นิยมปลูกในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน หรือทิศเหนือ

136.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

มะลิ (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง ใบกลมมนป้อม สีเขียวแก่เป็นมัน ขอบเรียวยาว 2-3 เซนติเมตร ดอกซ้อนและไม้ซ้อนกลิ่นหอม ดอกที่ซ้อนเรียกว่า มะลิลา

การใช้ประโยชน์

ด้านใช้สอย นิยมปลูกไว้ภายในบริเวณบ้านเป็นไม้ดอกไม้ประดับ

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำดอกสดมาตำและผสมน้ำกิน แก้บิด แก้ปวดท้อง ใบแก้โรคผิวหนัง พอกแก้พิษไข้ โรคผิวหนังเรื้อรัง ส่วนรากต้มกับน้ำรักษาโรคเลือดออกตามไรฟัน แก้หอบหืด หลอดลมอักเสบ

การขยายพันธุ์

โดยการตอนกิ่งหรือปักชำ

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้หน้าบ้านหรือทิศใต้ เพราะเป็นพืชให้ดอกและบางพันธุ์ก็ให้กลิ่นหอมจึงนิยมปลูกไว้หน้าบ้าน

137.**ชื่อพันธุ์พืช**

เมี่ยง (พื้นเมือง), ชา (กลาง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบออกสลับกัน ใบมีลักษณะหนา เหนียว ดอกมีขนาดใหญ่ สีขาว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำมาหมักเป็น "เมี่ยง" ซึ่งจะมีรสเผ็ดอมเปรี้ยว อ่อน ๆ แล้วนำมาเคี้ยวกับเกลือ หลังรับประทานอาหาร เพื่อให้หายอาการจุก ช่วยให้อาหารย่อย

ด้านสมุนไพร นิยมนำไปชา มาชงรับประทานเป็นยาขับปัสสาวะได้ กากที่เหลือจากการชงสามารถนำมาพอกแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกได้ และนำไปแกว่ง ใส่โรงศพเพื่อดับกลิ่น

การขยายพันธุ์

โดยวิธีการตอนกิ่ง

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้หลังบ้านหรือทิศเหนือ ซึ่งหากจะปลูกไว้เพื่อเก็บทำเมี่ยงก็ต้องปลูกไว้หลายต้น และเปลี่ยนเนื้อที่

138.**ชื่อพันธุ์พืช**

ไม้ข้าวหลาม (พื้นเมือง)

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชตระกูลหญ้าไม้ ลักษณะปล้องยาว และผิวเรียบ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนปล้องที่ยาวพอเหมาะ มาทำเป็นข้าวหลาม โดยการนำข้าวเหนียวที่แช่แล้วใส่ในปล้องของไม้ข้าวหลาม แล้วนำไปเผาจนข้าวสุกแล้วก็ทานได้

ด้านมงคล ในเดือน 4 เป็ง คนพื้นเมืองจะมีพิธีทานข้าวใหม่ คนพื้นเมืองนิยมนำข้าวหลามมาถวายทานพระพุทธรูป

ด้านใช้สอย นิยมนำมาจักเป็นดอกไฟคา

การขยายพันธุ์

โดยการแยกออกในที่ดอน

ตำแหน่งที่ปลูก

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน หรือทิศเหนือ

139.**ชื่อพันธุ์พืช**

ไม้ขางคำ, ไม้ขาง (พื้นบ้าน)

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้ไม่ขนาดกลาง ลำต้นสีเหลือง ใบสีเขียวจัด ปล้องใหญ่

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนทั้งอกตามคินมาประกอบอาหาร เช่น แกงหน่อไม้ เป็นต้น นอกจากนั้นคนพื้นเมืองนิยมนำหน่อไม้มาทำ "หน่อโอ" แปลว่าหน่อเหมีน" โดยการนำหน่อเป็นทางสด ๆ เมื่อหักหน่อแล้วก็นำไปแช่ในน้ำโคลน บางคนก็แช่ไว้ในน้ำปลักควายไว้ 3 คืน หน่อจะเริ่มเน่าส่งกลิ่นเหมีน ถ้าแช่ 4 คืน จะเน่าและเหมีนมากจากนั้นก็นำไปแกะเปลือกทั้งล้างน้ำให้สะอาด จากนั้นก็นำไปต้มจนสุก

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำมาสับฟก โดยการนำลำต้น มาสับให้คลี่ออก และปล้องออกแล้วนำมาทิ้งพื้นหรือฝาผนังบ้านได้

ด้านมงคล คนไทยลื้อเชื่อว่าหากปลูกไว้ในบ้านจะเป็นมงคล

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอปลูก

หลังบ้านทางทิศเหนือ คนไทยวนไม่นิยมให้มีกอไม้ทุกชนิดในบริเวณบ้าน หากจะปลูกให้ปลูกนอกรั้ว

140.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ไม้ชางบอม (พื้นเมือง)

เป็นไม้ไผ่ขนาดใหญ่ ปล้องยาว ลำต้นมีสีเหลือง ใบเขียวจัด

ด้านใช้สอย นิยมนำมาสร้างบ้านโดยเฉพาะการนำมาทำไม้กลอน เป็นไม้ที่จะผูกค้ำคานให้ยึดติด โดยปกติการวางไม้กลอน จะวางให้ทางปลายขึ้นข้างบนอยู่เสมอ ส่วนปลายจะเจาะรูกลมจากด้านหนึ่งทะลุออกอีกด้าน

โดยการแยกหน่อ หรือกอ

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

141.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ไม้ชางหม่น (พื้นเมือง)

เป็นไม้ไผ่ขนาดใหญ่ ปล้องยาว ลำต้นมีสีเขียว มีคายขน

ด้านใช้สอย นิยมนำมาสร้างบ้าน โดยการนำมาทำซื่อ ซึ่งปกติจะใช้ไม้ที่แก่ตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป โดยจะเลือกไม้ที่ลำต้นตรง

โดยการแยกหน่อ หรือกอ

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

142.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ไม้บงกาย (พื้นเมือง)

เป็นพืชตระกูลหญ้าไผ่ ปล้องยาวประมาณ 1.5-2 ฟุต ไม้บงมี 2 ประเภท คือ บงคายนซึ่งเป็นไม้บงบ้านและไม้บงป่า

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำหน่อไม้บงคายนมารับประทานโดยการแกง นอกจากนั้นยังนิยมนำมาทำ "หน่อมัน" โดยการแกะเปลือกออกให้หมด สับให้ละเอียดแล้วคั้นเป็นทางไว้ คองไว้สักสองคืน โดยใส่เปลือกหอยลงไป

ด้วยสัก 2 กอบ จากนั้นก็นำมาต้มเคี่ยวให้นานๆ ใช้เป็นเครื่องจิ้มน้ำพริก โดยเฉพาะหน่อมนั้นบางคนก็เรียกว่า “หน่อหอย”

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมไม้บงกายมาจักเป็นตอกมัดต้นข้าวเพราะว่ามีความเหนียว ซึ่งหลังจากที่ได้ตอกแล้วต้องเอามาผึ่งแดด หรือย่างไฟก่อนซึ่งจะให้เกิดความเหนียวมากขึ้น

ด้านใช้สอย นิยมนำมาจักเป็นตอกไฟคา(มัดคา) และทำเป็นไม้คูก้านไฟคา โดยการแยกกอปลูกในที่ดอน นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้านหรือทิศเหนือ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

143.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ไม้บงเกลี้ยง (พื้นเมือง)

เป็นไม้ไม่ขนาดกลาง ปล้องยาว เนื้อไม้หนา ไม้คายขน

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมสร้างบ้านโดยนิยมนำมาทำ “เสาคั้ง” คือไม้ที่เสียบจากตรงกลางข้อขึ้นไปรับคอกเป็นส่วนสูงของหลังคาบ้าน ปกติจะใช้ขนาดกลาง

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกหน่อ หรือกอ
นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

144.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ไม้ป้อลูน (พื้นเมือง)

เป็นไม้ไม่ขนาดกลาง เนื้อเหนียว ปล้องยาว เนื้อไม้หนาไม่มีคายขน

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำหน่อที่โผล่ดินมาประกอบอาหารโดยการแกง

ด้านใช้สอย ไม้ป้อลูนเป็นไม้ที่ค่อนข้างเหนียวคนพื้นเมืองจึงนำมาจักตอกสานภาชนะต่าง ๆ เช่น สานช้องปลา สานข้าวหวด เป็นต้น โดยก่อนที่จะนำมาสานต้องนำตอกไม้ป้อลูนไปแช่น้ำก่อน เพื่อไม่ให้ตอกหักขณะที่สาน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกกอปลูกในที่ดอน
นิยมปลูกไว้หลังบ้าน หรือทิศเหนือ

145.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ไม้ยะ (พื้นเมือง)

เป็นไม้ตระกูลไผ่ชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายไม้ไผ่ป่า ลำต้นกิ่งก้านค่อนข้างตรง และมีความเหนียว

ด้านอาหาร สามารถนำเอาหน่อมาประกอบอาหารได้

ด้านใช้สอย ไม้ชนิดนี้คนพื้นเมืองนิยมมาเหลาเป็นคันธนูและทำหน้าไม้โดยเฉพาะ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกกอปลูกในที่ดอน
นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

146.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ไม้ไผ่ล่อ (พื้นเมือง)

เป็นไม้ตระกูลไผ่ที่มีขนาดเล็ก ลำต้นสีเขียวขนาดเล็กกว่าใบงอก มักขึ้นตามบนเขา

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำมาเผาให้สุกแล้วนำมาแกง รสชาติจะอร่อยมาก บางแห่งเรียกว่า “หน่อไม้หวาน” นอกจากนั้นยังสามารถนำมาทำ “หน่อส้ม” ด้วย โดยสามารถทำได้ทั้งหน่อส้มคนเดียวและหน่อธรรมดา

ด้านมงคล คนไทลื้อนิยมนำส่วนราก หรือลำต้น

ด้านใช้สอย นิยมนำมาสร้างบ้านเรือนชั่วคราว หรือสร้างคอกหมูแทน

โดยการแยกกอปลูก

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

147.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ไม้สีสุก (พื้นเมือง)

เป็นไม้ไผ่ที่มีกิ่งก้านน้อยมาก ลำต้นสีเหลือง คล้ายไม้ซาง

ด้านมงคล คนพื้นเมืองบางแห่งนิยมปลูกไว้ในบริเวณบ้านเพราะเชื่อว่าเป็นมงคล เนื่องจากไปพ้องคำว่า “สุข”

ด้านใช้สอย นิยมนำมาสร้างบ้านโดยนำมาทำเสา เพราะไม้สีสุกฝังดินได้ทนกว่าไม้ไผ่ชนิดอื่น

โดยการแยกหน่อ หรือกอ

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

148.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ไม้หวดคำ (พื้นเมือง), ไม้รวกคำ (กลาง)

เป็นไม้ไผ่ชนิดหนึ่งที่มีขนาดเล็กกว่าไม้งอกเล็กน้อย มีกาบรอบลำต้นปล้องยาว

ด้านอาหาร ส่วนหน่อสามารถนำมาประกอบอาหารได้แต่ไม่อร่อย มักจะมีรสขื่นเล็กน้อย

ด้านใช้สอย นิยมนำมาเหลาคันเปิด และเครื่องเรือน

โดยการแยกปลูกในที่ดอน

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

149.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

ไม้หวดปี (พื้นเมือง)

เป็นไม้ไผ่ที่มีลำต้นเล็ก ปล้องสั้น มีกิ่งก้านน้อยมาก

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองไทเขินนิยมนำมาทำ “ปี” เพราะเป็นไม้ที่มีลำเล็กง่ายต่อการเจาะรู

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกหน่อหรือกอ
นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

150.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ไม้เหี้ย (พื้นเมือง)

เป็นไม้ตระกูลไผ่ที่มีลำปล้องยาว ผิวบาง น้ำหนักเบา มีคายรอบๆ ลำต้น
ด้านอาหาร หน่อไม้เหี้ยสามารถนำมาประกอบอาหารได้
ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำลำต้นมาทำทางบังไฟ หรือเรียกว่า “บอกไฟ” และทำฝาบ้าน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกกอปลูกในที่ดอน
นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน

151.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

รัก (พื้นเมือง), รักใหญ่ (กลาง)

เป็นยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ดอกเป็นช่อสีขาวใหญ่ และเป็นขนคล้ายช่อ
มะม่วง เมล็ดสีดำโตเท่านิ้วก้อย ส่วนรากใบมีพิษ ทำให้ปวดแสบปวดร้อน
ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำรากต้นรักมาทำวักตุ้มงกลที่เรียกว่า “รัก-ยม”
ด้านสมุนไพร ส่วนเมล็ดที่ขมฝาดเป็นยาย่อยอาหาร

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการเพาะเมล็ด ปลูกในดินชุ่มน้ำ
นิยมปลูกไว้หลังบ้าน หรือให้จากตัวบ้านมากที่สุดเพราะเป็นไม้ที่คนเป็นโรค
ภูมิแพ้อาจจะแพ้ภัย ทำให้คัน ปวดแสบปวดร้อน

152.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

ลมแล้ง (กลาง-ยวน-เขิน), โคน (ลื้อ)

เป็นไม้ยืนต้นที่ทนต่อความแห้งแล้งสูง มีดอกสีเหลืองสวยงาม โดยออกดอก
เป็นช่อ มีฝักยาวแต่ยาวและใหญ่กว่า

ด้านใช้สอย เนื่องจากว่าลมแล้งจะดอกสีสวยงาม จึงนิยมปลูกไว้เพื่อเป็นไม้
ประดับ

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนแก่นมาเป็นยาขับพยาธิไส้เดือน ส่วน
ใบอ่อนนิยมนำมาตำพอก หรือคั้นเอาน้ำมาทาแก้กลากเกลื้อน ทาถอนแคง
ปวดข้อ

ด้านมงคล ในฤดูช่วงเดือน มีนาคม-เมษายน ของทุกปีมักจะเกิดลมปีใหม่
ซึ่งค่อนข้างรุนแรง คนพื้นเมืองไทลื้อและไทเขินจึงมีความเชื่อในการป้องกันภัยจากลมปีใหม่ โดยการนำส่วนฝักแก่ของลมแล้งที่ตากแห้งแล้ว มามัด
ไว้ 4 ทิศ ของบริเวณบ้าน เชื่อว่าจะสามารถป้องกันอันตรายได้

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ใช้วิธีการตอนกิ่งปลูกในที่สูง

คนไทเขิน และไทลื้อนิยมปลูกไว้หน้าบ้าน แต่คนไทยวนมีความเชื่อว่าไม้ปลูกไว้หน้าบ้านจะไม่เป็นมงคลจะช่วยให้บังฝนบังลมหรือจะเกิดการทะเลาะวิวาทภายในบ้านบ่อย ๆ ตามตำราพรหมชาติ ท่านได้กล่าวไว้ว่า ให้ปลูกต้นลมแล้งไว้ทางทิศเหนือหรือทิศตะวันตกเฉียงใต้เพื่อเป็นการป้องกันสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ

153.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์**

ลับมีนน้อย (พื้นเมือง), ชมเห็ดไทย (กลาง)

เป็นไม้พุ่มเตี้ย ลำต้นมีหนาม ปลายใบมน ส่วนผลเป็นฝักแกมมีสีด้า

ด้านสมุนไพร ในตำรับยา คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนราก หรือส่วนใบมาเป็นส่วนประกอบของยาถ่าย ส่วนฝักและรากเป็นยาขับปัสสาวะ เจริญอาหาร นอกจากนั้นคนโบราณยังถือว่าต้นลับมีนน้อยเป็นตัวยาในตำรับยารักษาโรคต่าง

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการเพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้หลังบ้าน หรือทิศเหนือ เพราะลักษณะทางกายภาพของลำต้นที่กิ่งก้านยาวแผ่ร่าย จึงต้องปลูกไว้ให้ห่างจากตัวบ้าน

154.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์**

ลับมีนหลวง (ยวน-เขิน), ต้นช้ชาก (ลื้อ), ชุมเห็ดเทศ (กลาง)

เป็นไม้พุ่มสูงลำต้นมีหนามส่วนใบมีลักษณะมนกลม ฝักดิบสีเขียวฝักแก่สีด้า

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาขยี้ หรือโขลกให้ละเอียดแล้วนำไปถูบริเวณที่เป็นกลากเกลื้อน หรือนำใบมาบึงให้กรอบแล้วนำไปต้มดื่มแล้วรักษาอาการปวดหลัง ปวดเอว และรักษาโรคกระเพาะ

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการแยกกอปลูก

นิยมปลูกไว้ด้านหลังบ้าน หรือทิศเหนือ หรือปลูกให้ห่างจากตัวบ้าน เนื่องจากเป็นพืชที่มีกิ่งก้านยาวจะเปลืองพื้นที่มาก

155.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์**

ล้านผีปาย (พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่มสูง เนื้อไม้แข็ง ใบเขียว ลำต้นมีหนามคล้ายหนามต้นมะกรูด

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนำกิ่งก้านมาใช้พรหมน้ำมันค์ หรือมีไว้ได้ผี ดังชื่อที่เรียกกันว่า "ล้านผีปาย" คำว่าปายก็คือ "พายุแพ้"

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

โดยการตอนกิ่ง

หลังบ้าน เนื่องจากมีหนามจึงไม่นิยมปลูกใกล้บ้าน

156.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ลำไย (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ผิวเปลือกไม้เรียบ ส่วนใบเรียวยาวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อ สีขาว ผลออกเป็นพวง สีน้ำตาล มีรสหวาน เม็ดในสีดำ

ด้านอาหาร นิยมรับประทานเป็นผลไม้ด้านใช้สอย นิยมปลูกไว้ร่มเงาและตัดกิ่งก้านทำฟืน

โดยการเพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้ทิศตะวันตกหรือให้ห่างตัวบ้าน เพราะเป็นไม้ยืนต้น กิ่งก้านอาจหักล้มทับบ้านได้

157.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

เล็บครุฑ (พื้นเมือง)

เป็นไม้พุ่ม สูงประมาณ 1-1.5 เมตร ใบเขียวอ่อน ขอบใบหยัก เล็บครุฑน้อยใบสีเขียวอ่อน แข็ง ใบย่อย

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนยอดมาเป็นผักแกงส้มอาหาร จำพวกลาบเนื้อด้านสมุนไพร นิยมนำมาเป็นยาสม รักษาเมื่งเริงครูด และเป็นยาขมหัวเด็ก แก้ไข้

โดยการปักชำในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมบ่อน้ำ เพราะเป็นพืชที่ชอบดินชุ่มน้ำ และง่ายต่อการรักษา ดูแล นอกจากนั้นยังสะดวกต่อการเก็บมาใช้ประโยชน์ได้

158.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

ว่านไฟ (พื้นเมือง), ว่านหางจระเข้ (กลาง)

ต้นออกเป็นพุ่ม อวบน้ำ ยาว โคนใบใหญ่ ปลายแหลม ขอบหยักเป็นหนามแหลม ภายในมีวุ้นใส ๆ มีสีเขียวอ่อน

ด้านสมุนไพร น้ำจากใบผสมสารส้มรับประทานแก้โรคหนองใน เป็นยาระบาย ยาถ่าย รักษาแผล ไฟไหม้ การอักเสบของผิวหนัง รักษาฝีารอยคางคางบนใบหน้า ผานผสมปูนแดงปิดขมับแก้ปวดศีรษะ ทำให้เย็นลดพิษ รากและเหง้านำไปต้มแก้หนองในด้านใช้สอย ปลูกไว้เป็นไม้ประดับภายในบ้าน

โดยการแยกลำต้นปลูก ในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกภายในภาชนะเก่า แล้วนำมาวางไว้ชานบ้านเพื่อสะดวกต่อการใช้ประโยชน์

159.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

สบ้านงา (พื้นเมือง), กระดังงา (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ใบโตเขียวคล้ายใบกระท่อม หรือใบเล็บมือนาง ดอกออกเป็นกลีบ ๆ ยาวและอ่อน เกสรกลางแบบสี่เหลี่ยม ๆ กลิ่นหอม

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนใบและเนื้อไม้ต้มกินเป็นยาขับปัสสาวะ ดอกเป็นยาหอมแก้ลมวิงเวียน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านใช้สอย นิยมปลูกไว้เป็นไม้ประดับเพราะกลิ่นดอกหอม

โดยการตอนกิ่ง

นิยมปลูกไว้หน้าบ้าน หรือทิศใต้ เพราะเป็นพืชที่ให้ดอกมีกลิ่นหอม

160.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ส้มกุ้ง (พื้นเมือง), กระเจี๊ยบแดง (กลาง)

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก เป็นพืชปีเดียวลำต้นสูงประมาณ 1-2 เมตร ลำต้นกิ่งก้านสีม่วงแดง ขอบใบเว้าลึกมี 3 หยักหรือเรียบตัวเป็นใบรูปรีแหลมสำหรับก้านใบจะยาวประมาณ 5 เซนติเมตร ดอกสีชมพู ตรงกลางจะมีสีเข้มกว่าส่วนนอก ดอกจะออกบริเวณง่าม ใบปลายแหลมยาวประมาณ 2-5 เซนติเมตร หุ้มด้วยกลีบเลี้ยง

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมปลูกเพื่อนำผลมาปรุงเป็นเครื่องปรุงอาหาร เนื่องจากส่วนผลที่มีลักษณะหุ้มด้วยกลีบเลี้ยงจะมีรสเปรี้ยวอ่อน ๆ เช่น แกงบัวลอย

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านสมุนไพร กระเจี๊ยบเป็นสมุนไพรด้วย โดยคนพื้นเมืองนิยมนำส่วนกลีบมาตากแดดให้แห้ง แล้วนำมาชงกินผสมน้ำตาลเป็นยาระบาย ขับปัสสาวะ บำรุงธาตุ

โดยการใช้เมล็ดหว่านในดินร่วนซุยและดินอุ้มน้ำ

นิยมปลูกทางทิศเหนือของบริเวณบ้านหรือในสวนครัว

161.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ส้มป่อย (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นไม้เถาขึ้นดิน มีรสเปรี้ยวจัด ตามต้นและกิ่งก้านมีหนาม ดอกและฝักคล้ายกระถินเทศ

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบหรือยอดซึ่งมีส่วนเปรี้ยวมาใส่แกงปลา หรือใส่แกงส้มต่าง ๆ เพื่อให้เกิดรสเปรี้ยวอ่อน ๆ

ด้านสมุนไพร ส่วนใบยังเป็นยาขับเสมหะ ส่วนฝักนำมาบึงให้เหลือง ชงน้ำจิบแก้ไอ

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนฝักซึ่งเวลาแก่จะมีสีน้ำตาล เพื่อจะใช้ในพิธีจะเอาฝักส้มป่อยผิงไฟ พอให้สุกแล้วแช่น้ำไว้ น้ำจะออกเป็นสีเหลือง ๆ

ใช้พรหมศรีษะแก้เสนียดจัญไร เชื่อกันว่าแม้บุคคลที่ถือเวทมนต์คาถา หากไปลอดใต้สิ่งที่ทำให้มนต์เสื่อม เช่น ราวตากผ้าขึ้น ก็จะใช้ผ้าสัมป่อยลูบได้ตามตัวให้ความสัคคีสิทธิ์ ความขลังกับคืนมาเหมือนเดิม

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอ หรือปักชำที่น้ำท่วมไม่ถึง

ทิศตะวันออก หรือทางด้านที่หันศรีษะนอนเพราะตามความเชื่อที่ว่าพืชมงคลต้องปลูกไว้ทางทิศตะวันออก

162.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

สะเปาลม (พื้นเมือง), สมิ (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดย่อม ใบย่อยเล็ก ๆ คล้ายใบกระถิน ดอกสีเหลืองสองข้างกระพุ่มดอกประสีน้ำตาล ดอกรับประทานได้

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนเมืองนิยมนำส่วนใบมาต้มอาบเป็นยารักษาตุ่มพิษไข้ และแก้ลิ้นที่หนา

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการตอนกิ่ง

นิยมปลูกไว้หลังบ้าน หรือทางทิศตะวันออก เพราะเป็นพืชไม้ที่ต้องการน้ำมาก หากปลูกไว้ในที่ชุ่มน้ำอาจจะตายได้

163.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

สะเลียม (พื้นเมือง), สะเคา (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้น มีเปลือกลำต้นสีน้ำตาลแตกเป็นร่องลึก ใบประกอบดอกเป็นคู่แบบขนนก ขอบใบหยักดอกออกเป็นช่อสีขาว มีรสขม

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนใบหรือส่วนดอกสามารถนำมาต้มหรือตากเป็นผักจิ้มน้ำพริก ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนเปลือกมาต้มทานแก้ไข้ แก้บิด ส่วนผลมีรสขมเป็นยาระบายอ่อน ๆ และช่วยขับพยาธิ ส่วนเปลือกสะเคามีรสขมกระตุ้นทำให้เจริญอาหาร แก้ไข้ และต้มชะล้างแผล

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนลำต้นมาเผาให้ไ้ดำถ่าน แล้วนำมาทำคินปิน และนอกจากนั้นยังนิยมนำส่วนลำต้นมาทำเกวียน เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็ง

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยใช้วิธีการตอนกิ่ง

นิยมปลูกทางทิศตะวันตกของบ้าน เพราะเป็นไม้ยืนต้นที่ต้องปลูกให้ห่างจากตัวบ้านและตามตำราพรหมชาติได้กล่าวไว้ว่า ปลูกไว้ทางทิศตะวันตกเพื่อป้องกันเสนียดจัญไร ภัยร้ายต่าง ๆ

164.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

สะแล (พื้นเมือง)

เป็นพืชยืนต้นใบใหญ่ สีเขียวจัด กิ่งและใบมีขน ดอกจะออกเดือน 5 เดือน 6 สะแลมี 2 ประเภท คือ สะแลป้อมและสะแลยาว

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองไทยวนและไทเขินนิยมนำส่วนผลมาประกอบอาหาร โดยการแกง แกงได้ทั้งสะแลป้อมและสะแลยาว แต่คนไทลื้อไม่รู้จัก

โดยใช้วิธีการตอนกิ่ง

นิยมปลูกหลังบ้าน หรือริมรั้ว จะเปลี่ยนพื้นที่ในการปลูกมาก เพราะกิ่งก้าน สะแลมีมาก

165.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

สังกรณี (พื้นเมือง), หนุมานประสานกาย (กลาง)

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็กสูงประมาณ 6-8 ฟุต ใบหนาแข็งเป็นแฉกราว 7 แฉก คล้ายใบผักบุ้งรั้ว ใบเขียวระอุ่มตลอดปี

ด้านสมุนไพร นิยมนำมาเคี้ยว กลืนกินน้ำซึ่งจะมีรสขมแต่มีสรรพคุณในการรักษาอาการเจ็บคอ นอกจากนั้นนิยมใบรักษาโรคหืดหอบ หลอดลมอักเสบ แผลอากาศ แผลฝีหนอง โดยการใช้ใบสด ๆ ประมาณ 7-8 ใบ ต้มในน้ำครึ่งลิตร เคี้ยวให้ววดประมาณ 15-30 นาที ให้เหลือ 1 ใน 3 ของตอนแรก คั้นขณะอุ่น

โดยการปักชำในดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน หรือปลูกไว้ริมบ่อน้ำเพราะเป็นพืชต้องการน้ำมาก

166.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

सारपी (พื้นเมือง), สารภี (กลาง)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง หรือใหญ่ ใบกลมหนาและแข็ง มีดอกเป็นช่อสีขาว เกสรสีเหลือง มีผลสุกกกลมยาวคล้ายลูกมะกอกสีแสดรับประทานได้ ถ้ายังสุกจะมีรสขม

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนดอกมาคั้นเป็นน้ำอบน้ำหอม

ด้านสมุนไพร ส่วนดอกเป็นยาบำรุงกำลัง

โดยการตอนกิ่ง หรือเพาะเมล็ด

นิยมปลูกไว้หน้าหรือทิศตะวันตก เพราะเป็นพืชให้ดอกสวยงาม

167.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

สีเสียด (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นไม้ยืนต้น ใบเล็ก เป็นผ้อยคล้ายกระดิน หรือส้มป่อย มีฝักเล็กแบน ดอกสีขาว เป็นช่อกลม

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมใช้เปลือก หรือเนื้อไม้ เกลือกให้เป็นผ้อยคล้ายชื่อพื้น ไล่กะทะต้มเคี่ยวไปจนเหนียวเป็นยางสีน้ำตาลแก่จนคำเหนียว ปั้นเป็นก้อนทิ้งไว้ให้แห้ง แห้ง จึงนำมากินกับหมาก นอกจากนั้นยังนิยมนำมาย้อมผ้าด้วย

โดยการตอนกิ่ง

นิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันตกเพราะเป็นไม้ยืนต้นจึงปลูกไว้ให้ห่างจากตัวบ้าน

168.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์

ตำแหน่งที่ปลูก

หญ้าหนวดแมว (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพืชล้มลุกขนาดเล็ก สูงประมาณ 60 เซนติเมตร ลำต้น และกิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยวออกเป็นคู่ ตรงข้ามกัน ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อย ปลายใบเรียวแหลม ดอกออกเป็นช่อตรงปลายยอดกลีบดอกสีขาว หรือม่วงอ่อนดอกบานเป็นชั้นตามช่อดอกชั้นละประมาณ 6 ดอก รูปร่างคล้ายดอกโทรพา มีเกสรเพศผู้ ยาวคล้ายหนวดแมว

ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนใบคั้นรักษาโรคไต ขับปัสสาวะ รักษาผิวและหนองใน และยังช่วยบรรเทาอาการปวดตามข้อ

โดยการนำเมล็ดหว่านในดินร่วนซุย

นิยมปลูกไว้บริเวณที่ชุ่มน้ำ ริมบ่อน้ำหรือริมรั้วหลังบ้าน เพราะเป็นพืชที่ชอบดินชุ่มน้ำ

169.

ชื่อพันธุ์พืช

ลักษณะทั่วไป

การใช้ประโยชน์

หนาด(กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพืชเดี่ยวขนาดเล็ก ส่วนใบจะมีลักษณะเป็นขน ใบใหญ่ ต้นหนาดมี 2 ประเภท หนาดเงินจะมีดอกสีขาว หนาดคำจะมีดอกสีเหลือง

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบตำพอกบริเวณที่เป็นแผล หรือเลือดกำเดาออกเป็นยาห้ามเลือด คนไทลื้อนิยมนำส่วนใบ พร้อมกับใบหมากผู้ ใบมะเขือขื่นที่มีขี้ผึ้งติดอยู่ แล้วนำมาตากแห้งหลังจากนั้นนำมาชอยรักษาเลือดออกตามไรฟัน

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมปลูกไว้ในบ้านเชื่อว่าสามารถกันภูมิจนมาทำร้าย คนไทลื้อนิยมนำใบแห้งมาเผาไล่ผีกะ นอกจากนั้น ยังนิยมนำมารองพื้นอยู่เด็ก เพื่อป้องกันผีมาเล่นกับเด็ก

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกกอปลูกที่ค่อนข้าง
นิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออก เพราะตามความเชื่อของคนพื้นเมืองที่เชื่อว่า
ต้นหนาดต้นหนาดต้องปลูกไว้ทางทิศตะวันออกจะสามารถป้องกันกันจาก
ภูติผีปีศาจได้

170.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

หมาก (พื้นเมือง-กลาง)

ลำต้นตรงสูง คล้ายต้นมะพร้าว แต่เล็กกว่า ผลออกเป็นช่อ ผลดิบสีเขียว
ผลแก่สีเหลือง

การใช้ประโยชน์

ด้านมงคล คนพื้นเมืองนิยมนำผลหมากที่แก่มาผ่าเป็นกีบ ตากแห้ง ร้อย
เป็นพวง ใช้ประกอบพิธีกรรมมงคลทุกอย่าง รวมทั้งพิธีอาก่ออย่างคือ พลุ
ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองโบราณนิยมใช้ต้นหมากมาผ่าซีก เพื่อสร้างเป็นไม้
“กลอน” ในการสร้างบ้าน นอกจากนั้น ยังนิยม นำผลหมากที่เรียกว่า “คับ
หมาก” มาเกี่ยวกับใบพลู สีสียด ปูนแดง หรือปูนขาว เพื่อให้ฟันแข็งแรง
ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทเขินนิยมนำคับหมากเป็นยาเบื่อเห็บ โดย
การแช่ในเห็บให้คนที่จะตัดเห็บดื่ม

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการเพาะผลแก่โดยบ่มในดินชุ่มน้ำ
นิยมปลูกไว้ทางหลังบ้านหรือให้ไกลจากตัวบ้าน เพราะหากมีลมพัดแรงอาจ
จะทำต้นหมากสูงล้มทับบ้านได้ จึงต้องปลูกไว้ให้ไกลจากตัวบ้าน

171.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

หมากปู้หมากแม่ (พื้นเมือง), หมากผู้หมากเมีย (กลาง)

เป็นไม้พุ่มลำต้นตรง ขนาดสูง 1-3 เมตร มักไม่แตกกิ่งก้านสาขาใบออกที่
ส่วนบนของต้น ใบมีสีม่วงแดงหรือเขียวปนแดง หรือสีขาว

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมเอาส่วนผลมาเป็นเครื่องเทศปรุง
ด้านสมุนไพร นิยมนำส่วนนอก ราก มาบดห้ามเลือด แก้อาการบวม หรือ
ต้มดื่มแก้ประจำเดือนผิดปกติ ริดสีดวงทวารหนัก นอกจากนั้นยังนิยมนำ
มาต้มนำไปสตรี้หลังคลอดอาบ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านมงคล นิยมนำมาปักแจกันหิ้งพระแทนดอกไม้

โดยการปักดินชุ่มน้ำ

นิยมปลูกไว้ริมบ่อน้ำ เพราะเป็นพื้นที่ชอบที่ชื้น

172.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

หวาย (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพืชไม้เลื้อย กิ่งก้านยาวมีหนาม ในยาวเรียกลายใบมะพร้าว

ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำคั่นอ่อนที่แตกกอใหม่ที่มีรสขมมาปอก
แล้วนำไปประกอบอาหาร เช่น ตำหางหวาย

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านใช้สอย คนพื้นเมืองนิยมนำก้านหวายมาสานเป็นของใช้ต่าง ๆ เช่น เก้าอี้ ฝักมิด เป็นต้น

โดยการแยกกอปลูก หรือปักชำในดินชุ่มน้ำ ริมรั้วหลังบ้าน หรือให้ห่างจากตัวบ้านมากที่สุด แต่คนไทลื้อไม่นิยมปลูกในบริเวณบ้านเชื่อว่าจะทำให้คนในบ้านล้มป่วย

173.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

ห้อม (กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพืชต้นขนาดเล็กใบใหญ่มี 2 ประเภท คือ ห้อมป่า และห้อมบ้านหรือ ห้อมเกี้ยว

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบมาตำใส่เกลือ นำมาพอกศีรษะ รักษาอาการไข้

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ด้านใช้สอย นิยมนำใบห้อมเกี้ยวมาต้มเพื่อย้อมผ้าให้มีสีกรมท่า

โดยการแยกกอ หรือตอนกิ่ง

นิยมปลูกไว้ทางทิศเหนือของบริเวณบ้าน หรือปลูกในสวนครัว

174.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

หอมขาว, หอมเดียม (พื้นเมือง), กระเทียม (กลาง)

เป็นพืชล้มลุกเนื้ออ่อน ต้นสูงประมาณ 30-45 เซนติเมตร มีหัวในดิน ประกอบด้วยหัวเล็ก ๆ รวมกันขนาด 1-5 เซนติเมตร ใบแบนสีเขียวแก่

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำมาประกอบอาหารทุกชนิด

ด้านสมุนไพร กระเทียมช่วยลดความดันโลหิตสูง แก้โรคกลากเกลื้อน โดยการใช้กระเทียมทาบริเวณที่เป็นกลากเกลื้อน ทา 10 วันก็หาย นอกจากนั้นยังรักษากลืนปากได้ โดยนำกระเทียมมาบดผสมน้ำอุ่น 5 เท่าตัว ใช้กลั้วคอ บ้วนปาก

**การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก**

ใช้กลีบ หรือหัวปลูกในดินชุ่มน้ำที่ราบ

นิยมปลูกไว้ริมบ่อน้ำแสงแดดน้อย นอกจากนั้นคนพื้นเมืองยังนิยมปลูกไว้ในภาชนะเก่า แล้วนำมาวางในชานบ้าน เพื่อให้สะดวกต่อการใช้ประโยชน์

176.

**ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป**

หอมแดง (พื้นเมือง), หอม (กลาง)

เป็นพืชล้มลุก ก้านยาวประมาณ 15 เซนติเมตร ใบยาว กลมเรียวยาวลง ซ่อนกันมีหัวใต้ดิน

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร นิยมนำส่วนหัวมาปรุงอาหาร บางคนชอบรับประทานเป็นผัก แก้มอาหารจำพวก น้ำพริก

ด้านสมุนไพร หัวหอมสามารถดัดเมื่อน้ำแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ปวด ขับพยาธิ ปวดประจำเดือน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกกอ หรือกลีบปลูกในดินชุ่มน้ำ
นิยมปลูกไว้ในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้าน เพราะเป็นพืชสวนครัว

177.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

หอมป้อม (พื้นเมือง), ผักขี (กลาง)
เป็นพืชล้มลุก ลำต้นตรง ภายในกลวง มีกิ่งก้านที่เล็กมีรากแก้ว สูงประมาณ 8-15 นิ้ว ใบออกเป็นช่อตรงส่วนยอดต้น ผลทรงกลมขนาด 3-5 มิลลิเมตร
ด้านอาหาร นิยมปลูกเพื่อมาปรุงอาหาร เพื่อเป็นผักแกงส้ม
ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมรับประทานโดยเชื่อว่าเป็นยาระบาย รักษาโรคประสาทเสื่อม ส่วนดอกใช้รักษากลากเกลื้อน

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้วิธีการเพาะเมล็ด โดยการนำผ้ามาห่อเมล็ดแล้วนำไปแช่น้ำ แล้วนำไปหว่านในดินชุ่มน้ำ
นิยมปลูกไว้หน้าบ้าน หรือริมรั้ว และนิยมปลูกไว้ในภาชนะด้วย บางแห่งเรียกชื่อพืชชนิดนี้ว่า "คนเฒ่าเฒ่าบ้าน" ด้วย

179.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

หัวตะแอน (พื้นเมือง), กระชาย (กลาง)
เป็นพืชล้มลุก ลำต้นสูงประมาณ 90 เซนติเมตร ส่วนกลางของลำต้นเป็นแกนมีกาบ หรือโคนใบหุ้ม ใบมีกลิ่นหอม แทงขึ้นมาจากหัวในดิน ออกเป็นรัศมี มีดอกสีม่วงแดง ออกเป็นช่อ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านอาหาร ชนิดที่นำมาปรุงอาหารเป็นกระชายเหลือง โดยปรุงอาหารประเภทแกงป่า ส่วนรากเหง้านิยมนำมารับประทานกับอาหารจำพวกยำ เช่น ยำหน่อไม้
ด้านสมุนไพร โดยคนพื้นเมืองเชื่อว่าเป็นยาบำรุงหัวใจแก้ใจสั่น สามารถขับปัสสาวะได้
ใช้ส่วนรากเหง้าปลูกในดินร่วนซุยระบายน้ำ
นิยมปลูกในสวนอี (สวนครัว) หรือทิศเหนือของตัวบ้าน

180.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป
การใช้ประโยชน์

เหมาสาย (พื้นเมือง)
เป็นไม้พุ่มความสูงประมาณ 1 เมตร มี 2 ประเภท คือ เหมาสายและเหมาควาย
ด้านอาหาร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนใบหรือยอดของเหมาควาย มาใส่แกงเห็ด ห้าหรือแกงเห็ดดอง หรือนำส่วนยอดมาเป็นผักจิ้มน้ำพริกได้
ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองไทเขินนิยมนำส่วนรากมาปรุงเป็นยารักษาโรคโรคผิวหนังทวารหนัก

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

แยกกอปลูกในดินชุ่มน้ำ
นิยมปลูกในสวนอี (สวนครัว) หลังบ้านหรือทิศเหนือ

181.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

อ้อย(กลาง-พื้นเมือง)

เป็นพันธุ์ไม้ล้มลุก ขึ้นเป็นกอ มีปล้องชัดเจน มีรสหวาน สูง 2-3 เมตร ใบเดี่ยว เรียวยาว มีขนสาก ขอบใบคม เส้นกลางเป็นใบสีขาว โคนเป็นใบกาบหุ้มลำต้น

การใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร ส่วนลำต้นเป็นผลไม้

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนรากมาต้มรักษาอาการขัดเบา รักษาโรคนี้่ว บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ รักษาไข้ทับทิม

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ใช้หน่อจากเหง้า หรือตัดลำต้นมาชำ

นิยมปลูกไว้ริมรั้วหลังบ้าน หรือที่ชุ่มน้ำ เช่น ริมบ่อน้ำ เป็นต้น

182.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

อ้อยดำ (พื้นเมือง-กลาง)

เป็นพืชล้มลุก ขึ้นเป็นกอ และมีกาบใบชัดเจน ส่วนลำต้นและใบมีสีน้ำตาลหวานจนขม

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร นิยมมารับประทานเป็นยาแก้เสมหะ แก้ไอ แก้ไข้ ชวนอ้อย ตากแห้งนำมาต้มเป็นยาขับปัสสาวะ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

โดยการแยกหน่อ หรือกอ

นิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออก หรือปลูกไว้ริมบ่อน้ำเพราะเป็นพืชที่ต้องการน้ำมาก

183.

ชื่อพันธุ์พืช
ลักษณะทั่วไป

ฮางคาว (พื้นเมือง), วาน้ำ (กลาง)

เป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในโคนตามริมบ่อ หนองบึง มีเหง้าเหมือนขี้นแต่เล็กกว่ามีกลิ่นหอมมาก รสเผ็ดร้อน ใบเดี่ยว รูปยาวเรียว คล้ายใบคาบ เหง้ามีกลิ่นหอม รูปทรงกระบอกที่ค่อนข้างแบนสีน้ำตาลอ่อน

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร คนพื้นเมืองนิยมนำส่วนราก หรือเหง้ามาหั่นตากแดดแล้วนำมาโขลก หรือบดให้ละเอียดพร้อมกับรากของไหล ต้มให้สตรี้หลังคลอเคล็ดม ป้องกันการเกิดลมพิษ หรือส่วนแห้งบดผสมกับขิง ทาบริเวณที่เป็นโรค

ใบช้อ หรือช้ออีกเสบ

การขยายพันธุ์
ตำแหน่งที่ปลูก

ด้านใช้สอย กลิ่นของฮางคาวสามารถขับไล่แมลงได้ผลดีมาก

โดยการแยกกอ หรือเหง้าปลูก

นิยมปลูกไว้ทิศหลังบ้าน ริมบ่อน้ำ หรือที่ดินชุ่มน้ำ เพราะเป็นพืชที่ชอบดินชุ่มน้ำและขึ้นได้ดีหากมีน้ำขัง